

J A Z Y K O V Ě D N Ě

A K T U A L I T Y

Časopis
Jazykovědného sdružení České republiky

roč. LIX – 2022

č. 1 a 2

<https://www.jazykovednesdruzeni.cz/aktuality/>

ISSN 1212-5326

JAZYKOVĚDNÉ AKTUALITY

ročník LIX (2022), číslo 1 a 2

Vydává Jazykovědné sdružení České republiky
s finanční podporou Akademie věd ČR.

<http://www.jazykovednesdruzeni.cz>

Hlavní redaktorka:	Michaela Lišková (Praha)
Výkonný redaktor:	Martin Šemelík (Praha)
Členové redakční rady:	Tomáš Duběda (Praha)
	Jana Hoffmannová (Praha)
	Pavla Chejnová (Praha)
	Soňa Schneiderová (Opava)
	Diana Svobodová (Ostrava)
	Silvie Válková (Olomouc)

Příspěvky laskavě zasílejte v elektronické verzi, ve formátu textového editoru MS Word, na e-mailovou adresu semelik@ujc.cas.cz.

Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha,
č. j. NP 583/1993 ze dne 13. 4. 1993.

Časopis je zapsán v evidenci periodického tisku pod číslem MK ČR E 21347.

OBSAH

Odborné články

- Lucie Jílková: *Zápisník alkoholičky: Facebook a kniha* 4

Rozhovor

- Michaela Lišková – Martin Šemelík: *Rozhovor s dr. Alexandrou Jarošovou* 13

Nové publikace

- Lucie Jílková: *Jana Hoffmannová: Doctor Honoris Causa Universitatis Opoliensis* 19

Kronika

- Martina Šmejkalová – Karolína Skwarska: *Zpráva o činnosti Jazykovědného sdružení České republiky v roce 2021* 23
- Božana Niševa: *Aktuální aspekty studia ukrajinské slovo tvorby a jejich prezentace v době války na Ukrajině. Online přednáška prof. dr. J. Karpilovské dne 9. března 2022* 26
- Martina Jamborová: *Mezioborové kolokvium Historický text a jeho interpretace v Kostelci nad Černými lesy 20.–22. října 2021* 31
- Eva Polášková: *Den s překladem na Filozofické fakultě Ostravské univerzity* 32
- Alena Černá: *O grantovém projektu Čeština Daniela Adama z Veleslavína* 36
- Jana Georgievová: *Slova z pekla – projekt kritické popularizace jazykových nešvarů* 39
- Jan Lazar: *Představení projektu Neologické přejímky a jejich ekvivalenty v současné francouzštině a češtině, výzkum na bázi korpusu* 42
- Lucie Poláková: *Globální koherence českých textů a možnosti jejího korpusového zpracování. Zpráva o aktuálním projektu Ústavu formální a aplikované lingvistiky MFF UK* 45
- Veronika Vodrážková: *K letošnímu jubileu Ireny Vaňkové* 50
- Jana Hoffmannová: *Za Janem Kořenským* 53
- Jasňa Pacovská: *Vzpomínka na pana profesora Jerzyho Bartmińskiego* 56
- Petr Nejedlý: *Vzpomínka na Emanuela Michálka* 59
- Martin Šemelík: *Před 100 lety se narodil germanista Wolfgang Fleischer* 64

Zápisník alkoholičky: Facebook a kniha¹

Lucie Jílková

oddělení stylistiky a sociolingvistiky
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
jilkova@ujc.cas.cz

Abstract: *Zápisník alkoholičky (Diary of an Alcoholic): Facebook and Book*

The aim of the article is to ascertain what sort of changes are observed when transposing Facebook posts into book form. The material for the analysis in this article is the Facebook posts from the blog *Zápisník alkoholičky* (Diary of an alcoholic) and the corresponding texts from the book with the same name by Michaela Duffková. The most common changes as regards punctuation are substitution of ellipsis with full stop and addition of missing commas between clauses. The changes as regards substitution are substitution of expressive words with neutral words, with more literary or more colloquial words. Changes involving more literary spelling are observed less often. Another change is splitting of very long complex sentences into two or more shorter sentences. When words (or clauses) are removed or added we can consider this as content change.

Keywords: blog, Facebook posts, book form of the blog, modification of punctuation, word substitution, omission of word, content changes

1. Úvod, výzkumné otázky

V současné době běžně vycházejí blogy ve formě knih.² Původní elektronické texty jsou vydávány v tištěné (papírové) podobě. Knižní podoba blogu zpravidla obsahuje promyšlený výběr (jazykově) upravených elektronických textů, jednotlivých příspěvků blogu.

Článek navazuje na dosavadní nečetné domácí práce, které zpracovávají převod mluvených textů do písemné podoby. Blog, který je předmětem tohoto článku, je sice textem psaným, může však obsahovat různě vysoký podíl prvků mluvenosti, proto je, domnívám se, tento článek možné přiřadit k takto zaměřeným článkům.³

Pravděpodobně první práci, která se zaměřuje na porovnání „téhož“ textu v jeho mluvené a psané podobě, je článek O. Müllerové (1989), v němž autorka porovnává textovou a syntaktickou výstavbu mluveného a písemného vypravování. Podrobně je téma úpravy zvukové nahrávky interview pro následnou písemnou podobu zpracováno v článku J. Hoffmannové (2010/2011). Jak autorka píše, publicista řeší nelehkou otázku, do jaké míry je

---

¹ Článek byl napsán s podporou projektu *Míšení žánrů, stylů a diskurzů v současné české veřejné komunikaci*, GA ČR, č. reg. 18-08651S. Děkuji oběma anonymním recenzentům za podněty, které jsem v úplnosti využila při finalizaci textu.

² K žánru blogu viz přehledně encyklopedické heslo J. Vepřeka (2017).

³ S vědomím toho, že některé blogy jsou naopak texty vysoce promyšlenými, formálními, bez jakýchkoli projevů mluvenosti.

možné/nutné/žádoucí nahrávku upravit, neboť prováděné úpravy mohou obraz zpovídané osobnosti v očích čtenářů vylepšit, ale také poškodit. Má-li působit písemná podoba neformálně, je potřeba pečlivě uvážit, jakými prvky lze požadované stylizace dosáhnout. J. Hoffmannová pak porovnává část zvukové nahrávky rozhovoru novinářky Aleny Plavcové s Valtrem Komárkem, jež se stala východiskem pro tištěné interview v Lidových novinách. Rovněž S. Čmejrková se v kapitole *Mediální dialogy – psaná podoba na pozadí mluvené* (Čmejrková – Hoffmannová, 2011, s. 311nn.) věnuje písemné podobě původně mluvených rozhovorů. V tomto případě jsou však výchozími mluvenými texty videozáznamy televizních dialogických pořadů, jež následně vyšly v knižní podobě.⁴

Cílem tohoto článku je postihnout rozdíly „týchž“ textů, a to elektronických textů zveřejňovaných formou facebookových příspěvků a textů, jež se staly částí tištěné knihy. Odpovídá na následující výzkumné otázky: Jaké typy jazykových změn byly provedeny? Docházelo při úpravách také k obsahovým změnám?

2. Materiál, metoda

Autorkou analyzovaných textů je Michaela Duffková, jež je v současné době zaměstnána v Národním ústavu duševního zdraví a je iniciátorkou vzniku centra pro léčbu závislostí Alkos. Analyzovaným materiálem je deset náhodně vybraných elektronických příspěvků jejího blogu nazvaného *Zápisník alkoholičky*, který začala zveřejňovat v říjnu roku 2018, a deset odpovídajících textů ze stejnojmenné knihy (Duffková, 2020).⁵ Ve svém blogu (později vydaném knižně) popisuje formou deníkových záznamů svou léčbu závislosti na alkoholu. Její facebookový blog byl v roce 2019 oceněn Magnesií Literou v kategorii Blog roku.⁶

R. Bloodová je autorkou široce užívané typologie blogů (Blood, 2000). Rozlišuje (1) *personal journals*, blogy, jejichž obsah je úzce propojen s osobností blogera; (2) *filters*, blogy obsahující např. informace o světových událostech, obsah blogu není spjat s osobností blogera; (3) *notebooks*, např. tematické eseje, v nichž jde o kombinaci osobních zážitků blogera s událostmi, které se ho osobně netýkají. Na základě této typologie lze blog *Zápisník alkoholičky* řadit k *personal journals*.

---

⁴ Dále viz článek L. Jílkové (2006).

⁵ Příspěvky mají na Facebooku i v knize totožné názvy: *Od skleničky k láhvi, Z bláta do louže a z louže do jezera, Z domu do domova, A ty jsi kdo?, Tou cestou, tím směrem, Dvojí život, Kudy tudy, Strípky z moře, Bud' anebo, Těžké rozhodování*.

⁶ Viz internetové stránky soutěže: <https://www.magnesia-litera.cz/blog/zapisnik-alkoholicky/> (Magnesia Litera 2019).

Nejdelší příspěvek z vybraných facebookových příspěvků obsahuje 665 slov, naopak nejkratší příspěvek 172 slov; průměrná délka jednoho příspěvku činí 328 slov.⁷

Při porovnávání elektronické a tištěné podoby textů byly zaznamenávány veškeré rozdíly. Takto získaná zjištění byla rozdělena do následujících kategorií: úprava interpunkce (3.1); záměna, reformulace (3.2); rozdělení souvětí (3.3); vynechání slova, věty (3.4); přidání slova (3.5); další úpravy (3.6).

Na základě soukromé komunikace s autorkou bylo zjištěno, že úpravy neprováděla ona sama, byly provedeny redakcí.

3. Analýza

3.1 Úprava interpunkce

Nejčastějším typem změny textu se jeví úprava interpunkce. Téměř ve třech desítkách případů byly nahrazeny tři tečky tečkou jednou. Užívání tří teček patří nepochybně k autorskému stylu M. Duffkové; tři tečky jsou pak obecně v neformální elektronické komunikaci velmi častým interpunkčním znaménkem.⁸ Pro ilustraci uveďme třeba tento příklad: [...] čtrnáct dnů přeci není tak moc... → [...] čtrnáct dnů přeci není tak moc.⁹ K této úpravě došlo ve všech analyzovaných textech, v jednom textu např. hned v pěti případech.

V knižní podobě byly doplněny chybějící čárky za vloženou větou vedlejší;¹⁰ namátkou k tomu lze uvést třeba tyto doklady: *Po kolotoči, do kterého jsem naskočila zpět po návratu domů k manželovi (,) se toho moc nezměnilo; [...] volala jsem mojí dlouholeté kamarádce, že se budu vdávat (,) a ona mi řekla, že si není jistá, že přijde...; [...] chovat podle toho, jak mi bude řečeno (,) to zaznělo mnohokrát.*

Někdy čárka chybí i mezi větou hlavní a vedlejší, tj. na začátku vedlejší věty: *Ta lahev totiž byla jediná (,) s kým jsem ho „podváděla“; Dnes vím, že to byla největší chyba (,) jakou jsem mohla udělat.* V jednom případě byla doplněna čárka za oslovením: *[...] říkala jsem si, tak holčičko (,) a včera to bylo naposledy.*

Úprava interpunkce byla provedena celkem ve více než 60 případech, nejčastěji šlo o náhradu tří teček jednou tečkou.

---

⁷ V souladu např. s praxí v korpusové lingvistice se zde slovem rozumí nejmenší jednotka textu, grafické slovo, token.

⁸ K interpunkci v chatové komunikaci viz třeba knihu E. Jandové a kol. (2006), toto téma je zmíněno také v mnoha studentských pracích, např. v bakalářských pracích M. Vlachové (2013) a M. Konečné (2011), diplomové práci Z. Komrskové [Laubeové] (2013) aj.

⁹ V příkladech je vždy jako první uvedena podoba elektronická, jako druhá (po šípce) podoba knižní. Značka [...] znamená vynechání části textu.

¹⁰ Čárka, která chybí v elektronické podobě a byla doplněna v knižní podobě, je uvedena v kulaté závorce.

3.2 Záměna, reformulace

Druhou nejčastěji prováděnou úpravou byla záměna jednoho slova za jiné; tyto záměny jsou různého druhu. Někdy bylo slovo expresivní nahrazeno neutrálním: [...] **hrozně** špatně jsem spala → [...] **velmi** špatně jsem spala. Jindy proběhla substituce výrazem v podstatě synonymním: **nejvíce** se to týkalo manžela → **především** se to týkalo manžela; kde **toto** vyplulo na povrch → kde **to** vyplulo na povrch; když jsme **šli** z porodnice → když jsme **se vraceli** z porodnice; **vyřeším** → **poradím si**; závislost na **práškách** → závislost na **lécích**; s **mými nabývajícími** stavy opilosti → s **mými zhoršujícími** se stavy opilosti. V několika případech bylo v souladu s reflexivizačním pravidlem nahrazeno přivlastňovací zájmeno **můj** zájmenem **svůj**: napíšu pár slov o **mých** vztazích s muži → napíšu pár slov o **svých** vztazích s muži; volala jsem **mojí** kamarádce → volala jsem **svoji** kamarádce. V jednom případě byla provedena náhrada za stylově vyšší variantu vztažného zájmena: ...všichni, **kterých** se to týkalo → všichni, **jichž** se to týkalo. O obsahové změně, příp. konkretizaci dotčeného podstatného jména, lze zřejmě uvažovat v tomto případě: Ve vinotéce už jsem začala obhajovat svoje každodenní **návštěvy** → Ve vinotéce už jsem začala obhajovat svoje každodenní **nákupy**.

Nepříliš častým typem záměny bylo užití spisovného tvarosloví, resp. ortografické podoby slova: **propadlýma** tvářema → **propadlými** tvářemi; **pomožte** → **pomozte**, **tchyně** → **tchyně**, **šáhla** → **sáhla**; **výhrůzek** → **výhrůžek**. Dnes velmi častý (zvláště v nepřipraveném mluveném projevu) tvar osobního zájmena **ona** ve 4. pádě **jí** byl upraven na **ji**: **jí** přece nemůže přemoci alkohol → **ji** přece nemůže přemoci alkohol. Systematicky bylo nahrazováno slovo **lahev** variantou **láhev**, jakkoli např. Internetová jazyková příručka (dále IJP)¹¹ hodnotí tyto varianty jako rovnocenné; obdobně v případě **organizmus** → **organismus**, lišícím se psaním **s/z**, IJP toleruje obě varianty. Ve dvou zkoumaných textech bylo totéž slovo morfologicky upraveno směrem ke stylově nižší formě: **pamatuji si** → **pamatuju si**. O posunu směrem k nižší stylové variantě lze mluvit i v následujícím případě, v němž je vynecháno pomocné sloveso **jsem** a přidáno osobní zájmeno **já**: [...] **točila se mi hlava a říkala jsem si, tak [...].** → [...] **točila se mi hlava a já si říkala, tak [...].**

Kromě záměn jednoho slova za jiné došlo v několika případech k výraznější reformulaci, k záměně různého počtu slov atp. V následujícím případě byla vedlejší věta nahrazena rozvitým větným členem: (to) se podepsalo na tom, že jsme mezi sebou měli opravdu hodně nejasností a konfliktů → (to) se podepsalo na našich vzájemných nejasnostech a konfliktech. Jindy je změněno pořadí vět v souvětí, ve výsledné knižní podobě je dále vynecháno slovo **tak**:¹² [...] překonali jsme to nejhorší, ale často se stávalo, že když jsem se napila, tak jsem manželovi vyčítala, co se stalo [...] → [...] překonali jsme to nejhorší, ale když jsem se

¹¹ IJP je dostupná na adrese: <https://prirucka.ujc.cas.cz>.

¹² O užívání slova **tak** v nepřipravených mluvených textech viz již článek F. Hladiše (1968).

napila, často se stávalo, že jsem manželovi vyčítala, co se stalo [...]. Následující reformulace je projevem ekonomizace, redukce ukazovacích zájmen: **to je ten krok k tomu**, *vydržet bez pití* → **toto je krok** *vydržet bez pití*. Rovněž další příklad je projevem ekonomizace, byla vynechána vedlejší věta, zároveň však jde i o změnu obsahovou: *[...] koupil od známého, u kterého jsme byli, víno.* → *[...] koupil od domácího víno*. V následujícím souvětí je po úpravě přidána jedna věta, resp. podstatné jméno z původního souvětí je nahrazeno časovaným tvarem slovesa, společně ještě se záměnou synonymních výrazů *asi* → *možná*: *Manžel viděl, že vše funguje a je to fajn a asi i s myšlenkou, že to se mnou není tak špatné [...]* → *Manžel viděl, že vše funguje a je to fajn, a možná si i pomyslel, že to se mnou není tak špatné [...]*. Lze se setkat i s případem reformulace vyjádření směrem k neutrálnějšímu (podobně jako výše u záměny *hrozně* → *velmi*): *měla jsem kila dole* → *hodně jsem zhubla*. Případem úpravy od obecného výrazu ke konkrétnímu je: *že už tam déle nebudu* → *že už v tomhle domě déle nebudu*; podobně také: *Kdo by si řekl, že jsem u mamky třeba pití úplně vynechala, tak ne, ale [...]* → *Kdo by si řekl, že jsem u mamky třeba pití úplně vynechala, tak se mylí, ale [...]*. V následujícím souvětí bylo v reformulované podobě odstraněno slovo *časově*, jež snad lze v tomto případě považovat za synonymum slova *kdy*, naopak přidáno bylo slovo *úplně*, které blíže určuje slovo *přesně*: *Nevím, kdy přesně se to stalo, časově, ale [...]* → *Nevím úplně přesně, kdy se to stalo, ale [...]*.

V analyzovaných textech bylo provedeno celkem téměř 60 záměn či reformulací.

3.3 Rozdělení souvětí

Prakticky ve stejném počtu případů, jako je odstranění tří teček, bylo provedeno rozdělení souvětí o více větách, jež jsou často kladeny asyndeticky za sebou. Uvedme alespoň dva takové případy: *Občas jsem ve stavu psychických alkoholových propadů mluvila s mamkou, řešily jsme, co se děje, jediné, co jsem nikdy nepřiznala byla pravda, co se alkoholu týká.* → *[...] děje. Jediné [...]*; *Nikdo mě nekontroloval, já jsem se zavřela u mamky a chodila jen do práce a pak si hezky v klidu pila do stavu, jakého jsem chtěla, nebyl, kdo by mi za to vynadal.* → *[...] chtěla. Nebyl, kdo [...]*.¹³

Dlouhá souvětí jsou jedním ze základních rysů autorského stylu M. Duffkové. Třebaže jsou v knižní podobě dlouhá souvětí často rozdělena, i zde se s nápadně dlouhými souvětími – co do počtu vět – setkáváme; tento rys tedy ani z knižní podoby úplně nevymizel (viz i druhý z uvedených příkladů).

¹³ Pro úsporu místa není po úpravě zopakováno celé souvětí.

3.4 Vynechání slova, věty

Úpravou, která byla využita již jen omezeně, bylo vynechání slova, případně celé věty. Opakovaně byl odstraňován spojovací výraz *kdy* (lze narazit na odstavec, v němž bylo *kdy* odstraněno celkem třikrát). Vynechání slova *kdy* může být spojeno s rozdělením souvětí (viz část 3.2), jako tomu je třeba v tomto případě: *Neobešlo se to bohužel bez velké scény, která proběhla mezi mnou, švagrem a tchánem, **kdy** mi bylo řečeno, že s manželem nepojedu já, ale švagr a že se se mnou nikdo nebude dál bavit. → [...] tchánem. Bylo[...].*

Příkladem dalšího vynechaného slova je *teda*, které bylo v elektronickém textu užito ve funkci diskurzního markeru; v knižní podobě byl tedy vynechán rys typický pro mluvené texty: *[...] což si **teda** uvědomuji až teď → [...] což si uvědomuji až teď.*¹⁴

Pro ilustraci vynechání věty budou uvedeny dva případy. *Dovolená... Tím jsem končila svůj poslední příspěvek. S vidinou čtrnácti dnů [...] → Dovolená... S vidinou čtrnácti dnů [...].* V knize tedy byla vynechána věta, která vysvětluje posloupnost příspěvků na facebookovém blogu. *Měsíc dlouhého dohadování, vyčítání, výhružek,¹⁵ pokud budu pít, jak to může dopadnout, že přijdu o dítě, o zázemí, o manžela, o všechno. → [...] pokud budu pít, přijdu o dítě, o zázemí, o manžela, o všechno.* V tomto případě bylo kromě věty (*jak to může dopadnout*) vynechána také spojka *že*. Domnívám se, že tato úprava je jedním z nečetných případů, v nichž proběhla drobná změna obsahová.

A ještě bude uveden příklad, ve kterém lze pozorovat jednak vynechání věty, jednak vynechání spojovacího výrazu *kdy*: *Byla jsem v takovém období, **kdy** už jsem věděla, že se vlak řítí do propasti [...]. → Věděla jsem už, že se vlak řítí do propasti [...].* Také tuto úpravu lze přiřadit k obsahovým změnám.

3.5 Přidání slova

V ještě menším počtu dokladů (celkem 8 případů) bylo přidáno slovo. Třeba v následující větě se v knižní podobě objevilo navíc slovo *marný*: *[...] a tak jsem po nějaké době už vzdala boj s ním o tom mluvit. → [...] vzdala **marný** boj [...].*

A ještě uveďme příklad, v němž byl v knize kvůli snazšímu porozumění explicitně dodán nevyjádřený podmět: *Takhle to šlo nějakou dobu, kdy už ale manžel i jeho rodiče věděli, že něco není v pořádku. Udělala jsem pod vlivem pár scén manželovi, ke kterým měli často co říct. → [...] často co říct i **tchán s tchyní.***

¹⁴ O prolínání mluvenosti a psanosti v nepřipravených elektronických textech viz např. články S. Čmejrkové (1997) a J. Hoffmannové (2003).

¹⁵ Úprava *výhružek* → *výhrůžek* byla zmíněna výše.

3.6 Další úpravy

Následující typy úprav byly jen ojedinělé: změna emotikonu obrázkového na typografický,¹⁶ změna velkého/malého počátečního písmena a změněné členění do odstavců.

4. Závěr, možnosti dalšího zkoumání

Východiskem analýzy provedené v tomto článku bylo deset náhodně vybraných facebookových příspěvků uveřejněných na blogu *Zápisník alkoholičky* a jim odpovídajících deset textů ve stejnojmenné knižní podobě. Při porovnávání obou podob textů se ukázalo, že texty v knize prošly několika typy jazykových úprav.

Nejčastějším typem úpravy byly úpravy interpunkce. Mezi nimi se jako nejvýraznější jeví úprava tří teček, které byly často nahrazovány jednou tečkou. Poznamenejme však, že také v knižních textech se tři tečky objevují, ovšem v mnohem menší míře: zhruba jeden výskyt vs. běžně pět výskytů v textu elektronickém. Jinou změnou v oblasti interpunkce je doplňování chybějících čárek v souvětí, např. na konci vložené věty vedlejší nebo na začátku vedlejší věty následující po větě hlavní.

Dalším opakujícím se typem úprav byly záměny slova nebo reformulace. Zde docházelo k nahrazování slovy neutrálními, stylově vyššími i nižšími, v omezeném měřítku k posunům směrem ke spisovnému tvarosloví. Posledně uvedené svědčí o tom, že základní varietou,¹⁷ kterou autorka užívá, je spisovná čeština.

Nápadným typem úprav je rozdělování souvětí, která mají v elektronické podobě nezvykle vysoký počet vět. Tyto věty jsou často kladeny za sebou bez spojovacích výrazů, odděleny čárkou. V knize jsou taková souvětí celkem pravidelně rozdělována do dvou celků. Původní autorčin styl je ale i v knize do značné míry zachován, neboť i rozdělená souvětí obsahují někdy poměrně vysoký počet vět.

U vynechávání nebo přidání slov (či vět) lze někdy uvažovat o drobných obsahových změnách. V případě vynechávání spojky *kdy* bylo odstraněno zdání logických souvislostí mezi větami, jež jí jsou v elektronické podobě propojeny.

Podrobné srovnání vybraných textů ukázalo, že v knižní podobě byly provedeny, někdy v desítkách případů, různé typy úprav. Další analýza by se mohla zaměřit také na další části knihy. Ač je prezentována a chápána jako knižní podoba blogu, jsou v ní obsaženy ještě další texty. Jsou jimi například deníkové záznamy autorky, tj. texty původně psané rukou, jež pravděpodobně také prošly

---

¹⁶ Tuto typologii emotikonů užívá např. N. Amaghlobeli (2012).

¹⁷ K vymezení termínu jazyková varieta viz encyklopedické heslo J. Nekvapila (2017).

nějakými redakčními úpravami, možná stejnými, jako byly úpravy popsane v tomto článku, možná úpravami od zde uvedených odlišnými.

Otázka, která v tomto textu dosud nebyla zodpovězena, je, proč byly zmíněné úpravy provedeny. Mnohé ze zaznamenaných úprav lze jistě považovat za rutinní součást jakékoli redaktorské práce (překlepy). Zároveň je však možné se ptát, zda některé redakční zásahy nemění příliš původní autorčin osobitý styl. Ten je nápadný především vytvářením dlouhých souvětí, která jsou v knize běžně dělena do kratších celků, dále užíváním vysokého počtu tří teček, které jsou nahrazovány tečkou jednou. Některé prováděné změny odstraňují rysy typické pro mluvený jazyk, např. vynechání diskurzního markeru *teda*. Jako problematické se pak mohou podle mého názoru jevit změny obsahové, v nichž se pravděpodobně projevuje subjektivní postoj redaktora.

Zdroje

Zápisník alkoholičky (2018, 2019), dostupné z <https://www.facebook.com/zapisnikalkoholicky>, 26. 7. 2022.
Duffková, M. (2020): *Zápisník alkoholičky*. Praha: Motto.

Literatura

Amaghlobeli, N. (2012): Linguistic features of typographic emoticons in SMS discourse. Theory and practice. *Language Studies* 2 (2), s. 348–354.
Blood, R. (2000). *Rebecca's pocket*, dostupné z http://www.rebeccablood.net/essays/weblog_history.html, 26. 7. 2022.
Čmejrková, S. (1997): Čeština v síti: Psanost či mluvenost? O stylu e-mailového dialogu. *Naše řeč* 80 (5), s. 225–247.
Čmejrková, S. – Hoffmannová, J. (2011): *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí*. Praha: Academia.
Hladiš, F. (1968): K slovnědruhovému a stylovému uplatnění výrazu *tak* v mluvených projevech. *Naše řeč* 51 (4), s. 210–218.
Hoffmannová, J. (2003): Čeština v současné soukromé korespondenci (dopisy, e-maily, esemesky), In: J. Kuklík (ed.), *Přednášky z 46. běhu Letní školy slovanských studií*. Praha: FF UK, s. 57–70.
Hoffmannová, J. (2010/2011): Různé podoby současné komunikace: mezi mluveností a psaností. *Český jazyk a literatura* 61, s. 62–70 (1. část), 176–184 (2. část).
Internetová jazyková příručka (2008–2022). Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Dostupná z <https://prirucka.ujc.cas.cz/>.
Jandová, E. et al. (2006): *Čeština na WWW chatu*. Ostrava: Ostravská univerzita.
Jílková, L. (2006): Krásný ztráty v knižní podobě a v korpusu DIALOG. *Naše řeč* 89 (5), s. 242–257.

- Komrsková [Laubeová], Z. (2013): *Specifika elektronické komunikace na sociálních sítích*. Diplomová práce, Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze. Dostupné z <https://1url.cz/orob0>, 26. 7. 2022.
- Konečná, M. (2011): *Specifika internetové komunikace v prostředí webového chatu*. Bakalářská práce, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci. Dostupné z <https://1url.cz/Rrobv>, 26. 7. 2022.
- Müllerová, O. (1989): Ke vztahu mluveného a psaného textu (srovnání mluveného a psaného vypravování). *Slovo a slovesnost* 50 (3), s. 205–216.
- Nekvapil, J. (2017): Varieta jazyka. In: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostupné z <https://www.czechency.org/slovník/VARIETA%20JAZYKA>, 26. 7. 2022.
- Vepřek, J. (2017): Čeština na blogu. In: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostupné z <https://www.czechency.org/slovník/%C4%8CE%C5%A0TINA%20NA%20BLOGU>, 2. 3. 2021.
- Vlachová, M. (2013): *E-mailová korespondence mladých lidí*. Bakalářská práce, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, Technická univerzita v Liberci. Dostupné z <https://1url.cz/0robO>, 26. 7. 2022.

Rozhovor

Rozhovor s dr. Alexandrou Jarošovou¹

PhDr. Alexandru Jarošovou, CSc., není třeba čtenářům a čtenářkám *Jazykovědných aktualit* dlouze představovat; tím spíše, že její publikace jsou (nejen) v českém prostředí bohatě recipovány. Přesto se pokusme shrnout základní momenty profesionální dráhy zásadní osobnosti nejen slovenské, ale i evropské lexikografie: Alexandra Jarošová je slovenská jazykovědkyně a lexikografka, která se zabývá lexikologií, terminografií, korpusovou lingvistikou, teoretickou i praktickou lexikografií. Od roku 1980 působí v Jazykovedném ústavu Ľudovíta Štúra SAV v Bratislavě (<https://www.juls.savba.sk/>). V letech 1988–1991 vykonávala funkci vedoucí oddělení slovanských jazyků JÚLŠ SAV, v letech 1996–2002 byla vedoucí oddělení jazykových dat JÚLŠ SAV. Od roku 2005 působila ve funkci vedoucí projektu a jako hlavní redaktorka *Slovníku súčasného slovenského jazyka* (<https://slovník.juls.savba.sk/>),² od roku 2007 byla vedoucí oddělení současné lexikologie a lexikografie JÚLŠ SAV (<https://1url.cz/3KhoX>). Redakce *Jazykovědných aktualit* s Alexandrou Jarošovou pořídila rozhovor počátkem roku 2022 u příležitosti jejího významného životního jubilea.³

ML & MŠ: Jak jste se stala lexikografkou? Jak Vás v souvislosti s prací na výkladovém slovníku slovenštiny ovlivnilo studium angličtiny?

Mám rada, keď sú veci roztriedené podľa nejakých parametrov na kôpky alebo sú upratané do vyznačených zásuviek. Ide o situáciu, keď rôznorodá zmes vecí začína byť prehľadná. Ľudia múdrejší odo mňa by povedali, že túžba po poriadku motivovaná potrebou vyznať sa vo svete je antropologická konštanta a nič zvláštne v tom nie je. Súhlasím, ale pravdepodobne nie všetkým sa pošťastilo túto konštantu uplatniť v svojej práci tak priamočiaro. Pod upratanými vecami si samozrejme predstavme jazykové dáta, v našom prípade slová a slovné spojenia (či už tzv. voľné alebo ustálené). Toto moje nastavenie sa v raných štúdiách a v dizertačnej práci prejavovalo tým, že som s pocitom veľkého uspokojenia plnila, ba až preplňala svoj text rozličnými tabuľkami a stromovými grafmi. Keď som sa po absolvovaní pomocných redakčných prác na 3. zväzku *Veľkého*

---

¹ Rozhovor vznikl s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., RVO: 68378092.

² Srov. Jarošová, A. – Buzássyová, K. – Bosák, J.: Východiská a zásady spracovania slovníka. In: *Slovník súčasného slovenského jazyka A – G*. Bratislava: Veda 2006, s. 13–47.

³ Jubilejní medailonek z pera Nicol Janočkové a Bronislavy Chocholové viz *Kultúra slova*, 2022, roč. 56, č. 2, <https://www.juls.savba.sk/ediela/ks/2022/2/ks2-2022.pdf>.

slovensko-ruského slovníka stala v roku 1985 aj spoluautorkou ďalších zväzkov tohto slovníka, tak som sa cítila ako ryba vo vode. Povedala som si, že pri tejto práci ostanem, pokiaľ sa budú v jazykovednom ústave tvoriť nejaké slovníky. K pocitu, že som našla to, čo som hľadala, som dostala aj bonus v podobe vedomia, že slovníky číta aj širšia vzdelaná verejnosť, hoci ide o výstup vedeckej práce. To poteší.

Druhou etapou môjho pôsobenia v lexikografii – tá už bola viacej spojená s angličtinou – bolo objavenie starších aj novších najmä amerických a britských prác o korpusoch a cesta na lexikografický kurz do Exeteru, odkiaľ som si priviezla cenné informácie a navyše aj čerstvú lexikografickú novinku – prvý slovník vytvorený na základe textového korpusu. Išlo o inovatívne dielo *COBUILD English Language Dictionary* (1987), ktoré vzniklo vďaka originálnej a smelej vízii jeho hlavného redaktora Johna Sinclaira. Myšlienka, že treba vybudovať korpus slovenských textov, lebo bez neho sa slovník už robiť nedá, určovala moje konanie v 90. rokoch. Našla som spriaznené duše, napr. Vlada Benka, ktorý sa v roku 1990 zaoberal problematikou lexikálnej databázy. V roku 1991 už v ústave bežal pod jeho vedením grant zameraný na metodiku budovania korpusu textov a bázy dát, kde bola spoluriešiteľkou aj Mária Šimková, budúca vedúca Slovenského národného korpusu (SNK).

V 90. rokoch sa paralelne s budovaním interných textových korpusov pripravovala pod vedením Kláry Buzássyovej aj koncepcia *Slovníka súčasného slovenského jazyka* (SSSJ). Do oddelenia, kde sa tento slovník tvoril, som prešla z oddelenia lingvistických dát v roku 2002. V tom roku vzniklo aj samostatné oddelenie SNK. Odvtedy ubehlo už 20 rokov a práca na tomto slovníku sa mi zdá – aj vďaka korpusom – rovnako vzrušujúca ako na začiatku. Pri usporadúvaní veľkých objemov lexikálneho materiálu sa ako jedna z prvých vynorí otázka, či si v slovníku vytvoríme rubriky z už jestvujúcich lingvistických opisov a do nich budeme vkladať jazykové dáta v „menšom rozlíšení“, alebo nás „veľké dáta“ budú viesť v tom zmysle, že na základe opakujúcich sa pravidielností (vzorcov) nám ukážu členenie jazykového kontinua vo „vysokom rozlíšení“. Táto dilema bola tiež veľkou a zaujímavou výzvou, ale už je, myslím, vyriešená v prospech „kvality obrazu“. Nejde o úplne revolučné zmeny, pretože sa vždy opierame o to, čo sa už pred nami urobilo a to najlepšie si prinesieme do nášho slovníka.

ML & MŠ: Podľa čoho se podľa Vašeho názoru pozná dobrý lexikograf?

To je zaujímavá otázka. Myslím, že dobrý lexikograf musí byť predovšetkým tímový hráč. Je to nevyhnutné preto, lebo skoncipovaný text hesla prejde mnohými redakciami (od počítačovej validácie formálnych parametrov hesla až po hlavnú redakciu), ďalej prejde revíziou odborných (terminologických) konzultantov a pripomienkovým procesom troch recenzentov. Toto všetko autor zapracuje do svojho konceptu a odovzdá ho editorom, ktorí ho podrobia dvojstupňovému zjednocovaniu jednotypových javov a „čisteniu“ hesla od

nerelevantnej alebo redundantnej informácie. Autor, ktorý nezvláda niekedy až masívne zásahy do svojho textu a prežíva ich ako narušenie integrity uzavretého a dokonalého diela, má problém. Má problém aj vtedy, ak nie je stotožnený s niektorými dohodnutými postupmi a nie je pripravený ich uplatňovať. Ak sa usiluje veci robiť po svojom, narazí už v štádiu internej redakcie.

Okrem toho musí mať dobrý lexikograf v hlave efektívny a dobre nastavený filter. Práca s veľkým materiálom, ako som už naznačila, je náročná. Cez ruky nám prejdú stovky a tisíce výskytov heslového slova v rozličných, niekedy až neuveriteľných kontextoch. Tu treba odfiltrovať normu (nie v zmysle správne, jazykovedcami одобrené pomenovania, ale v zmysle bežne sa vyskytujúce pomenovania) od pomenovaní, ktoré, hoci aj utvorené systémovo, majú marginálny až raritný výskyt. Takisto treba odfiltrovať bežné, typické použitia analyzovaného slova od jedinečných a často kreatívnych, resp. „nesystémových“ použití daného slova. Niektoré z týchto kreatívnych použití majú vďaka svojim kvalitám potenciál rastu a pri novej verzii korpusu už môžeme konštatovať, že vidíme nový, posunutý význam slova in statu nascendi. Lexikograf teda musí cez svoj filter urobiť vyvážený výber typických použití spestrených ukážkou pekného kreatívneho použitia. Nie je to ľahké.

A napokon dobrý lexikograf by mal mať okrem zručnosti, prípadne intuície získanej praxou aj značnú dávku kreativity. Autor slovníkového diela je konfrontovaný s toľkými novými javmi, že s remeselným, na analógii postaveným prístupom by nevystačil.

ML & MŠ: Co Vás ve Vaší lexikografické praxi nejvíc překvapilo?

Toto sa ma opýtal jeden novinár na tlačovej konferencii po vyjdení prvého zväzku SSSJ. Ja som vtedy bez zaváhania odpovedala, že všetko. Naozaj všetko. V tejto práci nič nie je samozrejmé, nič nie je také, s čím človek dopredu ráta a je na to pripravený. Pokiaľ sa autor alebo redaktor do spracovania hesla ponorí hlboko a s otvorenou myslou, tak ho vždy niečo prekvapí. A ak nie, tak by sa mal ponoriť ešte raz. V jednom interview⁴, tiež krátko po vydaní prvého zväzku, som vyslovila pomerne pateticky znejúcu vetu, že v jazyku je celý náš svet, ktorý nás obklopuje. Po rokoch môžem dodať, že je tam nielen celý vonkajší vesmír, ale aj celý mentálny svet človeka. A teraz to nejako uchopte a vtesnajte do slovníka!

ML & MŠ: Co je na lexikografii podle Vašeho názoru nejtěžší? A co nejhezčí? Co Vás motivuje k další práci?

Najťažšie pri tvorbe rozsiahlejšieho akademického slovníka je ostať nad vecou, nenechať sa zavalieť neuveriteľnou komplexnosťou jazykových javov, ktoré sa

---

⁴ Srov. <https://www.litcentrum.sk/rozhovor/rozhovor-s-jazykovedkynou-alexandrou-jarosovou> (7. 11. 2021).

usilujeme v lexikografickom diele reflektovať. Pod reflexiou myslím pochopiť obsah analyzovaných javov a prezentovať ho v podobe zvládnuteľnej aj pre používateľa. Po dôkladnej analýze materiálu už autori a redaktori vedia o určitom pomenovaní veľmi veľa, ale nemôžu tým používateľa, prepáčte za expresívne prirovnanie, ovaliť po hlave ako mechom. Musíme sa zmieriť s tým, že mu neukážeme všetko, čo by sme chceli a čo vieme. Musíme sa zmieriť s tým, že nemôžeme význam slov predstaviť situačne a v pohybe ako video, ale ako statickú skicu reality. Musíme sa napokon zmieriť aj s tým, že hoci jazyková realita je kontinuálna škála, tak my ju musíme „nasekať“ a predstaviť ako súbor ohraničených entít. Na druhej strane musíme udržiavať vedeckú úroveň slovníka a ukazovať používateľom lexikálnu aj gramatickú variantnosť, hoci vieme, že oni majú radi jednoznačnosť.

Pretože vedecký slovník je dlhodobý projekt, treba tento nekonečný príbeh nejako psychicky ustáť. A to je fakt ťažké.

A čo je najkrajšie? No napríklad to, keď nám porota súťaže Slovník roka 2020–2021 napísala, že sme túto súťaž vyhrali. To je skvelý pocit. My sme teraz pri štvrtom zväzku, čo môžeme považovať za polovicu plánovaného diela, a sami cítime, že už ten materiál a proces tvorby máme pod kontrolou a vieme s ním pracovať. To je tiež fajn pocit.

ML & MŠ: Který slovník je Váš nejoblíbenější? Proč? Kdo z lexikografů Vás inspiroval, popř. inspiruje?

Silný citový vzťah mám ku knihe Jana Amosa Komenského *Orbis sensualium pictus*. Okrem iného aj pre jej česko-slovenské súvislosti. Tento text s obrázkami určený mládeži má veľa dimenzií: predstavuje svojský výkladový slovník, ilustrovanú encyklopédiu, jazykovú učebnicu, vlastivednú učebnicu, resp. prvouku. Je to hlboké dielo, ktoré sa stalo svojho času inšpiráciou pre budúce referenčné príručky. Kvalitu prelomového diela mal aj spomínaný Sinclairov výkladový slovník angličtiny pre cudzincov. Tento slovník ma veľa naučil. Veľmi rada mám aj zbierku ustálených slovných kombinácií v podobe monumentálneho štvorzväzkového *Slovníka české frazeologie a idiomatiky*. Toto unikátne dielo nám ukazuje, že pojmová (kognitívna) a postojová (pragmatická) stránka jazyka sú prakticky v paritnom pomere. Skoro na každú životnú situáciu môžeme v idiomatickom depozitári jazyka nájsť výstižnú, dôvtipnú alebo obrazne iskrivú nálepku.

Ešte niekoľko slov k inšpiratívnym lexikografom. Nazdávam sa, že v dvojjazyčnej lexikografii je to Lev Ščerba, ktorý pochopil, že prekladová ekvivalencia sa vytvára na úrovni vyššej, ako je úroveň slova. V novšej terminológii by sme mohli hovoriť o ekvivalencii na úrovni kolokácií (v korpusovom chápaní). Vo výkladovej lexikografii je výraznou osobnosťou Patrick Hanks, ktorý dokázal na vysokej teoretickej úrovni a súčasne veľmi „stráviteľne“ opísať, ako sa v priebehu histórie menili modely slovníkového hesla,

a predložiť vlastný zargumentovaný návrh. Okrem toho veľmi výstižne dokáže čitateľovi priblížiť dilemy, s ktorými sa lexikograf borí v procese tvorby hesla. Veľmi inštruktívny a pútavý výklad podstaty metalexikografických koncepcií v ére elektronickej lexikografie vie podať Michael Rundell.

ML & MŠ: V čem vidíte největší deficity slovenské lexikografie, popř. lexikografie obecně?

Chýba nám väčší frazeologický slovník. Slovníček E. Smieškovej zo 70. rokov je skutočne miniatúrny. Používateľskú potrebu môže do istej miery uspokojiť náš slovník, ale ten zatiaľ môže ponúknuť len torzo frazeologického bohatstva slovenčiny.

Lexikografii všeobecne možno chýba viac teoretických prác, resp. viac kvalitných zovšeobecnení prebiehajúcich procesov. Pozrela som si posledný zborník prednášok z kongresu združenia európskych lexikografov (EURALEX) a mala som pocit (možno ovplyvnený jednostrannosťou výberu zdroja), že európska lexikografia sa zaoberá v poslednom čase margináliami a technikáliami.

ML & MŠ: Jak vidíte budoucnost lexikografie?

V oblasti, ktorej sa trocha nadnesene hovorí umelá inteligencia, fungujú teraz veľké jazykové modely založené na výpočtových systémoch nazývaných umelé neurónové siete. Tieto výpočtové modely dokážu generovať texty podobné ľudským. Podstatou ich úspechu je to, že sú natrénované na obrovských množstvách textu. Trénovacie databázy sa stále zväčšujú a výstupy generovania vyzerajú čoraz lepšie. Súhlasím však s Tomášom Mikolovom (autorom nástroja Word2vec, ktorý „vektORIZUJE“ slová obsiahnuté vo veľkom korpuse), že v danom prípade nejde o umelú inteligenciu, ale o jej ilúziu, resp. imitáciu. V spomínaných modeloch absentuje komponent usudzovania. Sú založené na technológii strojového učenia vyžadujúceho ľudskú supervíziu (pripomínam, že slovo učenie už tu má posunutý význam). Stroj nedokáže „naučené“ (zapamätané) informácie generalizovať a prísť na nové riešenie. Na druhej strane využiteľnosť štatistických modelov tohto typu je mimoriadne pôsobivá a aj ich vplyv na lexikografiu nie je zanedbateľný. Spomínané výpočtové modely použité v systémoch ako Google Translate skokovo zlepšili kvalitu prekladaných textov (obyčajne ide o dvojicu nejakého národného jazyka s angličtinou, čo je v prekladovom procese najčastejšia situácia). Táto skutočnosť sa zrejme prejaví v redukcii jedného segmentu lexikografie – segmentu dvojjazyčných slovníkov. Okrem toho dané výpočtové modely dokážu v porovnaní so synonymickým slovníkom výrazne lepšie zachytiť obraz synonymie v jazyku. Ku konkrétnemu kľúčovému slovu ponúkajú oveľa väčší výber slov a slovných spojení. Takže časť dvojjazyčnej lexikografie môžu suplovať prekladače a v prípade absencie súčasného synonymického slovníka v istom jazyku sa možno obrátiť k nástrojom

vytvárajúcim zoznamy a vizualizácie sémanticky príbuzných slov. Ostatné bežne používané kratšie výkladové alebo pravopisné slovníky si veľa ľudí bude môcť stiahnuť do smartfónu ako aplikáciu. Tieto aplikácie budú musieť mať dobre premyslený dizajn hesla, aby sa v ňom dalo rýchlo a efektívne navigovať v podmienkach malého displeja smartfónu. Tieto slovníky sa budú musieť vyhýbať iritujúcej praxi používania skratiek a pri ohybných slovách by mali poskytovať používateľovi možnosť prekliknúť sa k tabuľke obsahujúcej úplnú tvarovú paradigmu (v prípade slovies samozrejme rozumne zredukovanú, pretože gramatický aparát slovenských imperfektív má potenciálne 193 tvarov a aparát perfektív má potenciálne 180 tvarov). V oblasti akademických výkladových slovníkov súčasného jazyka je zaujímavým a inšpirujúcim príkladom rozpracovaný *Všeobecný holandský slovník* (*Algemeen Nederlands Woordenboek*), ktorý bol od počiatku koncipovaný ako digitálne (v niečom aj multimediálne) lexikografické dielo (born-digital dictionary). O papierovej verzii sa už neuvažuje.

ML & MŠ: Na čem zrovna pracujete?

Mám napísaný text monografie *Používatelia jazyka, jazykovedci a kodifikácia*, ktorý bol recenzovaný tesne pred vypuknutím pandémie. Pandémia však vcelku dramaticky zmenila spôsob komunikácie vo verejnom priestore a prejavy komunikácie poznačenej krízou začali mať devastačný účinok na život spoločnosti. Nejde mi teraz priamo o dezinfodémiu, lebo tá je z podstaty veci devastačná vždy a všade. Jej výsledky vidíme v terajšom desivom vojnovom konflikte. Rozhodla som sa doplniť úvodnú kapitolu o komunikačný rozmer a usúvzť ažniť ho s obsahom už napísaných kapitol. Kladiem si napríklad otázku, ako vplýva neoficiálnosť verejného komunikačného priestoru (napr. Facebooku) na spôsob komunikácie osôb, ktoré majú verejný post alebo privilégium verejného hlasu, a zaujíma ma, ako sa v tejto situácii pracuje s konceptom komunikačnej autenticity.

*Interview vedli
Michaela Lišková a Martin Šemelík
oddělení současné lexikologie a lexikografie
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
liskova@ujc.cas.cz
semelik@ujc.cas.cz*

Jana Hoffmannová: Doctor Honoris Causa Universitatis Opoliensis.¹

Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2022, 102 str.

Dne 10. 3. 2022 udělil prof. dr. hab. Marek Masnyk, rektor Opolské univerzity, prof. PhDr. Janě Hoffmannové, DrSc. (ÚJČ AV ČR, v. v. i.), titul doctor honoris causa. Na univerzitních internetových stránkách jsou uvedeny veškeré informace o průběhu slavnostního aktu, včetně jeho kompletního záznamu, rozsáhlé fotogalerie a krátkého filmu.² Univerzita v Opolí při této příležitosti vydala také publikaci nazvanou příhodně *Jana Hoffmannová: Doctor Honoris Causa Universitatis Opoliensis*,³ o níž informuje tento příspěvek.

První text je stručným odborným životopisem Jany Hoffmannové, mimo jiné je v něm připomenuto úctyhodných 19 monografií, jichž je laureátka autorkou či spoluautorkou, jejich více než 150 konferenčních vystoupení či spolupráce s mnoha vědeckými a univerzitními pracovišti.⁴

Dalším, již rozsáhlejším textem je laudatio, jehož autorkou je prof. dr. hab. Jolanta Nocoń, ředitelka Jazykovědného ústavu Opolské univerzity. S oporou o výrok z *Malého prince* „Kdo jde pořád rovně, daleko nedojde“ připomíná, že se Jana Hoffmannová, jakkoli je jasné, že centrem jejího odborného zájmu je zkoumání stylu a textu, pohybuje v různých odborných oblastech a využívá rozmanité výzkumné nástroje, metody a přístupy. Zmiňuje se o Pražském lingvistickém kroužku, resp. Pražské škole a zdůrazňuje, že Jana Hoffmannová, celoživotní Pražanka, nemohla zůstat tímto uskupením a tímto teoretickým přístupem neovlivněna.

Z osobností, které stály na počátku její vědecké kariéry, autorka uvádí vysokoškolského učitele Karla Hausenblase a Františka Daneše, jejího prvního vedoucího v Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky, tedy na pracovišti, v němž Jana Hoffmannová působí dodnes. Z její bohaté publikační činnosti se pozastavuje např. u knihy *Stylistika a...: současná situace stylistiky* (1997), v níž jsou prezentovány styčné plochy stylistiky a hned dvaceti sedmi příbuzných oborů. Tato kniha je tak přímo prototypem interdisciplinárního

---

¹ Publikace vznikla s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., RVO: 68378092.

² To vše je k dohledání na adrese: <https://1url.cz/YKy6w>. Na následující adrese lze zhlédnout reportáž zpravodajského serveru Czas na Opole: <https://1url.cz/MKy6N> (oba zdroje zkontrolovány k 19. 7. 2022).

³ Staniszewski, G. (red.) (2022): *Jana Hoffmannová: Doctor Honoris Causa Universitatis Opoliensis*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.

⁴ U tohoto textu není uveden autor.

přístupu, který je jedním z projevů oné nikoli rovné, ale často meandrující vědecké cesty, po níž se Jana Hoffmannová ubírá (s. 20).

Kromě dalších jubilantčinych publikací profesorka Nocoň vyzdvihuje také její pedagogickou činnost a dále spolupráci s univerzitou v Opolí, která byla započata v roce 1988 a trvá dodnes. Jana Hoffmannová nevynechala ani jedinou z 25 lingvistických konferencí, jež tato univerzita dosud pořádala, dlouhodobě se podílí na vydávání časopisu *Stylistyka*, jehož je zároveň spoluzakladatelkou.

Autorkou dalšího textu, *Hodnotenie vedeckého výkonu prof. PhDr. Jany Hoffmannovej, DrSc., v súvisi s návrhom udeliť jej titul doktor honoris causa Univerzity v Opole*, je prof. PhDr. Oľga Orgoňová, CSc., vedoucí katedry slovenského jazyka Filozofické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě. V něm je mimo jiné pozornost upřena opět na pedagogickou činnost Jany Hoffmannové; jsou zde představeny některé učebnice, jichž je laureátka autorkou či spoluautorkou. Oľga Orgoňová upozorňuje, že učebnice Jany Hoffmannové jsou určeny pro všechny typy škol: vysoké, střední i základní. Ke stylu jejích odborných textů poznamenává, že jsou psány s vědeckou důsledností, odbornou erudovaností, zároveň jsou transparentní co do obsahu i kompozice, jsou srozumitelné a zároveň přitažlivé díky vhodně zvoleným příkladům (s. 42).

Při vymezení vědecké oblasti, jež je pro Janu Hoffmannovou typická, tedy stylistiky, textové lingvistiky, konverzační a diskurzní analýzy, autorka připomíná také jméno Olgy Müllerové, s níž Jana Hoffmannová od počátku 90. let analyzuje mluvené texty, především dialogické. Z řady monografií, do nichž přispěla, jsou v tomto textu připomenuty novější publikace (*Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí*, *Styl mediálních dialogů* a *Stylistika mluvené a psané češtiny*), včetně informace, jaká témata v nich laureátka zpracovávala. Kromě Olgy Müllerové je zmíněn další významný spoluautor, a to manžel Jany Hoffmannové, literární vědec Bohuslav Hoffmann. Jejich společná kniha, *Dialogické interpretace*, dokládá zájem Jany Hoffmannové i o širokou oblast textů literárních.

Oľga Orgoňová dále uvádí laureátčinu bohatou konferenční činnost: ve 30 případech přednesla plenární referát; připomíná, že se účastnila Mezinárodních kongresů slavistů či zasedání IADA (International Association for Dialogue Analysis) nebo že je stálíci jazykovědných konferencí v Bratislavě a Banské Bystrici. Konečně představuje přehled její práce v redakčních radách domácích a zahraničních odborných časopisů a také činnost organizační jak v její domácí instituci, v Ústavu pro jazyk český AV ČR, tak na vysokých školách.

Poslední text v této publikaci, který je dalším podkladem pro udělení titulu Janě Hoffmannové, napsala prof. dr. hab. Bożena Witosz, emeritní profesorka Slezské univerzity v Katovicích. Autorka svůj text rozděluje do dvou částí.

První část, *Na poli badatelských otázek, metod a teorií*, začíná (opět) připomínkou inspirativního zázemí Pražské školy a uvedením titulu diplomové práce Jany Hoffmannové: *Metajazyk a metařeč v publicistice a korespondenci Karla Čapka*, kterou vedl Karel Hausenblas. K její první monografii, dílu

s názvem *Sémantické a pragmatické aspekty koherence textu*, poznamenává, že se zde projevují jak rysy strukturalistické, tak pojetí textu jako součásti komunikace, což bylo na počátku 80. let pojetí vpravdě novátorské (s. 71–72).

Dalším pojmem, který Jana Hoffmannová ve svých pracích hojně rozpracovává, je, jak autorka připomíná, intertextualita. Profesorka Witosz oceňuje velký kulturní přehled, neboť laureátka analyzuje značné množství literárních, zhusta prozaických postmoderních textů, často novinek méně známých autorů. Připomíná osobnost literárního vědce Lubomíra Doležela, jenž se zabýval formou a rolí cizí řeči v literárním vyprávění. Jeho teorii Jana Hoffmannová aplikovala na své vlastní výzkumy intertextuality, na analýzy textů neliterárních, psaných i mluvených. Na Doleželově příkladu Božena Witosz ukazuje jeden z typických rysů odborné práce Jany Hoffmannové, totiž pravidelné vyjadřování uznání badatelům, kteří se daným tématem (byť třeba z jiných perspektiv) zabývali před ní.

Autorka se dále podrobně věnuje analýzám současné mluvené češtiny, hlavně dialogické, jež po celá desetiletí tvoří těžiště badatelského zájmu Jany Hoffmannové. Připomíná jména jejích významných spolupracovníků: Jan Kořenský, Eva Schneiderová, Alena Jaklová, Světlá Čmejrková, Jiří Zeman; ve výčtu nemůže chybět ani již výše zmíněná Olga Müllerová. Ze zkoumaných témat uvádí pro ilustraci záznam řeči (přepis mluvené řeči pro vědecké účely i záznam mluvené řeči v literatuře), dále charakteristiku dialogických žánrů a konkrétních komunikačních událostí včetně situačních parametrů, tematickou linii v dialogu nebo syntaktickou výstavbu dialogu. Ve svých stylistických studiích Jana Hoffmannová zohledňuje jak nejmenší detaily, tak výstavbu celého textu, přičemž rozsah analyzovaných textů je skutečně nevídaný (každodenní mluvené dialogy, písňové texty, filmové scénáře, vědecké texty, časopisecká interview atd.). Studie Jany Hoffmannové se zkrátka pokoušejí postihnout podstatu dialogické komunikace vskutku komplexně.

Jedním z rysů dialogické komunikace, k němuž se Jana Hoffmannová ve svých analýzách opakovaně vrací, je asymetrie (statusová či věková). Autorka k tomu poznamenává, že analýzy generačně asymetrických dialogů, tj. analýzy rozhovorů se staršími respondenty, se výrazně dotýkají tolik aktuálních otázek diskriminace a vyloučení jistých skupin a jsou zároveň texty didaktickými; jsou vlastně návody, jak efektivně, kultivovaně a eticky komunikovat.

Mnoho prostoru věnuje Božena Witosz teoretickým poznatkům, jimiž Jana Hoffmannová obohatila chápání termínu styl. Jde např. o to, že ve strukturalistickém pojetí je styl určován záměrným a plně vědomým výběrem jazykových prostředků. Ovšem ve spontánních dialogických textech je třeba brát v úvahu také aspekty pragmatické, tedy původní pojetí stylu přehodnotit. Dále o to, že styl dialogu byl tradičně chápán jako střídání stylů jednotlivých účastníků. Jana Hoffmannová však dokládá, že vzájemným kontaktem, reakcemi, přizpůsobováním i případnými konflikty dialogických partnerů se utváří (jeden) svébytný styl konkrétního dialogu.

Podrobněji se autorka zabývá knihou *Stylistika mluvené a psané češtiny*, ve které jsou analyzovány jednotlivé komunikační sféry (každodenní, institucionální, odborná, školní, mediální, reklamní, literární), tj. kromě výběru jazykových prostředků jsou brány v potaz také cíle, podmínky, účastníci komunikace, neverbální kódy aj. Jinými slovy, v této knize je přehodnocován tradiční termín funkční styl, místo kterého její autoři nabízejí termín komunikační sféra.

Další část textu Boženy Witosz je nazvána *Vědecké dílo a osobnost Jany Hoffmannové*. Jana Hoffmannová je zde představena jako osobnost, pro niž je charakteristická poznávací otevřenost, respektování tradic, propojování (minulého a současného, teoretického a empirického, přístupů a metod, mladší a starší generace v dialogu...), různorodost, komunikativnost (jež je jak znakem laureátčina osobního stylu, tak projevem úcty k recipientovi). K osobnostním rysům Jany Hoffmannové dále patří udržování kontaktů se spolupracovníky a se studenty, a to nejen ve své domovské instituci, ale i na dalších akademických pracovištích. Navázané kontakty se často rozvinou jak do mnohaleté spolupráce, tak do upřímných přátelství. Autorka se pak více věnuje kontaktům Jany Hoffmannové s kolegy z Polska; jmenuje Stanisława Gajdu, Teresu Dobrzyńskou a kolegy z Opolské univerzity a úctyhodnou řadu významných společných publikací.

V samotném závěru svého textu profesorka Witosz označuje Janu Hoffmannovou za jednu z nejvýznamnějších osobností v oblasti stylistiky.

Publikace je ještě doplněna seznamem všech osobností, jimž univerzita v Opolí dosud udělila titul *doctor honoris causa*. Jana Hoffmannová se tak ocitla ve společnosti takových jmen jako Lech Wałęsa, Stanisław Lem, Krzysztof Zanussi, Jan Pavel II...⁵

Zajímavostí publikace je její vstřícnost k širokému okruhu čtenářů prostřednictvím užitých jazyků. Všechny texty jsou v ní uvedeny v polštině, češtině (nebo slovenštině) a angličtině. Překladů do češtiny se ujala Grażyna Balowska, překladů do angličtiny Jacek Jędrzejowski.

Publikace *Jana Hoffmannová: Doctor Honoris Causa Universitatis Opoliensis* e především poctou laureátce. Texty tří autorek (Jolanty Nocoń, Ol'gy Orgoňové a Boženy Witosz) se zajímavě doplňují a čtenáři poskytují skutečně ucelený pohled na osobnost a dosavadní vědeckou práci Jany Hoffmannové.

Lucie Jílková
oddělení stylistiky a sociolingvistiky
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
jilkova@ujc.cas.cz

---

⁵ Kromě Jany Hoffmannové je v soupise jediná žena, Dorota Simonides, polská folkloristka a politička, jejíž blahopřání bylo – v zastoupení – přečteno během slavnostního aktu.

Zpráva o činnosti Jazykovědného sdružení České republiky v roce 2021

Činnost Jazykovědného sdružení byla stejně jako v roce 2020 ovlivněna pandemickými opatřeními, přesto pobočky JS, nyní již zorientované v nastalé situaci, pokračovaly ve svých aktivitách dílem online, dílem hybridně, a pokud to bylo možné, i prezenčně.

Jazykovědné sdružení pracovalo v počtu 269 členů. 7. října 2021 se v Praze uskutečnilo valné shromáždění JS, které přijalo usnesení v následujícím znění:
„Valné shromáždění:

1. Schvaluje zprávu o činnosti JS za období 2020–2021, kterou jménem odstupujícího HV přednesl předseda Petr Mareš.
2. Schvaluje zprávu o hospodaření JS za období 2020–2021, kterou přednesla Václava Holubová.
3. Schvaluje zprávu revizní komise JS, kterou předložili členové revizní komise Eva Havlová a Martin Šemelík.
4. Na základě výsledků volebního aktu a na základě zprávy volební komise, která pracovala ve složení Robert Adam, Petr Nejedlý a Pavel Štěpán, valné shromáždění konstatuje, že do hlavního výboru JS ČR byli zvoleni Hana Gladkova, Václava Holubová, Jana Hoffmannová, Lucie Jílková, Petr Mareš, Vladimír Petkevič, Lucie Saicová Římalová, Karolína Skwarska a Martina Šmejkalová. Náhradnicemi výboru se staly Marie Kopřivová a Magda Ševčíková. Do revizní komise byli zvoleni Ivana Bozděchová, Eva Havlová a Martin Šemelík.
5. Příští valné shromáždění JS bude mít na programu mj. případnou úpravu výše členských příspěvků.“¹

Předsedou JS ČR byl po volbách zvolen P. Mareš.

Velký dosah měla tradiční olomoucká mezinárodní konference, tentokrát pod názvem Komunikace 2021: degradace, (a)nebo inovace? 22. mezinárodní setkání mladých lingvistů (B. Bednaříková a kol.). Program setkání zahrnoval přednáškový program a 6 workshopů: Diachronní workshop, Čeština jako cizí jazyk, Interkulturní komunikace, Mediální workshop, Online výuka, Buďte IN – interakce a aktivizace jako důležité principy (post)moderní efektivní komunikace. V souvislosti s olomouckou pobočkou je opět nutno zmínit tradiční soutěž Student a věda – lingvistika.

---

¹ Viz <https://www.jazykovednesdruzeni.cz/usneseni-valneho-shromazdeni-js-cr/>.

Značný ohlas vzbudil pražský odborný seminář „Popularizační diskurz z pohledu stylistiky, naratologie, historiografie“. Na semináři zazněly následující příspěvky:

- Jana Hoffmannová: Popularizace historie v současných českých časopisech (s odlišnými adresáty),
- Milan Ducháček: „Jako by se historie vyprávěla sama...“ Meze popularizace a mizení reprezentace autorského subjektu v moderní historiografii,
- Ondřej Sládek: O dějinách a událostech, které se nestaly. Podoby současné české kontrafaktuální historie a historické fikce,
- Alice Jedličková: „Havlíčka nezabiju, je to prima chlap“. Božena a Josef Němcovi pro školáky (o jedné z knížek T. Němečka z řady „Velikáni do kapsy“),
- Petr Mareš: „Máme džop na Moravje!! Di dělad pízmo!!“ Opráski a obraz historie.

Z názvů je evidentní, že se jednalo o témata atraktivní, provázená bohatou diskusí. S určitou mírou zobecnění bychom mohli konstatovat, že všechny příspěvky byly orientovány na různě diskurzivně ztvárněné historické události: počínaje komiksem přes časopisy pro děti až např. po konkrétní příklady kontrafaktuální historie.

Podobný zájem vyvolala i „Komárkova jazykovědná Olomouc“. Akce se uskutečnila 4. listopadu 2021 a byla věnována K. Čapkovi a F. Kopečnému. V Opavě se 27. dubna 2021 za velkého ohlasu uskutečnila internetová debata o teoretických a praktických otázkách metod a prostředků terénního výzkumu „Terénní výzkum a jeho explorační metodologie. Metody na pomezí dialektologie a věd souvisejících“.

Co se týče hlavní náplně činnosti Jazykovědného sdružení, tedy přednášek, v roce 2021 se jich z důvodu pandemie uspořádalo méně než obvykle (celkem 28). Některé jsou uloženy na Youtube kanálu (<https://bit.ly/3OVn8Nx>) a odkazy na ně jsou uvedeny na webových stránkách JS (<https://bit.ly/3ABDExU>).

Seznam přednášek (<https://1url.cz/6rNLG>) byl následující:

1. Gladkova, H.: Model jazykové situace (Praha)
2. Janda, L. A.: Kognitivní lingvistika a slovanský aspekt (Olomouc)
3. Pleskalová, J.: Vývoj ženských pojmenování v českých zemích do poloviny 18. století (Praha)
4. Uličný, O.: Čeština a škola dnes (a zítra?) (Praha)
5. Nekula, M.: Eroze češtiny v německém jazykovém režimu (Praha)
6. Suprun, V. I.: Etnogeneze východních Slovanů (Opava)
7. Štěříková, H.: Jak se sluha byrokratem stal: Sémantické posuny ve staroruské administrativní terminologii (Praha)
8. Krško, J.: Jazyková krajina v meste – mesto v jazykovej krajine (na príklade Banskej Bystrice) (Opava)

9. Fried, M. – Machač, P.: Jesi to vůbec bude někoho zajímat: zvukový profil syntaktických vzorců ve spontánní interakci (Praha)
10. Škrabal, M.: K čemu jsou (nám filologům) dobré jazykové korpusy? (České Budějovice)
11. Kolenčíková, N.: K synchronnej dynamike rusizmov a anglicizmov v slovenčine (Ostrava)
12. Čechová, M.: Kam spěje vývoj nejen flexe vlastních jmen (Plzeň)
13. Odaloš, P.: Modelovanie a modely muzikoným (Opava)
14. Kosta, P.: New Perspectives of Generative Grammar and Minimalism (Olomouc)
15. Kosta, P.: Openings and Closings with Minimal Units in Everyday Talk: A Conversational Analysis of Urban Styles and Registers (Olomouc)
16. Kuldanová, P. – Hebal-Jezierska, M. – Olšiak, M.: Ortoepie západoslovanských jazyků. Problémové výslovnostní jevy v současné české, slovenské a polské mluvní praxi (Ostrava)
17. Charciarek, A.: Parallel'nyj korpus InterCorp v processe perevoda: vozmožnosti i ograničeniya (Brno)
18. Nádvorníková, O.: Přechodníky v překladových a nepřekladových textech aneb Kdo pašuje transgresivy (Praha)
19. Štícha, F. – Kolářová, I.: Slovník univerbizátů (zjednoslovněných názvů) (Praha)
20. Shih-Hui Lin, M.: Some Differences between Czech and Chinese in the Grammatical Categories: With a Focus on Tense and Aspect (Olomouc)
21. Hoffmannová, J.: Současné výzkumy syntaxe mluvené češtiny (Ústí nad Labem)
22. Pergler, J.: Staročeský korpus a jeho lemmatizace (České Budějovice)
23. Čajka, F.: Staroslověnské legendy o svaté Ludmile (Ústí nad Labem)
24. Giger, M.: Úvahy o možné typologii jazykových situací (Praha)
25. David, J.: Václav Havel a ti druzí. Prezidenti v názvech míst, měst a ulic (Ostrava)
26. Dvořáková, Ž.: Výzkum predválečné romské antroponymie (Ostrava)
27. Dvořáková, K.: „Občas se něco změní, přece jenom...“ Jazyková změna z pohledu tazatelů Jazykové poradny (Olomouc)
28. Nábělková, M.: „... opatřují se texty nejnutnějšími vysvětlivkami pod čarou nebo diferenciálním slovníčkem...“ Textová lexikografia ako súčasť pestovania bilingvizmu a biliterárnosti v česko-slovenskom kontexte (Praha)

V roce 2021 rovněž vyšel již 58. ročník (r. LVIII) časopisu Jazykovědné aktuality, a to v nákladu 330 (číslo 1–2), resp. 310 ks (číslo 3–4). Časopis je zveřejňován na webových stránkách JS ČR.

Mezi nepublikační výstupy patřily tři mediální platformy, vzniklé v minulých letech snad jako jeden z pozitivních efektů pandemie (pokud tedy lze na ochromení osobního setkávání hledat nějaká pozitiva):

- webová stránka: <http://www.jazykovednesdruzeni.cz>,
- facebooková stránka: <https://bit.ly/3NQi5ML> a
- YouTube platforma: <https://bit.ly/3OVn8Nx>.

Martina Šmejkalová
Katedra českého jazyka
Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy
martina.smejkalova@pedf.cuni.cz

Karolína Skwarska
oddělení slavistické lingvistiky a lexikografie
Slovanský ústav AV ČR, v. v. i.
skwarska@slu.cas.cz

***Aktuální aspekty studia ukrajinské slootovorby
a jejich prezentace v době války na Ukrajině.***
Online přednáška prof. dr. J. Karpilovské dne 9. března 2022

Dne 9. března 2022, přesně dva týdny po ruské invazi na Ukrajinu, se na platformě *Google Meet* od 19 hodin kyjevského času (od 18 hodin středoevropského času) konala přednáška prof. dr. Jevgenie Karpilovské, vedoucí oddělení lexikologie, lexikografie a strukturně-matematické lingvistiky Ústavu ukrajinského jazyka Národní akademie věd Ukrajiny. Referát J. Karpilovské s názvem *Aktuální aspekty studia ukrajinské slootovorby* (*Актуальні аспекти вивчення українського словотворення*) byl první z cyklu přednášek, o jehož zahájení bylo rozhodnuto loni v Prešově¹ na zasedání Komise pro slovanskou slootovorbu při Mezinárodním komitétu slavistů. Cílem online přednáškového cyklu je jednak popularizace vědecké činnosti jednotlivých členů Komise a jejich pracovišť a jednak oslovení odborné slavistické veřejnosti z celého světa. Události, jež následně otřáslы světem, však vnesly do zahajovacího vystoupení J. Karpilovské i aspekt lidské odvahy a důstojnosti, neboť dle slov autorky: „vědec svojí vědou, která je jeho nejsilnější zbraní, bojuje proti politice a všemu zlému mezi lidmi.“ Zřejmě to byl hlavní důvod, proč prof. Karpilovská svou předem naplánovanou odbornou aktivitu nezrušila.

Již na začátku J. Karpilovská uvedla, že své vystoupení pojala nikoli jako přednášku, nýbrž jako výměnu myšlenek a názorů o procesech charakteristických

---

¹ Zasedání se konalo dne 10. 9. 2021 v rámci 21. konference Komise pro slovanskou slootovorbu při MKS s názvem *Slovanská slootovorba: synchronie, inovace, neologizace* uskutečněné on-line formou, na jejíž organizaci se kromě Komise podílely také Filozofická a Pedagogická fakulta Prešovské univerzity v Prešově a Slovenská jazykovědná společnost při Jazykovědném ústavu Ľ. Štúra SAV.

pro současnou ukrajinskou slovotvornou dynamiku. Položila si rovněž otázku, jaké z dosud uplatňovaných přístupů se jeví jako nejperspektivnější a nejúčinnější pro popis reálného stavu ukrajinštiny na počátku 21. století. Rozhodla se vycházet z opozice *словотвір* (souhrn slovotvorných způsobů, postupů, modelů a technik daného jazyka) – *словотворення* (realizace slovotvorného inventáře daného jazyka při tvoření konkrétních derivátů v úzu), kterou na přelomu 50. a 60. let minulého století definoval zakladatel ukrajinské derivatologie I. I. Kovalyk (1907–1989).² Se zřetelem k tomu vymezila i svůj hlavní záměr: hovořit o realizaci slovotvorného systému současné ukrajinštiny v jazykové praxi ukrajinského jazykového společenství. Upřesnila také, že slovotvorný systém (k němuž odkazuje termín *словотвір*) a slovotvorná praxe (k níž odkazuje termín *словотворення*) nelze úplně oddělit, protože se navzájem prolínají a doplňují. Mezi nejpodstatnější aspekty výzkumu slovotvorby současné ukrajinštiny zařadila následující tři: 1) změny repertoáru a fungování slovotvorných základů a formantů a též sémantiky, popř. expresivně hodnotícího potenciálu složek již existujícího slovotvorného inventáře; 2) změny struktury již existujících slovotvorných modelů a norem jejich uplatňování v jazykových projevech; 3) vznik nových slovotvorných modelů.

Jako jeden z nejcharakterističtějších procesů, společných pro všechny slovanské jazyky, vytyčila J. Karpilovská proces neosémantizace slovotvorných základů. Rozdíl mezi dřívějším stavem zachyceným v elektronickém morfologicko-slovotvorném fondu ukrajinštiny Ústavu ukrajinského jazyka UAV³ a stávající situací ilustrovala na příkladu odvozování ze základu *мереж-а*. V starších slovnících jsou registrovány deriváty jako *мереживо, мережити, мережний, мережниця/мережівниця* (a dalších 78 jednotek) ze slova *мережа* „sít“ v původním významu ze staroslovenštiny; v současném úzu vznikají neologismy jako *мережник – мережанин/мережанка, бот-мережа, екомережа, міжмеремережний, Міжмережжя/Всемережжя, р2р-мережа* (a dalších 26 derivátů), které odkazují k novému významu slova *сiт* spjatému s rozvojem počítačových technologií. Jako příznačnou pro současnou dynamiku autorka označila též tendenci k formování nových slovotvorných modelů. Například aktivní tvoření neologických kompozit s druhým členem *-залежний* v současném jazyce vysvětlila skutečností, že se tento základ realizuje jednak jako protějšek k anglickému slovu *dependent*, např. *машинозалежний, вітамін-D(Д)-залежний*, a jednak v modelech tvoření expresivně hodnotících výrazů v jazyce publicistiky, např. *новинозалежний, карпатозалежний* aj. Jako typické pro inovační dění v dnešní ukrajinštině označila i rozšiřování slovotvorné báze již existujících slovotvorných modelů: srov. např. sémantiku

² Viz Ковалик І. І. (1958): *Вчення про словотвір: словотворчі частини слова*. Вип. 1. Львів; Ковалик І. І. (1961): *Вчення про словотвір: словотворча характеристика слова. Відношення вчення про словотвір до інших мовознавчих дисциплін*. Вип. 2. Львів.

³ Zmíněný fond obsahuje slovníky ukrajinského jazyka vydané do vyhlášení samostatnosti Ukrajiny v roce 1991.

neologických příslovci vyjadřujících způsob děje, která jsou utvořena ze základů pojmenování barev, jako *по-білому, по-сірому, по-чорному* uplatněných ve větě *Громадськість хоче працювати не в „тіні“, не „по-чорному“ чи „по-сірому“, а „по-білому“*.⁴

Výklad v následující části přednášky se týkal aspektu systematizace slovotvorného inventáře ukrajinštiny v slovnících a elektronických lexikografických korpusech. Pracovníci oddělení lexikologie, lexikografie a strukturně-matematické lingvistiky se během posledních třiceti let podíleli na budování systému *Ukrajinského glosáře* (*Система „Український глосарій“*),⁵ jehož jádrem se stal již zmíněný morfologicko-slovotvorný fond o celkovém rozsahu 170 220 slov. Glosář je rozdělen do těchto tří základních modulů: *morfémy* (spadají sem mj. prefixy a sufixy), *slovní struktura* (zahrnuje morfémové, afixální aj. modely, sufixální a prefixální skupiny derivátů) a *slovotvorné slovníky* (je zde možnost volit mezi položkami „slovotvorná hnízda“ a „modely hnízd“). Práce se systémem je intuitivní, po označení konkrétního morfému se zobrazí údaje o jeho sémantické struktuře popsané ve slovnících zahrnutých do glosáře, o jeho frekvenci užívání apod.

Třetím aspektem přednášky bylo využití údajů z elektronických databází pro zjišťování slovotvorné aktivity⁶ jednotlivých slovotvorných postupů, modelů, prostředků aj. Na základě statistik, které skýtají slovníky zahrnuté do morfologicko-slovotvorného fondu, stanovila J. Karpilovská čtyři typy slovotvorné produktivity: stálou (např. přípona *-ник*: *новинник, мовник*), zvyšující se neboli aktivizaci (např. *-залежний*), ustupující neboli pasivizaci (např. *-ональний* *емоцій-[ний]* ≠ *емоці-ональн[ий]*, ale rovněž *професій-н[ий]* a také *професі-ональн[ий]*) a již zaniklou (např. *-щик* *піар-ник* ≠ *піар-щик*).

⁴ K dosud uvedeným otázkám viz blíže Клименко, Н. Ф. – Карпіловська Є. А. – Кислюк, Л. П. (2008): *Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі*. Київ; Таран, А. А. (2011): *Конкурування номінацій у сучасній українській мові: тенденції стабілізації нової лексики*. Черкаси; Karpilovska, J. (2016): Ukrainian. In: *Word-Formation: An International Handbook of the Languages of Europe*. Vol. 4. Berlin/Boston, s. 2913–2932; Карпіловська, Є. А. – Кислюк, Л. П. – Клименко, Н. Ф. – Критська, В. І. – Пуздірева, Т. К. – Романюк Ю. В. (2017): *Вплив суспільних змін на розвиток української мови*. Київ; Клименко, Н. Ф. (2017): *Українська біологічна термінологія кінця ХХ – початку ХХІ ст.* Київ; Кислюк, Л. П. (2017): *Сучасна українська словотвірна номінація: ресурси та тенденції розвитку*. Київ; Карпіловська, Є. А. (2017): *Мова без «гострих кутів» (Політкоректність у реаліях української мови та культури)*. In: *Культура слова*. Вип. 86. Київ, s. 156–165 aj.

⁵ Do systému *Ukrajinského glosáře* byly zahrnuty také následující novější slovníky: Клименко, Н. Ф. – Карпіловська, Є. А. – Карпіловський, В. С. – Недозим Т. І. (1998): *Словник афіксальних морфем української мови*. Київ; Карпіловська, Є. А. (2002): *Кореневий гніздовий словник української мови. Гнізда слів з вершинами – омографічними коренями*. Київ; Карпіловська, Є. А. – Кислюк, Л. П. – Клименко, Н. Ф. – Критська, В. І. – Пуздірева, Т. К. – Романюк, Ю. В. (2013): *Активні ресурси сучасної української номінації. Ідеографічний словник нової лексики*. Київ.

⁶ V souladu s tradičním pojetím v ukrajinské derivatologii autorka diferencuje termín *aktivita* (z hlediska současného úzu) a termín *produktivita* (z hlediska systémového).

Podle ní tyto typy slovotvorné aktivity, resp. jejich sledování a popis, by mohly přispět k uchopení dynamiky slovotvorné normy současného ukrajinského jazyka.⁷

S ohledem na realizaci slovotvorného inventáře v současném úzu J. Karpilovská navrhla zavedení *komunikačních filtrů derivace*⁸ jako efektivní způsob, jak ověřit perspektivnost nových derivátů. Jedná se o následující filtry: **filtr úplnosti**, tj. shody významu derivovaného slova a obsahu označovaného pojmu, např. *планишет* ‚tablet‘ a *зормач* (odvozenina z ukrajinského slovesa *зорматити* ‚listovat‘, která se v tomto významu neujala); **filtr slovotvorné kategorizace**, tj. shody s pravidly derivativní gramatiky, např. *україномовний* (normativní slovo) a *україночитний* ‚kdo umí číst ukrajinsky‘, *українонемовний* ‚kdo neumí ukrajinsky‘ (neologismy); **filtr kognitivní**, tj. shody s jazykovou konceptosférou, např. *виборець*, *голосувальник/голос* (normativní slova) a *противсіх* ‚kdo volí proti všem‘ (hovorový výraz); **filtr registrový**, tj. shody s normami v konkrétní komunikační situaci, např. *дружити* a *френдити*, *есемес/есемеска* a *SMS-довідка*, *SMS-голосування*, *паркомат* a *паркувальний термінал (пристрій)*.⁹

Mezi dalšími aspekty, o kterých referentka pojednala, byla formálně-sémantická stratifikace slovotvorných prostředků. Z tohoto hlediska vyzdvihla úlohu slovotvorby pro posílení kognitivních schopností jazyka (ve smyslu kategorizace a aspektualizace světa), srov. např. řadu neologismů odvozených ze slova *еліта*: *нееліта*, *контреліта*, *антиеліта*, *субеліта*, *протоеліта*, *мезоеліта*; *псевдоеліта*, *євроеліта*, *політеліта*; *елітобратія*. Zmíněna byla též funkčně-stylistická diferenciaci slovotvorných prostředků (tvoreni derivátů odpovídajících požadavkům různých typů komunikačních situací, resp. procházejících již zmíněnými registrovými filtry). Jinými slovy, funkčně-stylistická diferenciaci v oblasti slovotvorby byla usouvztažněna se zásadní rolí slovotvorby pro posílení komunikačních schopností jazyka (např. *користувач* [normativní], *юзер*, *нетизен* [hovorové] a *неттер* [pojmenování z oblasti profesní mluvy]). Projevy tendence k nacionalizaci vs. tendence

⁷ K těmto otázkám viz např. Карпіловська, Є. А. (2012): Активні ресурси сучасного українського словотворення. In: *Творба речи и њени ресурси у словенским језицима: Зборник радова се четрнаесте међународне научне конференције Комисије за творбу речи при Међународном комитету слависта*. Београд, s. 97–107; Карпіловська, Є. А. (2012): Соціальні чинники динаміки норм в українській мові кінця ХХ-початку ХХІ ст.: система та узус. In: *Języki słowiańskie w ujęciu sociolingwistycznym*. Kraków, s. 47–58.

⁸ V autorčině pojetí je to souhrn dovedností umožňujících příjemci, aby dekodoval kognitivní a komunikativní záměr odesílatele obsažený v odvozeném slovu.

⁹ K těmto otázkám viz např. Карпіловська, Є. А. (2009): Інновації в сучасній українській мові: чинники появи та тенденції усталення. In: *Rocznik Slawistyczny*. T. LVIII. Warszawa, s. 47–66; Карпіловська, Є. А. (2014): Засади словотвірної категоризації лексики у міжслов'янських паралелях. In: *Slavische Wortbildung im Vergleich: Theoretische und Pragmatische Aspekte*. Berlin, s. 272–291; Карпіловська, Є. А. (2021): Комунікативні фільтри деривації. In: *Słowotwórstwo w przestrzeni komunikacyjnej*. Warszawa, s. 111–126.

k internacionalizaci u slovotvorných prostředků ukrajinštiny autorka popsala opět se zřetelem k neosémantizaci (přesněji k sémantické derivaci, např. *прозорий – транспарентний*, k opětovnému přejímání a vzniku nových lexikálních homonym, např. *вікно, розумний* aj., a k tvoření slovotvorných homonym, např. *постувати* ‚psát příspěvky na internetu‘, z angl. *to post*). Pozornost věnovala také konkurenci odvozených a neodvozených lexémů, slov domácích a lexémů cizího původu v současné ukrajinské slovní zásobě. Ukázalo se, že obdobně jako v češtině a v dalších slovanských jazycích se v těchto případech setkáváme se třemi možnostmi vývoje: a) vytlačení jednoho z členů konkurenční dvojice (řady), např. *e-mail – емейл/мейл – електронка* (hovorový výraz) – *електронна пошта* (neutrální výraz); b) koexistence útvarů s odlišným funkčním potenciálem, např. *Мережа/мережа – Інтернет/інтернет – Мереживо – Тенета – мережжя* aj.; c) diferenciaci prostředků podle funkčně stylistické sféry jejich užívání, např. *смарт-квартира – „розумна“ квартира*.

V neposlední řadě J. Karpilovská rozebrala také jednotlivé aspekty lexikografického popisu odvozenin a slovotvorných komponentů ve velkých výkladových slovnících a ve slovnících zaměřených na dílčí vztahy v slovní zásobě (pozastavila se u modelování sémantiky derivátů sémantických a asociativních, onomasiologických, tj. u otázek perifráze a parafráze, u metajazyka morfematicko-slovotvorného slovníku současné ukrajinštiny nebo u exemplifikace ve slovnících). Posluchače seznámila i s bohatou lexikografickou produkcí Ústavu ukrajinského jazyka UAV, která vznikla za posledních třicet let samostatné existence Ukrajiny.¹⁰

Na závěr prof. Karpilovská ukázala fotografii chrámu svaté Sofie Kyjevské, v němž se pravoslavní Ukrajinci od začátku války modlí za nastolení míru a rozumu. Připomněla také, že se toho dne, tedy 9. března 1814, narodil ukrajinský básník, výtvarný umělec, folklorista a etnograf Taras Ševčenko, a uvedla následující citaci z jeho básnické sbírky *Kobzar*:

І на оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син, і буде мати,
І будуть люди на землі.

Následovala diskuse, které se účastnili někteří členové Komise pro slovanskou slovotvorbu při Mezinárodním komitétu slavistů. Zazněly otázky spjaté s opozicí *словотвір – словотворення*, s hranicemi slovotvorby aj. V souvislosti s tím J. Karpilovská podotkla, že ukrajinská jazykověda tradičně rozlišuje čtyři typy inovací, z nichž některé patří do oblasti slovotvorného výzkumu zcela nebo částečně: **nová odvozená slova**, **neosémantismy** (jako výsledek slovotvorné

¹⁰ Kromě již zmíněných slovníků (viz zde pozn. 5) autorka uvedla také slovník Клименко, Н. Ф. – Карпіловська Є. А. – Кислюк Л. П. (2005): *Шкільний словотвірний словник сучасної української мови*. Київ.

derivace), **nové přejímky** (pokud se jedná o slootovorná homonyma) a jiné nikoliv: **neografismy**. Online setkání uzavřela poděkování za zajímavou a inspirativní přednášku a upřímná slova obdivu, respektu a solidárnosti s ukrajinskými kolegy a s ukrajinským národem.

Božana Niševa
oddělení slavistické lingvistiky a lexikografie
Slovanský ústav AV ČR, v. v. i.
niseva@slu.cas.cz

Mezioborové kolokvium *Historický text a jeho interpretace* v Kostelci nad Černými lesy 20.–22. října 2021

Krásné prostředí zámku v Kostelci nad Černými lesy hostilo koncem října 2021 třídní mezinárodní setkání odborníků různého zaměření, jež spojuje práce s historickými texty. Téměř padesát hostů kolokvia přijelo na pozvání oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český Akademie věd ČR, v. v. i. Jednotlivci i pracovními týmy bylo prezentováno 37 konferenčních příspěvků. Setkali se zde pracovníci ÚJČ AV ČR, Ústavu pro českou literaturu AV ČR, Slovanského ústavu AV ČR, Filosofického ústavu AV ČR, Institutu Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk, Ostravské univerzity, Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Filozofické fakulty Palackého v Olomouci a Fakulty pedagogické Západočeské univerzity v Plzni.

Tato odborná kolokvia pořádá oddělení vývoje jazyka ÚJČ AV ČR od roku 2014 a v roce 2021 dospělo kolokvium již do svého 7. ročníku (nebyť roku 2020, kdy se kvůli epidemické situaci neuskutečnilo, mohl to být ročník osmý). Během té doby si kolokvium získalo mezi odborníky dobré jméno a své stálé příznivce a tradiční účastníky.

Jednání se konalo v jediné sekci a pozornost se soustředovala hlavně na texty středověké a raně novověké, a to zejména české, latinské, ale i staroslověnské a staroanglické. Příspěvky pojednávaly z různých hledisek o pramenech biblických, dramatických, právních, o písňových textech, o poezii, o korespondenci významných osob, kramářských tiscích, dílech Husových, Veleslavínových či Tylových. Pozornost byla věnována i technické stránce zpracování a zpřístupnění výsledků jazykovědné, resp. filologické odborné práce veřejnosti. Šíří záběru současné české diachronně orientované bohemistiky dokumentuje program setkání (dostupný on-line na <https://bit.ly/3ySYciM>).

Součástí kolokvia byl neformální knižní stánek, v němž si účastníci navzájem nabídli odborné knihy zachycující jejich nejnovější práci. Pro zájemce přinesl večerní společenský workshop *Středověké scriptorium* možnost vyzkoušet si psaní duběnkovým inkoustem na pergamentu pomocí brku či rákosového pera, při

kterém ke zdaru nadšených pokusů nechyběly vzorníky středověkého písma, a pro náročné byly dokonce připraveny voskové destičky a rydélka.

Odborné zaujetí účastníků konference nenarušilo ani řádění přírodních živlů: kvůli silnému větru byla totiž během konference vícekrát přerušena dodávka elektrického proudu a konferující proto své příspěvky přednášeli v potměšném sále za svitu svíček a poblikávání obrazovek těch notebooků, kterým ještě fungovaly baterie a posluchači na nich mohli sledovat rozeslané prezentace. Romantická atmosféra tak umocnila soustředěně intenzivní charakter setkání, které již poněkolkáté přineslo všem účastníkům mnoho cenných informací o aktuálním dění v diachronní lingvistice, filologii, literární historii, etymologii, dialektologii a dalších oborech.

Vybrané prezentace z kolokvia jsou dostupné on-line na <https://bit.ly/3v3y2J8>. Za uspořádání kolokvia patří dík nejen pořadateli, oddělení vývoje jazyka ÚJČ AV ČR, v. v. i., ale též podpoře programu Strategie AV21 Akademie věd České republiky *Paměť v digitálním věku*.

Martina Jamborová
oddělení vývoje jazyka
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
jamborova@ujc.cas.cz

Den s překladem na Filozofické fakultě Ostravské univerzity

V letošním roce to bylo již po sedmnácté, co na Filozofické fakultě Ostravské univerzity proběhla překladatelská soutěž, pro kterou se vžil název Den s překladem a která je jedinečná v mnoha ohledech. Jeden z nich představuje fakt, že nápad ji uspořádat nevzešel od akademiků, ale iniciativu projevíli v roce 2005 samotní studenti, kteří si chtěli změřit své „překladatelské“ síly jen na úrovni studentské, ještě ne profesionální, a chtěli zkusit soutěžit také v překladu neliterárního textu.¹ Tento návrh byl ze strany FF OU podpořen; na soutěži se dnes podílí všechny katedry cizích jazyků, jejichž zástupci tvoří organizační tým. Za připomenutí stojí především Milan Hrdlička, jeden ze zakladatelů soutěže, díky kterému se ve svých počátcích dobře etablovala. Soutěž by se také nemohla realizovat bez podpory vedení fakulty: tehdejší děkanky Evy Mrhačové,

---

¹ Na rozdíl od Překladatelské soutěže Jiřího Levého pořádané Obcí překladatelů, zaměřené hlavně na literární překlad a nabízené i pro již vystudované překladatele (Tomášková, R. (2020): Slovo úvodem. In: R. Tomášková (ed.), *V zrcadle překladu. Sborník překladatelské soutěže. Den s překladem XV*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, s. 7–8. Srov. <https://1url.cz/brNLs> a <https://1url.cz/BrNLd>.

následujícího děkana Aleše Zářického a současného děkana Roberta Antonína, který nad soutěží převzal záštitu.²

Dalším specifikem je dlouhodobý zájem ze strany vysokoškolských studentů, který se projevuje každoroční účastí za většinu cizích jazyků, ze kterých je možné v rámci soutěže překládat (překlady jsou realizovány z angličtiny, němčiny, francouzštiny, španělštiny, portugalsštiny, italštiny, ruštiny, polštiny a latiny). Do soutěže bylo za celou dobu její existence zasláno přes jedenáct set překladů od vysokoškolských studentů.³ O soutěž posléze projevily zájem i střední školy, a tak se od roku 2018 rozšířila na dvě sekce pro každý stupeň vzdělávání zvlášť. Žáci ze středních škol měli doposud možnost překládat z angličtiny, francouzštiny, němčiny, španělštiny, ruštiny a polštiny a letos poprvé byla nabídnuta i latina. Nakonec středoškoláci v zájmu málem předčili studenty vysokých škol, za pouhé čtyři roky do soutěže zaslali přes šest set překladů.⁴

V neposlední řadě o významu soutěže svědčí to, že v roce 2009 získala ocenění „Evropská jazyková cena LABEL“.⁵

Soutěž se netýká jen studentů Ostravské univerzity a žáků středních škol z okolí Ostravy. Soutěžit mohou zástupci všech středních a vysokých škol v České republice, případně i mimo ni – podmínkou je, že účastník přeloží text z vybraného cizího jazyka do češtiny.⁶ Soutěž má i další pevná pravidla. Probíhá ve dvou kategoriích, a to literární (próza a poezie) a neliterární kategorie (sem spadají texty ostatních funkčních stylů, např. populárně naučné nebo publicistické texty). Středoškolská a vysokoškolská sekce se však liší ve volbě překládaného textu a v jeho předepsané délce. Zatímco vysokoškolští studenti si text volí sami a překlad by měl mít rozsah minimálně pět a maximálně sedm normostran (u neliterárního či prozaického textu) a minimálně 30 a maximálně 40 veršů u poezie, středoškolští studenti dostanou text v rozsahu cca jedné normostrany zadaný a volí si pouze kategorii překladu.⁷

Od toho se také odvíjí způsob hodnocení jednotlivými odbornými porotami za každý cizí jazyk. Ve vysokoškolské sekci jsou vybírány mimořádně úspěšné překlady, jejichž autoři jsou následně vyznamenáni čestným uznáním. Neurčuje

---

² Tomášková, R. (2020): Slovo úvodem. In: R. Tomášková (ed.), *V zrcadle překladu. Sborník překladatelské soutěže. Den s překladem XV*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, s. 7–8.

³ Tamtéž. Viz také <https://ff.osu.cz/densprekladem/27203/den-s-prekladem-2021> a <https://ff.osu.cz/densprekladem/vyhlaseni-a-vysledky/>.

⁴ Tamtéž.

⁵ Srov. <https://ff.osu.cz/densprekladem/o-soutezi/>.

⁶ Překlad by neměl být předtím nikde publikován. Pokud k vybranému textu již existuje překlad do češtiny, pak je potřeba, aby byl přiložen i komentář, v čem je soutěžní překlad odlišný, přínosný apod.

⁷ Zájemci o účast naleznou další informace a pravidla v kompletní podobě na webových stránkách, které jsou každý rok s vyhlášením nového ročníku aktualizovány. Viz <https://ff.osu.cz/densprekladem/pravidla-souteze/>.

se tedy jejich pořadí. Ve středoškolské sekci jsou překlady na základě stejných výchozích textů srovnatelnější, a mohou tak být určena první až třetí místa pro nejlepší autory, kteří získají diplom. Všichni vyznamenaní účastníci se mohou těšit na věcné ceny a všichni účastníci obdrží jak certifikát o účasti, tak konkrétní zpětnou vazbu ke svému překladu. V posledních letech vychází z každého ročníku i sborník, ve kterém jsou jmenovitě uvedeni soutěžící a otištěny nejlepší překlady od studentů vysokých škol.⁸

Nový ročník soutěže je vyhlášován vždy začátkem října a uzávěrka odevzdání překladů je pak 15. ledna následujícího kalendářního roku. Slavnostní vyhlášení výsledků probíhá jako celodenní akce, na kterou jsou do Ostravy zváni významní odborníci na poli překladu, aby se podělili o své znalosti a zkušenosti. Vyhlášení se stalo na FF každoroční březnovou tradicí a jeho realizaci nezabránila ani koronavirová krize: konalo se i vyhlášení 16. ročníku v roce 2021 během zavření škol, byť jen v online podobě.

I vyhlášení letošního 17. ročníku dne 8. března 2022 bylo jistým způsobem specifické, protože koronavirovou krizi vystřídal krize v podobě válečného konfliktu na Ukrajině. A tak byl Den s překladem zahájen netradičně minutou ticha za oběti války a z úcty k těm, kteří i přes hrozbu tvrdých trestů proti válce vystupují. Po úvodním slovu prorektorky Renáty Tomáškové promluvil děkan Filozofické fakulty Robert Antonín, který ve svém projevu poděkoval všem zapojeným kolegům a mimo jiné zdůraznil význam překladu z hlediska poznávání jiných kultur i propojenosti jazyka a myšlení.

Následující část byla klíčová především pro samotné soutěžící: Renáta Tomášková představila počty účastníků za jednotlivé jazyky i soutěžní sekce. Konkurence byla opravdu vysoká. Těší nás, že hlavně v sekci středních škol se projevila oproti minulému roku vzestupná tendence jak v počtu účastníků, tak v počtu zapojených škol. Do letošního ročníku bylo zasláno 259 překladů, 45 příspěvků od studentů vysokých škol a 214 ze středních škol.⁹ Celkem bylo odbornou porotou oceněno 46 soutěžících za mimořádně úspěšné překlady: 37 středoškolských žáků a 9 vysokoškolských studentů.¹⁰

Po předání cen již následovaly přednášky pozvaných odborníků. Letos vystoupili Vít Kazmar, Tomáš Jurkovič, Ladislav Nagy a Milan Pišl. Každý z těchto odborníků se zabývá trochu jinou problematikou, návštěvníci tak získali mnoho nových impulzů nejen k zamyšlení, ale také k případnému směřování svého dalšího studia.

Vít Kazmar, který se věnuje mimo jiné překladu latinskoamerické literatury, si připravil přednášku na téma *Překlad jako rozumění a tvorba aneb Nestrávené zbytky*. Tato metafora označuje pasáže v překladu, které ještě nejsou vhodně přeloženy, i když na první pohled vypadají jako klasický text v cílovém jazyce.

---

⁸ Viz <https://ff.osu.cz/densprekladem/sborniky-dne-s-prekladem/>.

⁹ Viz <https://ff.osu.cz/densprekladem/vyhlaseni-a-vysledky/>.

¹⁰ Viz <https://ff.osu.cz/densprekladem/program-dne-s-prekladem/>.

Přednášející doporučil, opět pomocí metafor, věty rozložit na „prvočinitele“, resp. „atomy“ tak, aby syntaktické zvláštnosti výchozího jazyka vymizely, resp. byly „přetaveny“ v nový text, nezátížený vlivem originálu.

Překlad jako umění porozumět byl i námětem i příspěvku Tomáše Jurkoviče, který se dlouhodobě zabývá překladem z typologicky vzdáleného jazyka – z japonštiny. Tomáš Jurkovič se zaměřuje především na díla Harukiho Murakamiho a ve své přednášce s příznačným názvem *Murakamiovské bilancování* konfrontoval posluchače s pocity překladatele, který již svou práci odevzdal, a i přes pochvalné reakce recenzentů si není jistý, zda porozuměl příběhu originálu. I zde se ukazuje, že není možné přeložit román a neorientovat se přitom v příběhu. Překlad Murakamiho textů navíc ztěžuje, že každý příběh má několik časových vrstev. Významným prvkem je autorovo hledání cesty, jak se vyrovnat se svou minulostí.

Ladislav Nagy seznámil posluchače ve svém příspěvku *Proměny překladatelské praxe v novém tisíciletí* zase s jinou, avšak neméně důležitou perspektivou překladu. Tou je politická situace a dění ve společnosti, které ovlivňují kvalitu překladu. Díky Ladislavu Nagyovi tak účastníci mohli nahlédnout do práce v některých nakladatelstvích v minulosti a dnes, kdy často namísto kritéria kvality rozhoduje z pragmatických důvodů finanční nebo časové hledisko. S tím souvisí role recenzního řízení a kritiky překladu.

Dopoledne uzavřel svým příspěvkem *Specifika překladu historického textu na příkladu Historie obce Mošnov* Milan Pišl, který se věnuje teorii a praxi překladu a tlumočení. Na základě vlastní aktuální zkušenosti představil mnohá úskalí při postupu v práci, pokud je překladateli zadán historický text. Jak si poradit s historickou terminologií, syntaktickou komplexností nebo toponymy, když mnohé z pojmenovaných objektů dnes již neexistují nebo nejsou zakresleny v mapě, se mohli posluchači zamyslet na základě konkrétních ukázek.¹¹

Dopolední blok byl ukončen povzbudivým Pišlovým heslem „Nikdy to nevzdávejte!“ a předznamenal odpolední pokračování Dne s překladem v podobě překladatelských dílen, při kterých si účastníci mohli v užším kruhu zájemců a za každý cizí jazyk zvlášť vyzkoušet svůj překladatelský talent, diskutovat různá řešení se svými kolegy i vyučujícími a sbírat inspirace pro svou budoucí profesní dráhu.

Závěrem zbývá dodat srdečné pozvání k účasti na příštích ročnících soutěže a vyjádřit poděkování nejen aktivním účastníkům, ale také všem vysokoškolským a středoškolským pedagogům, kteří podporují účast svých svěřenců nebo jim jdou příkladem vlastní překladatelskou činností. Věříme (a překladatelská soutěž nás o tom stále přesvědčuje), že tato činnost má i v dnešní době přes všechny

---

¹¹ Pro zájemce byla akce streamována a její záznam je možné vyhledat na kanálu YouTube OU: <https://bit.ly/3PHQhvw>. Všechny internetové zdroje byly zkontrolovány k 26. 7. 2022.

překladačské nástroje stále smysl, a těšíme se na další kreativní práci soutěžících.

*Za celý organizační tým Eva Polášková
Katedra germanistiky
Filozofická fakulta Ostravské univerzity
eva.polaskova@osu.cz*

O grantovém projektu *Čeština Daniela Adama z Veleslavína*¹

Na konci roku 2021 skončil tříletý výzkumný projekt věnovaný češtině Daniela Adama z Veleslavína.² Finančně byl podpořen Grantovou agenturou České republiky a řešení se ujal tým lingvistů z oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český Akademie věd ČR – vedle řešitelky Aleny M. Černé se výzkumu účastnili Ondřej Koupil a Dmitrij Timofejev. Pro zmíněné pracoviště nebyl projekt zaměřený na Veleslavínovo dílo novinkou, neboť tematicky navázal na dvě badatelské aktivity z posledních let: na kritické vydání čtyřjazyčného slovníku *Nomenclator quadrilinguis Boemico-Latino-Greco-Germanicus*³ a na lexikograficky orientovaný grantový projekt vedený Miloslavou Vajdlovou.⁴ I během těchto projektů se ukázalo, že čeština tohoto období, pro niž je také užíváno pojmenování inspirované Veleslavínem (tzv. veleslavínská čeština), není dostatečně prozkoumána, ačkoli se na její kvality a věhlas v pozdější době, zvláště během tzv. národního obrození, odborná společnost silně odvolávala. Zejména na poli lingvistiky neexistují práce, které by komplexně postihly stav češtiny druhé poloviny 16. století. Rovněž výzkum orientovaný na klíčovou osobnost této doby, Veleslavína, je kusý, zaměřený jen na dílčí témata a často zastaralý. Ani v jiných oborech tomu není jinak – větší pozornost je Veleslavínovi věnována snad jen odborníky z knihovědy a částečně také z historiografie. Tak se Veleslavín vyskytuje v učebnicích základních i středních škol, kde je na několika řádcích popsáno, že to byl významný tiskař a historik, aniž byly tyto soudy opřeny o výzkum, který by zdůvodnil, proč se Veleslavín stal symbolem pro éru českého písemnictví a českého jazyka, které se dostalo přízviska „zlatá“ či „veleslavínská“, nebo dokonce „Veleslavínova“.

---

¹ Publikace vznikla s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., RVO: 68378092.

² Projekt Grantové agentury ČR č. 19-05654S *Čeština Daniela Adama z Veleslavína*, řešený v letech 2019–2021.

³ Adam z Veleslavína, Daniel – Černá, Alena M. et al. (eds.) (2015): *Nomenclator quadrilinguis Boemico-Latino-Graeco-Germanicus*. Praha: Academia.

⁴ Projekt Grantové agentury ČR č. 15-01298S *Slovní zásoba slovníků Daniela Adama z Veleslavína*, řešený v letech 2015–2017.

Dokončený grant se pokusil na některé otázky odpovědět – zaměřil se nejen na Veleslavínovu češtinu, ale také na kontext veleslavínských tisků, jejich vztah k dobové knižní produkci a k fundamentálním literárním počínům této doby, zejména k *Bibli kralické*, a na další témata.

Výstupem projektu je monografie Aleny M. Černé, kterou v roce 2022 pod názvem *Čeština Daniela Adama z Veleslavína* vydalo nakladatelství Akropolis. Monografie je založena na obsáhlé materiálové bázi transkribovaných textů, jejichž autorství lze s největší jistotou připsat Danielu Adamovi z Veleslavína. Jsou to převážně texty tištěné, velmi cennou výjimkou jsou Veleslavínovy rukopisné přípisky (autograf), jimiž doplnil „rodinný“ exemplář druhého vydání *Kalendáře historického* z roku 1590. Tištěná materiálová báze je tvořena především českojazyčnými předmluvami k 25 knihám vydaným v letech 1578–1599, pod nimiž je Veleslavín podepsán sám, výjimečně se spolupracovníkem (např. s Adamem Huberem z Riesenbachu). Pracovalo se i s dalšími texty, například s reedicemi českých spisů, které Veleslavín přichystal k novému vydání ve své tiskárně (např. *Kronika světa* z roku 1584 nebo *Hospodář* z roku 1587), nebo s vícejazyčnými slovníky (*Dictionarium linguae Latinae* z roku 1579, *Nomenclator omnium rerum propria nomina tribus linguis – Latina, Boiémica et Germanica – explicata continens* z roku 1586 a *Nomenclator quadrilinguis Boemico-Latino-Graeco-Germanicus* z roku 1598). Tato materiálová báze posloužila pro jádro monografie, jímž jsou kapitoly o jednotlivých jazykových rovinách – o pravopisu a typografii, hláskosloví, tvarosloví, slovní zásobě a slovtvorbě, skladbě a stylu. Tyto analyticky pojaté kapitoly doplňuje kapitola shrnující poznatky o jednotlivých jazykových plánech. Referenční bázi pro analýzy tvořily mj. dobové a novodobé gramatiky a slovníky a další lexikální zdroje pro starou a starší češtinu,⁵ ale také největší slovníky moderní češtiny (*Příruční slovník jazyka českého* a *Slovník spisovného jazyka českého*). Významnou část monografie představují citáty z Veleslavínových textů, které ilustrují jednotlivé jazykové jevy, verifikují předkládaný výklad, ale rovněž poskytují prostor pro alternativní závěry či navazující výzkum. Ačkoliv monografie je prací lingvistickou, obsahuje též rozsáhlou kapitolu o životě Daniela Adama z Veleslavína, neboť dosud tradované a dosti sporé informace jsou často zavádějící či dokonce chybné. Monografie je doplněna i o obligatorní části odborných knih, tedy o soupisy literatury a zkratk, zásady transkripce, rejstříky a anglické resumé, a také o obrazovou přílohu doplňující některé pasáže textu.

---

⁵ Využity byly zvláště staročeské slovníky přístupné na internetových stránkách *Vokabulář webový* (Vokabulář webový: webové hnízdo pramenů k poznání historické češtiny [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., oddělení vývoje jazyka, 2006–. Verze dat 1.1.20 [cit. 28. 2. 2022]. Dostupné z: <https://vokabular.ujc.cas.cz>) a také *Lexikální databáze humanistické a barokní češtiny* (Lexikální databáze humanistické a barokní češtiny [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2010– [citován stav z 28. 2. 2022]. Dostupné z: <https://madla.ujc.cas.cz>).

Nechceme na tomto místě prezentovat podrobné závěry vzešlé z výzkumu, avšak alespoň shrneme, že Veleslavínova čeština je kultivovaná, v nižších jazykových rovinách nevybočující z široce přijímaného prestižního úzu své doby, jak jej dokládají autoritativní a didaktické texty, zejména *Bible kralická* a jazykové příručky. Respektuje dosavadní jazykový vývoj, jejž prolonguje a do něhož zasazuje jevy, které na základě vnitrojazykových tendencí či cizojazyčným vlivem (zejména latiny) vznikají a ustalují se v období 16. století. Není ovlivněná novotvary morfologickými či lexikálními. Je pestrá, ale i srozumitelná, předkládající čtenářům lexikální jednotky obecně známé, systémově centrální, avšak také lexémy parasystémové – jednak ty, které čtenář zná z obecného, aktivního užívání, například frazeologismy, jednak takové, jež do čtenářova aktivního řečového projevu zřejmě nepatří, ale mají zvýšit čtenářovu intelektuální úroveň (cizí a citátové výrazy). Formálně je vypracovaná, zejména v syntaxi napodobující kulturní vzor latiny, avšak neupřednostňující bezvýhradně formu před obsahem a udržující různými způsoby srozumitelnost a přehlednost textu.

Jazykový i kulturní kontext Veleslavínovy doby byl tématem několika studií, které při řešení projektu připravili D. Timofejev a O. Koupil pro zahraniční i domácí odborné časopisy (*Zeitschrift für Slavische Philologie*, *Naše řeč*, *Česká literatura* a *Listy filologické*). V nich se autoři zabývali mj. *Knížkou slov českých* Matouše Benešovského-Philonoma z roku 1587 a jeho vydáním církevněslovanských žalmů prokazujícím snahu doložit blízký vztah mezi slovanskými jazyky a humanistickou češtinou nebo produkcí tištěných gramatik v českém a moravském prostředí a definicí nakladatelských záměrů v oblasti lingvistické produkce. Několik statí je věnováno Veleslavínovi jako jazykově aktivnímu reeditorovi starších textů – pozornost je věnována otázce úprav či nového překladu Silviovy *Kroniky české* z roku 1585 a novým vydáním Kuthenovy *Kroniky o založení Země české* z téhož roku a novozákonních *Žalmů* z roku 1597. V rámci grantového projektu také došlo zásluhou O. Koupila k významnému rozšíření a aktualizaci databáze digitalizovaných dobových gramatik a dalších jazykových příruček,⁶ neboť i tato databáze tvořila jeden ze zdrojů výzkumu realizovaného v komentovaném projektu.

Ačkoliv grantový projekt přinesl množství nových poznatků o češtině Daniela Adama z Veleslavína v kontextu jazykovém i kulturním obecně, opět se ukazuje, že výzkum zdaleka neodpověděl na všechny otázky, které se v souvislosti s češtinou této osobnosti a vývojem češtiny obecně naskýtají. Stále velmi citelně chybí komplexní syntetická díla, zvláště gramatika a slovník. Nicméně k syntézám se zákonitě dospívá prostřednictvím dílčích analýz, a analýza jazyka stěžejní osobnosti předbělohorských Čech, kterou Daniel Adam z Veleslavína nepochybně byl, nemůže ve výzkumu chybět. Grantový projekt byl jedním z kroků v tomto velkém úkole podniknutých, avšak neměl by zůstat krokem

---

⁶ Srov. *Vokabulář webový*, dílo cit. v pozn. 5; digitalizované gramatiky jsou dostupné z: <https://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/mluvnice/>.

posledním. Již nyní můžeme avizovat další „veleslavínskou“ aktivitu, které se opět ujímá oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český, a to v podobě zapojení pracoviště do programu Strategie AV21 s názvem *Anatomie evropské společnosti – historie, tradice, kultura, identita*; výsledkem bude internetová prezentace Veleslavínových předmluv ve *Vokabuláři webovém*, a to jak v podobě kompletních textů, tak v korpusově prohledávatelné formě. Pozornost bude věnována také hodnocení českého jazyka a českého národa, jak je ve svých textech formuloval Daniel Adam z Veleslavína.

Alena M. Černá
oddělení vývoje jazyka
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
alenacerna@ujc.cas.cz

Slova z pekla – projekt kritické popularizace jazykových nešvarů¹

Sociální sítě (pro účely tohoto příspěvku se zaměřujeme především na Facebook a Instagram), působící u nás již druhou dekádu, se využívají nejen k udržování kontaktu v přátelských kruzích, ale po řadu let také ke sdílení mediálního, marketingového či popularizačního obsahu. S narůstající kvantitou psaných textů v mediálním prostředí se tak rozvíjí obor copywritingu (tvorby prodejních textů) a na sítích také působí řada autorů a iniciativ poskytujících rady, jak svůj projev v češtině vylepšit. Pro zájemce o pravidelně zveřejňované, jednoduché a srozumitelné poučky jsou na sítích k dispozici například projekty *Češtinářské špeky*,² *Červená propiska*,³ *Jazykovědma*⁴ (všechny vyjmenované využívají popularizaci pro svůj obsahový marketing) nebo právě *Slova z pekla*⁵ – o nichž bude řeč v tomto článku.

Expresivně užívané slovo *peklo* se v posledních letech ujalo pro označení nekvalitních špatně zpracovaných produktů. Projekt a blog *Módní peklo*⁶ například upozorňuje na špatně odvedenou krejčovskou práci či časté prohřešky při výběru oblečení, streamový seriál *Peklo na talíři*⁷ zase odhaluje problematické praktiky naší gastronomie. Analogicky k tomu se neformálně rozšiřuje i opačné,

---

¹ Publikace vznikla s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., RVO: 68378092.

² Dostupné na: <https://www.cestinarskespeky.cz/>.

³ Dostupné na: <https://www.cervenapropiska.cz/>.

⁴ Dostupné na: <https://www.marketagegorova.cz/>.

⁵ Dostupné na: https://www.instagram.com/slova_z_pekla. V příloze jsou dva ilustrační příklady.

⁶ Dostupné na: <https://www.modnipeklo.cz/>.

⁷ Dostupné na: <https://www.stream.cz/peklonataliri>.

pochvalné hodnocení *nebe* – například ve spojení *nebe v hubě*, doplněné hashtagem pro vyhledávání podobných příspěvků. *Slova z pekla*, iniciativa bohemistky Alexandry Kohoutové, se zaměřuje na výrazy, které se (podle autorky) vyznačují určitou dávkou nechtěné trapnosti či jazykové neobratnosti. Zachycuje je zejména v neformálních komunikátech: v neformální mluvené řeči či na sociálních sítích. Na rozdíl od výše zmíněných popularizačních zdrojů tato iniciativa neposkytuje žádné rady ani jazykové zajímavosti, ale jazykovou popularizaci vede skrze kritiku jazykových (a někdy i obecně komunikačních) nešvarů, ať už domnělých, nebo skutečných.

Alexandra Kohoutová své příspěvky publikuje primárně prostřednictvím Instagramu, aplikace zaměřené na sdílení atraktivního obrazového obsahu jen s minimálním komentářem. Příslušné slovo nebo výraz zasazuje do důmyslně vybraných fotografií z fotobank a doplňuje krátkými, obvykle ironickými komentáři. Vizuální stránka účtu navazuje na zmiňovanou trapnost křiklavými barvami nápisů evokujícími neprofesionalitu a nezkušenost v mediální sféře, dále pracuje s motivem pekla prostřednictvím emotikonů v podobě plamínek. Svůj instagramový účet využila A. Kohoutová i k monetizaci obsahu – vybraná slova nechává tisknout na trička a v roce 2019 vyšla v nakladatelství Pointa kniha *Slova z pekla* (předmluva Viktor Elšík).

Výběr slov k zveřejnění podléhá předem stanoveným autorčiným kritériím. Přiznává subjektivitu; kromě nepřirozených, novotvarů Kohoutová do pomyslného pekla řadí i výrazy neutrální, které na mnohé mluvčí přesto působí křečovitě nebo afektovaně. Mezi takové patří například *milovat se* (patrně pro svoji neuzuálnost v neformálním projevu), *mít něco na svědomí* – použito ale v pozitivním kontextu: „Čtyřicet procent úspěchu filmu má na svědomí hudba,“ prohlásil Sergio Leone. Nebo spojení *hodná, děkuju*, které sice bývá míněno jako upřímné poděkování za pomoc či radu, autorce však, soudě podle značek, tzv. hashtagů, *#cekej #sedni #lehni*, konotuje spíše povely pro psa. Právě afektovanost patří mezi nejčastější důvody pro zařazení na seznam nechtěných výrazů, přičemž je zohledněna poměrně široká škála sociálních i věkových skupin, a nelze tedy říci, že by šlo o generační nebo socioekonomický souboj o lepší mluvu. Trapnost výrazu často způsobuje snaha svůj projev co nejvíce ozvláštnit, aktualizovat nebo působit nad věcí, vedoucí k přesně opačnému účinku – nechtěné křečovitosti, postupné automatizovanosti a vzniku nového klišé. Kohoutová na svém účtu uveřejňuje, tzv. postuje, jen doložená slova, na která skutečně sama narazí, ačkoli jí čtenáři posílají i vlastní návrhy. Sebraný materiál pak publikuje s ohledem na aktuální dění, roční dobu apod. (např. klišé *někdo září, někdo v září* během probíhajících maturit, *šampíčko* a *vánojda* během svátků na konci roku).

V materiálu *Slov z pekla* je patrných několik výraznějších sémantických skupin. Velké zastoupení mají výrazy z oblasti jídla (*nákladák* pro nakládání hermelín, *kuřízek* pro kuřecí řízek, *svíce* místo svíčkové omáčky), alkoholu (*sváro*, *pivíště*, *burčáček*) či různých druhů kávy (*pikolo*, *latěčko* či obecně *kafčo*).

Rodinný, sociální a intimní život je natolik citlivé téma, že není divu, že se setkáváme s nejrůznější snahou o ozvláštnění, o to více, pokud se s ním svěřujeme neznámým lidem v internetových diskuzích; odsud jsou slova jako *příťa*, *manža*, *těhulka*. Z prostředí velkých firem zase pocházejí výrazy *vykomunikovat*, *zpátky ke strojům* nebo *exík* jako označení exekutivního manažera. Zařazena jsou dále například slovesa týkající se různých událostí (*svatbujeme*, *výletujeme*, *plesujeme*), mnohá modifikovaná substantiva (*opáčko*, *grilčo*, *chemoška*) nebo nezvyklé složeniny (*snídaňooběd* jako náhražka anglicismu *brunch* nebo *prdopeč* pro označení prášku do pečiva). Poměrně velkou skupinu tvoří i automatizované fráze z různých kontextů jako například slangové *to se vsákne* pro útěchu po nějakém pochybení nebo kontaktní fráze užívaná k zahajování konverzací *povídej*, *přeháněj*.

Cílem Alexandry Kohoutové v projektu *Slova z pekla* není kategoricky odsoudit zmiňované výrazy a jazykové nešvary obecně. Vybrané jevy prezentuje v duchu humoru, ale ne výsměchu, a pokud je paroduje, pak se sebeironií. Jakožto vystudovaná bohemistka se navíc A. Kohoutová snaží šířit povědomí o diglosii a semidiglosii češtiny, a zmírňovat tak nesmiřitelné, avšak nepřesné soudy o tom, kdo se vyjadřuje „spisovně“ a „nespisovně“. Sama přiznává, že sebrané výrazy často ve vlastním diskurzu paroduje tak dlouho, až si je oblíbí a začne je sama užívat. Projekt byl ukončen v lednu 2021 jako vyčerpané téma příspěvkem *ende, šlus*. Slova z pekla jsou nyní archivovaná na instagramovém účtu a v podobě zmíněné knihy.

Jazykovědcům tento projekt sice nepřináší systematický sběr materiálu, stojí však za povšimnutí z několika důvodů. V první řadě ukazuje jednu z možností, jak využít k popularizaci jazykových témat tzv. nová média. Právě Instagram je výhodný v tom, že může mít dosah k velké skupině uživatelů (účet *Slova z pekla* má přes 26 000 sledujících), kteří nemají propojeny účty na základě reálných kontaktů, ale stačí daný účet jen tzv. sledovat. Zábavnost obrázků navíc přiláká i laiky bez hlubšího zájmu o jazykovědu a na úspěch projektu mohou navázat i další češtinářské iniciativy. A za pozornost jistě stojí i možnost ekonomického zhodnocení jazykového materiálu, pokud se umně prezentuje na sítích.

Jana Georgievová
oddělení současné lexikologie a lexikografie
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
j.georgievova@ujc.cas.cz

Obr. 1: *Hodná, děkuju*

Obr. 2: *Exík*

Představení projektu *Neologické přejímky a jejich ekvivalenty v současné francouzštině a češtině, výzkum na bázi korpusu*

Mezinárodní projekt s názvem *Neologické přejímky a jejich ekvivalenty v současné francouzštině a češtině, výzkum na bázi korpusu* se zabývá studiem neologických výpůjček z angličtiny a jejich pronikáním do několika evropských jazyků (zejména do polštiny, francouzštiny a češtiny). Cílem tohoto článku je bližší představení daného projektu a jeho publikačních výstupů. Ačkoliv se jedná o aktuální projekt, který je stále řešen, a výsledná monografie by měla být publikována teprve koncem roku 2022, je třeba připomenout, že základní myšlenka tohoto projektu se zrodila již před rokem 2010. Při počátcích projektu stál významný francouzský lingvista Jean-François Sablayrolles (1951–2020),¹ jehož světové renomé výrazně napomohlo k tomu, aby začal postupně vznikat mezinárodní tým složený z lingvistů, kteří se zabývají zejména neologismy. Připomeňme, že již v počáteční fázi J.-F. Sablayrolles spolupracoval se Zuzanou

¹ Mudrochová, R. – Polická, A. (2021): Zemřel neolog Jean-François Sablayrolles. *Jazykovědné aktuality*, roč. LVIII, č. 1 a 2, s. 52–55.

Hildebrand z Palackého univerzity v Olomouci a s Alenou Podhornou-Polickou z Masarykovy univerzity v Brně.

Předtím než byl samotný projekt podán, došlo k několika setkáním, během nichž jednotliví členové vznikajícího týmu představili oblasti svého výzkumu a zároveň nastínili body, kde by se jejich výzkumné cíle mohly protnout. Za zmínku zde stojí především mezinárodní konference *Emprunts néologiques et équivalents autochtones. Mesure de leurs circulations*, která byla organizována na podzim roku 2016 univerzitou v polské Lodži. Toto mezinárodní setkání polských, francouzských a českých kolegů bylo již částečně financováno mezinárodním projektem PICS, který podporoval spolupráci mezi polskou a francouzskou stranou. Výstupem z tohoto vědeckého setkání byla první publikace s názvem *Emprunts néologiques et équivalents autochtones: études interlangues* (Christine Jacquet-Pfau, Andrzej Napieralski, Jean-François Sablayrolles (eds.), Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2018). V uvedené publikaci se již objevily první plody úspěšně se rozvíjející spolupráce. Jako příklad můžeme zmínit text *L'amour de soi et le corps en morceaux*, který se zabýval vznikem neologismů spojených s fenoménem selfie. Tento text komparativního charakteru studoval, jak jednotlivé neologismy jako např. *naiflie* (selfie nehtů), *helfie* (selfie vlasů), *drelfie* (selfie pod vlivem alkoholu), *bumbie* (selfie těhotenského břicha) postupně pronikají do polštiny, češtiny a francouzštiny.

V následujícím roce se spolupráce ještě posílila a jednotliví lingvisté měli možnost se setkat dokonce dvakrát, a to v Krakově na Jagellonské univerzitě a poté ještě v Paříži, kde sídlí pobočka polské Akademie věd. Příspěvky z obou setkání pak byly publikovány v další kolektivní monografii pod názvem *L'Emprunt en question(s). Études comparatives de leurs conceptions et réceptions* (Alicja Kacprzak, Radka Mudrochová, Jean-François Sablayrolles (eds.), Limoges: Éditions Lambert-Lucas, 2019). V rámci této publikace byly studovány zejména výpůjčky a jejich percepce v různých jazykových prostředích.

Zmíněná setkání umožnila vyprofilovat konkrétní výzkumné úkoly budoucího vědeckého týmu a nic již nebránilo podání projektové žádosti u českého Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Výzvu k podávání projektu Barrande vyhláší každoročně české i francouzské Ministerstvo školství; jeho cílem je podpora společných česko-francouzských výzkumných projektů. Je třeba zdůraznit, že projekty Barrande neslouží pouze k podpoře výzkumu v oblasti humanitních věd, ale finanční grant je určen i vědcům, kteří se věnují studiu přírodních věd, a získat projekt Barrande v oblasti humanitních věd je tak velmi náročné. Ze schválených projektů byl pouze jediný zaměřen lingvisticky. Hlavní řešitelkou projektu za českou stranu se stala Radka Mudrochová z Karlovy univerzity a spoluřešitelem se stal Jan Lazar z Ostravské univerzity. Jelikož v Polsku existuje stejný typ projektu s názvem PHC Polonium, byla podána žádost i polskou stranou a hlavní řešitelkou se stala Alicja Kacprzak z Lodžské univerzity. Na francouzské straně pak byl podán projekt vědeckou laboratoří

LIPN, jejíž členové se dlouhodobě věnují výzkumu neologismů v současné francouzštině. Hlavním řešitelem za francouzskou stranu se stal Emmanuel Cartier z Université Paris 13 Sorbonne Cité.

Řešení projektu mělo probíhat v letech 2019–2020, avšak na začátku roku 2019 do života všech výrazně zasáhla pandemie covidu. Nicméně intenzivní spolupráce mezi kolegy nepolevila, dokonce se ještě posílila, neboť se účastníci začali setkávat v rámci nových komunikačních platforem, jako je například zoom. Prvním výstupem projektu bylo tematické číslo časopisu *Acta Universitatis Carolinae Philologica* (4/2020), které bylo pod vedením R. Mudrochové, A. Kacprzakové a E. Cartiera věnováno především analýze neologických výpůjček z angličtiny. Výběr neologických výpůjček z angličtiny se jeví jako logický, jelikož angličtina je v současné době hlavním komunikačním jazykem při mezinárodních setkáních a zároveň tedy i zdrojem mnoha neologických výpůjček. Při jejich studiu byla využita především unikátní databáze pro automatickou detekci neologismů Néoveille,² na jejímž vytvoření se výrazně podílela zejména francouzská strana. Tato databáze automaticky provádí excerpci online tisku, a umožňuje tak sledovat, jak se studovaný neologický výraz šíří v rámci tohoto textového typu. Navíc tato databáze umožňuje i vyfiltrovat, v jakém typu tisku se daný výraz vyskytuje a také kdy byla jeho frekvence užití nejvyšší. Pro lingvisty, kteří se zabývají neologismy, je tato informace velmi cenná, protože umožňuje zjistit, zdali má uvedený výraz šanci natrvalo vstoupit do konkrétního jazyka, nebo se jedná pouze o efemerní výskyt. Jednotlivé výsledky jsou pak ještě porovnávány s výskytem v databázi SketchEngine, která obsahuje několik jazykových korpusů a zároveň umožňuje filtraci konkrétního výrazu v daném kontextu. Jako doplňkovou metodu lze použít i vyhledávač Google, jenž umožňuje filtrovat stránky v konkrétním jazyce, a podává tak přibližný obraz o tom, kolik odkazů obsahuje konkrétní studovaný výraz. Tato komplexní analýza konkrétního neologického výrazu v několika korpusech a databázích pak umožňuje členům jednotlivých týmů zkoumat, jak se daný výraz šíří napříč jazyky a kulturami.

Z konkrétních studií obsažených v tematickém čísle časopisu *Acta Universitatis Carolinae Philologica* (4/2020) uveďme kupříkladu článek od autorů Jeana-Françoise Sablayrolla, Aleny Podhorné-Polické, Andrzeje Napieralského a Johna Humbleyho s názvem *Diversité des liens entre un emprunt et ses équivalents – le cas de binge drinking*, který – jak název napovídá – studuje výskyt neologismu *binge drinking* v polštině, češtině a francouzštině. Autoři docházejí k zajímavému zjištění, že tento výraz se poprvé objevuje ve francouzském tisku okolo roku 2000 a na jeho výskyt reaguje pak poměrně rychle Terminologická komise, která se jej snaží nahradit francouzským ekvivalentem *beuverie express*. Autoři dále konstatují, že do češtiny uvedený výraz začal pronikat v roce 2004 a do polštiny dokonce až po roce 2013. V obou jazycích je

---

² Srov. <https://tal.lipn.univ-paris13.fr/neoveille/html/login.php?action=login>.

pak poměrně náročné nalézt přesný ekvivalent, jelikož ani jeden z těchto jazyků nemá tak řízenou jazykovou politiku ohledně anglicismů jako francouzština. V češtině se tak objevuje mnoho výrazů (*nezřízené pití, návalové obžerství, pít s cílem se co nejrychleji ožrat do němoty* apod.), avšak neexistuje žádné doporučení jako ve Francii, který ekvivalent bychom měli správně používat.

Poslední osobní pracovní setkání této skupiny se odehrálo z důvodu pandemie až na konci roku 2021, a to opět v Paříži v pobočce polské Akademie věd. Bohužel této události se již nedožil prof. Sablayrolles, a tak úvodní slova byla věnována především připomenutí jeho osobnosti. Většina příspěvků pak také odkazovala na jeho významné práce, které v podstatě položily základ neologického výzkumu ve frankofonním prostředí. Výsledkem tohoto setkání by opět měla být kolektivní monografie (publikovaná v nakladatelství Peter Lang). Jelikož oblast neologických výrazů se neustále vyvíjí a denně se objevuje množství neologismů, domnívám se, že toto setkání nebylo závěrečné a vzniklý mezinárodní tým bude nadále pokračovat ve své výzkumné činnosti.

Jan Lazar
Katedra romanistiky
Filozofická fakulta Ostravské univerzity
Katedra Języka Francuskiego
Instytut Językoznawstwa, Uniwersytet Opolski
jan.lazar@osu.cz

Globální koherence českých textů a možnosti jejího korpusového zpracování. Zpráva o aktuálním projektu Ústavu formální a aplikované lingvistiky MFF UK

Výzkum koherence textu a dalších témat textové lingvistiky patří v Ústavu formální a aplikované lingvistiky MFF UK (dále jen ÚFAL) k již etablované a dlouhodobě rozvíjené oblasti bádání. V návaznosti na dřívější práce Evy Hajičové a kolegů o informační struktuře věty¹ a salienci² probíhá na tomto vědeckém pracovišti již více než 15 let³ výzkum „nadvětných jevů“ neboli

---

¹ Hajičová, E. (1993): *Issues of Sentence Structure and Discourse Patterns*, Prague: Charles University; Hajičová, E., Partee, B. – Sgall, P. (1998): *Topic-Focus Articulation, Tripartite Structures, and Semantic Content*. Dordrecht: Springer.

² Hajičová, E. – Vrbová, J. (1982): On the Role of the Hierarchy of Activation in the Process of Natural Language Understanding. In: J. Horecký (ed.), *Proceedings of the 9th International Congress of Computational Linguistics 1*. Prague: North-Holland Publishing Company, s. 107–113.

³ Mladová, L. – Zikánová, Š. – Hajičová, E. (2008): From Sentence to Discourse: Building an Annotation Scheme for Discourse Based on Prague Dependency Treebank. In: N. Calzolari

tzv. diskurzu (v anglofonní lingvistice se pro otázky textové lingvistiky zažil termín „discourse analysis“). Kromě koreference a asociační anafory, jejichž výzkum představuje samostatnou podoblast, se jedná především o analýzu diskurzních (sémanticko-pragmatických) vztahů mezi jednotkami textu. Tyto jednotky jsou tvořeny nejčastěji klauzemi s jednou predikací či vyššími celky, souvětími. Tým vědců a vědkyň z ÚFAL se v této linii výzkumu soustředí zejména na možnosti korpusového zpracování nadvětných jazykových jevů a má za sebou již několik víceletých tematicky provázaných projektů, včetně mezinárodních, a také vydaných souborů anotovaných textů. Jednotlivé anotační projekty bývají průběžně zahrnovány do vydání nových verzí Pražského závislostního korpusu (PDT). Nejnovější verze PDT-C (Consolidated)⁴ z roku 2020 obsahuje mj. anotaci explicitních diskurzních vztahů (tj. sémanticko-pragmatických vztahů vyjádřených konektivními prostředky, tzv. konektory), anotaci vztahů vyjádřených sekundárními konektory (např. spojení typu *důvodem je...*), anotaci žánrů korpusových textů a na části korpusu (cca 5000 vět) anotaci vztahů implicitních (bez přítomnosti konektoru). Loni ukončený projekt pod vedením Jiřího Mírovského pak představil online slovník českých konektorů CzeDLex 1.0 a softwarový nástroj pro automatickou analýzu diskurzních vztahů, tzv. diskurzní parser.

Od ledna 2020 pak probíhá tříletý projekt *Globální koherence českých textů a možnosti jejího korpusového zpracování*, zaštitěný Grantovou agenturou České republiky (20-09853S) pod vedením Lucie Polákové, dále se projektu účastní vědečtí pracovníci ÚFAL Jiří Mírovský, Šárka Zikánová a Eva Hajičová, přechodně Pavlína Synková a studenti lingvistických oborů. Projekt je zaměřen na teoretický výzkum a následné korpusové zachycení tzv. globální koherence v českých psaných textech.

Dosavadní textovělingvistická bádání v Ústavu formální a aplikované lingvistiky vycházela z přístupu filadelfského korpusového projektu Penn Discourse Treebank (PDTB),⁵ jenž je prvním z řady korpusů zachycujících tzv. lokální koherenci textu.⁶ Lokální proto, že cílem je zachytit sémanticko-

---

a kol. (eds), *Proceedings of the 6th International Conference on Language Resources and Evaluation*, Marrakech, 2008, s. 2564–2570.

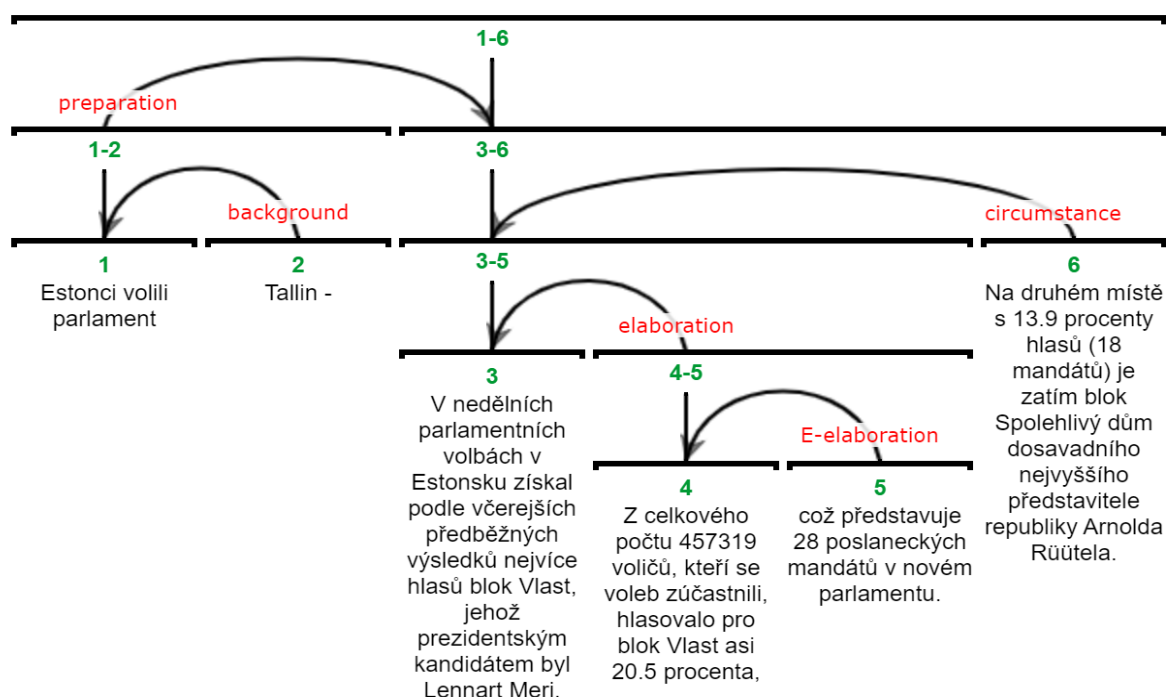
⁴ Hajič J. a kol. (2020): *Prague Dependency Treebank – Consolidated 1.0 (PDT-C 1.0)*. Data/software, LINDAT/CLARIAH-CZ digital library, Czech Republic, <http://hdl.handle.net/11234/1-3185>.

⁵ Miltsakaki E. a kol. (2004): The Penn Discourse Treebank. In: M. T. Lino a kol. (eds), *Proceedings of the 4th Language Resources and Evaluation Conference*, Lisbon, s. 2237–2240. Prasad, R. a kol. (2008): The Penn Discourse Treebank 2.0. In: N. Calzolari a kol. (eds), *Proceedings of the 6th International Conference on Language Resources and Evaluation*, Marrakech, s. 2961–2968.

⁶ *Local coherence*, ale také *shallow discourse parsing*, viz Prasad, R. – Joshi, A. – Webber, B. (2010): Exploiting Scope for Shallow Discourse Parsing. In: N. Calzolari a kol. (eds), *Proceedings of the 7th International Conference on Language Resources and Evaluation*. Malta, s. 2084–2090.

pragmatické vztahy vždy mezi dvěma (nejčastěji) sousedními, minimálními jednotkami textu, a také proto, že při analýze se postupuje od identifikace jednotlivých konektivních prostředků v textu směrem k identifikaci a významové klasifikaci vztahů, které jsou těmito prostředky signalizovány. Z metodologického hlediska se jedná o inkrementální analýzu: postupně se k předchozímu textu vždy připojuje následující textová jednotka.

Naproti tomu analýza globální koherence, které se poprvé v českém prostředí věnujeme v současném projektu, je založena na hierarchické strukturaci nižších a vyšších textových jednotek (klauzí a vět na jedné straně a např. odstavců na druhé) a na existenci vztahů soudržnosti mezi těmito jednotkami na všech úrovních hierarchie. Předpokládá se také jediná spojitá reprezentace pro celý dokument. Projekt metodologicky vychází z jednoho z nejvlivnějších přístupů ke globální textové analýze, rozvíjeného od 80. let minulého století v Kalifornii – Rhetorical Structure Theory (RST).⁷ Spolu s rozvojem digitálních technologií se počal tento analytický postup uplatňovat také v korpusové lingvistice, zprvu pro angličtinu, rychle však následovaly další jazyky.⁸ V pojetí RST je hierarchická struktura textového dokumentu zachycena v podobě stromového grafu, viz obr. 1.

Obr. 1: Ukázka zachycení celého textu jako spojité stromové struktury dle přístupu Rhetorical Structure Theory (RST). Segment 3 je tzv. nukleárním segmentem, tj. nejdůležitějším sdělením textu.

⁷ Mann, W. C. – Thompson, S. (1988): Rhetorical Structure Theory: Toward a functional theory of text organization. *Text – Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse*, 8, s. 243–281.

⁸ Braud, C. – Coavoux, M. – Søgaard, A. (2017): Cross-lingual RST Discourse Parsing. In: M. Lapata – P. Blunsom – A. Koller (eds.), *Proceedings of the 15th Conference of the European Chapter of the Association for Computational Linguistics* 1, Valencia, s. 292–304.

Analýza tak umožňuje odlišit i jednotlivá témata a podtémata v textu, vztahy mezi nimi či relativní důležitost jednotlivých textových segmentů pro smysl celkového sdělení.

V první fázi projektu bylo cílem využít dlouhodobých zkušeností řešitelského týmu s popisem různých jazykových aspektů koherence lokální. Konkrétním záměrem bylo pomocí pokročilého korpusového vyhledávání vytěžit z výsledků dosavadní lokální anotace takové jevy, jež se již týkají vyšší výstavby textu a mohou tak být významné při tvorbě prvních anotací globální koherence pro češtinu v druhé fázi projektu.

Jedním z výzkumných cílů také bylo přispět empirickým materiálem k intenzivní dlouhodobé mezinárodní vědecké debatě o tom, zda (projektivní) stromová struktura je či není vhodnou reprezentací významových vztahů v textu. Příznivci RST tvrdí, že výstavba textu neobsahuje takové významové vztahy, které by se tomuto formátu vymykaly, odpůrci poukazují na možné překryvy a zejména na možné křížení vztahů (pro představu: věta A by byla ve významovém vztahu s větou C, a věta B s větou D).

Úvodní výzkum přinesl několik zásadních nových poznatků, které byly souhrnně popsány ve studii zveřejněné v časopise *Dialogue and Discourse*.⁹ V této studii se nejdříve věnujeme vzájemným konfiguracím dvojic diskurzních vztahů v lokální anotaci, a to z hlediska jejich překrývání či křížení a z hlediska hierarchií, které mohou tvořit. Zjištění pro česká lokálně značená data jsou velmi podobná těm pro stejně značená data anglická: jen velmi málo konfigurací dvojic lokálních diskurzních vztahů ve skutečnosti porušuje pravidlo „stromovitosti“ aplikované v RST, výjimky ve studii rozebíráme. Dále se jak v české, tak v anglické lokální (tedy „shallow“, „mělké“) analýze významových vztahů v textu podařilo prokázat existenci až pětistupňových hierarchií vztahů. To jsou takové případy, kdy daný nejvyšší (textovým rozsahem největší) vztah v textu zahrnuje uvnitř jedné ze svých jednotek vztah jednotek nižších, a takto dále rekurzivně až na úroveň jednotek minimálních, zpravidla vět s jednou predikací. Syntakticky se nejčastěji dolní tři úrovně takové hierarchické struktury nacházejí uvnitř komplikovaných souvětí, horní dvě úrovně se pak již týkají vyšší výstavby textu (příklady takových textů a jejich analýz nabízí příloha výše citované studie).

Dále jsme popsali rozdíly v distribuci konektorů uvozujících (a propojujících) celé odstavce na rozdíl od konektorů podílejících se na vztazích uvnitř odstavců. Pro aditivní významy v první skupině se v PDT nejčastěji používá výrazů *dále* a *také*, zatímco v druhé skupině jasně převažuje *a*. V kontrastivních vztazích se v obou skupinách nejvíce uplatňuje *však*, jen s velkým odstupem následováno výrazem *ale*. U kauzálních vztahů jsme vypožadovali, že jak mezi odstavci, tak mezi větami uvnitř odstavce se výrazně preferuje pořadí jednotek příčina/důvod – následek (a tedy převaha konektorů uvozujících následek: *proto*, *tedy*), kdežto

---

⁹ Poláková, L. a kol. (2021): Discourse Relations and Connectives in Higher Text Structure. In: V. Demberg (ed.), *Dialogue and Discourse*, 12, Linguistic Society of America: USA, s. 1–37.

uvnitř souvětí jednoznačně převažuje pořadí nezákladní, tj. následek – příčina/důvod (v čele s konektory *protože* a *neboť*).

Další dílčí poznatky první fáze výzkumu se týkají velikosti textových jednotek v lokálních anotacích. Bylo zjištěno, že u 89 % anotovaných vztahů¹⁰ jsou obě jejich jednotky „malé“, tvořeny jednou větou či její podmnožinou. Necelých 11 % tvoří vztahy, kde jedna z jednotek je větší než jedna věta, a pouze 0,3 % vztahů je tvořeno dvěma rozsáhlejšími jednotkami. To je překvapivé, neboť zmíněná existence hierarchií by ukazovala spíše na větší počet rozsáhlejších jednotek, a tedy znaky vyšší výstavby textu. Z hlediska frekvence velkých jednotek jsou ovšem lokální anotace vskutku lokální a jejich převažující struktura je „plochá“. Při bližším zaměření na samotné velké jednotky (více než jedna věta) se navíc ukázala jasná tendence převahy velkých levostranných jednotek nad pravostrannými, tato distribuce se však liší v závislosti na významovém typu vztahu: převaha velké pravostranné jednotky byla zjištěna u vztahů *exemplifikace*, *explikace* a *specifikace*. Velká levostranná jednotka byla nejčastěji zjištěna u vztahu *generalizace*, což je poznatek z povahy věci očekávaný.

Samostatná linie výzkumu v rámci projektu je věnována roli subjektivity a intencionality v textu, přesněji řečeno výzkumu pragmatických (epistemických a ilokučních) vztahů ve výstavbě textu. Podrobné studium pragmatických vztahů (jako svébytné skupiny oproti vztahům primárně sémantickým) s jejich nejširšími kontexty se jeví jako nutný další krok v rámci projektu. Dosavadní různorodost a špatná uchopitelnost těchto vztahů totiž volá po zlepšení lokálních anotačních schémat a má také přímé důsledky pro pochopení povahy a případnou revizi rétorických vztahů v rámci původní koncepce RST. V taxonomii rétorických vztahů v RST existuje podobná klasifikace vztahů na sémantické a prezentační/pragmatické (a dále se tu vyčleňuje třetí kategorie – textově-strukturační vztahy). Tyto koncepty bylo třeba pro naše účely přezkoumat. Východiskem zde byla míra a způsob zapojení autora ve vztahu k obsahu a struktuře textu, a dále analýza inferencí. Výsledkem je studie publikovaná v časopise *Naše řeč*¹¹ navrhuující jemnější pojetí pragmatických kategorií, nabízející jak při analýze pracovat s různými druhy inferencí, ale také ukazující na meze takové analýzy.

V poslední fázi projektu, která probíhá v současné době, je cílem na základě přístupu RST a s pomocí dosavadních výsledků našeho projektu vytvořit vhodný scénář pro korpusové zpracování globální koherence v českých textech a dále praktické provedení pilotních anotací.

Popisovaný projekt rozšiřuje směr vývoje výzkumu textových vztahů a koherence v českém prostředí a kombinuje dosavadní výsledky s nejnovějšími poznatky v zahraničním bádání v této oblasti. Realizací nového korpusového projektu se pak čeština zařadí po bok několika (zatím) málo jazyků, jejichž texty

¹⁰ Pouze u mezivětných vztahů, kde tato analýza dává smysl.

¹¹ Poláková, L. – Synková, P. (2021): Pragmatické aspekty v popisu textové koherence. *Naše řeč* 104 (4), s. 225–242.

jsou zpracovány zmíněnou metodou analýzy. Výsledky tohoto typu projektů nachází využití jak v lingvistice jako materiál pro řadu bádání v oblasti textové lingvistiky, rétorické výstavby textu, textových strategií apod., tak i pro širokou škálu jazykových technologií věnovaných strojovému zpracování textu, zejména v úkolech jako automatická sumarizace, vyhledávání (důležitých) informací v textu, automatická analýza textu (tzv. *discourse parsing*) či hodnocení koherence např. v textech nerodilých mluvčích.

Lucie Poláková
Ústav formální a aplikované lingvistiky
Matematicko-fyzikální fakulta Univerzity Karlovy
polakova@ufal.mff.cuni.cz

K letošnímu jubileu Ireny Vaňkové

V únoru tohoto roku oslavila kulaté narozeniny doc. PhDr. Irena Vaňková, CSc., Ph.D. (nar. 1962), vědkyně v oblasti kognitivně-kulturní lingvistiky a dlouholetá vyučující na Filozofické fakultě UK. Při této významné příležitosti se krátce poohlédneme za jubilantčinou badatelskou cestou, za jejím působením v jazykovědě, shrneme milníky v podobě jejích klíčových prací.

Ireně Vaňkové bylo dáno do vínku několik darů předurčujících ji stát se badatelkou. Jedním z těchto darů je schopnost vidět do hloubky jevů, poznat, co je ryzí a pravé, nalézt v slovech jejich šťavnatost. Jedná se v podstatě o jisté básnictví v lingvistice. Není proto divu, že práce Ireny Vaňkové jsou interdisciplinárně rozkročeny mezi sémanticky orientovanou jazykovědou a literární vědou. Umělecký text se stal základem již jubilantčiny diplomové práce *K metajazykové tendenci v poezii Vladimíra Holana* (1986) a obloukem se vrací v pracích pozdějších. Postupně zaměření autorky dozrává v kognitivní poetiku. Poezie či próza při citlivé analýze Ireny Vaňkové neslouží jen jako zdroj jazykového materiálu, ale během hledání významových konotací dochází i k určité interpretaci textu samotného. Mezi literáty, jimž se autorka věnovala, patří nejen zmiňovaný Vladimír Holan (např. stať *V čekárně Boha a po letech u maminky. Nad několika básněmi Vladimíra Holana*, 2005/2006), ale také kupříkladu Jan Skácel (např. studie „*Bývá nám ticho jako dětem zima.*“ *Ke konceptualizaci emocionálních stavů v češtině (a u Jana Skácela)* (2009); *Majitelé vlastní bělosti. Příběhy o bílé v poezii Jana Skácela*, 2017) nebo Miloslav Topinka (např. stať „*Každým slovem mohu proměnit vše, čeho se dotknu...*“ (*Řeč a tělesnost nejen v textech Miloslava Topinky*), 2005). Kontinuální pozornost věnuje jubilantka také dílu Václava Havla (např. *Horizont a horizonty: vizuální orientace v prostoru jako zdrojová oblast metafory a pojem absolutního horizontu Václava Havla*, 2020).

Činnost na poli kreativních textů je v případě Ireny Vaňkové nezanedbatelnou součástí jejího profesního působení – je mimo jiné autorkou několika hesel ve *Slovníku českých spisovatelů* (2000) nebo rozhlasových pořadů o českých básnících; spolupracovala na několika edicích děl českých autorů, naposledy Jiřího Wolкера (*Básně*, 2021). Mnohem větší penzum prací však přirozeně tvoří práce lingvistické. Odborné, avšak opět svým způsobem poetické a velice čtivé. Její autorka byla totiž obdarována i umem přesně vyjádřit své myšlenky, psát originálně a bohatě.

Pohlédneme-li na její texty z pomyslného nadhledu, můžeme konstatovat, že historií publikací prolíná několik hlavních linií, které se prostupují a postupně zrají v určitém neoddělitelném celku. Tato skutečnost je dle nás důsledkem dalších dvou darů od sudiček Ireny Vaňkové – daru vidět jevy v širokých souvislostech a daru téma uchopovat opakovaně, nahlížet z různých úhlů a neopouštět po delší čas.

Ruku v ruce s kreativními texty se dostalo do popředí zájmu autorky metajazykové téma **řeči, slova** (např. *Řeč, která mluví: Řeč-langage jako východisko kognitivnělingvistického zkoumání a konceptualizace řeči v českém obrazu světa*, 2007) a neodmyslitelně pak téma **mlčení a ticha** (*Mlčení v komunikaci*, 1996). Na obou těchto tématech staví autorčiny dva dlouhodobé výzkumy, resp. dvě zásadní závěrečné práce a z nich vzrostlé monografie: *Mlčení a řeč v komunikaci, jazyce a kultuře* (1996); *Nádoba plná řeči. Člověk, řeč a přirozený svět* (2007). Názvy obou naznačují dva teoreticko-metodologické základy jubilantčina celoživotního zkoumání: (1) kulturní zaměření představující jazyk jako obraz světa sdílený jednou kulturou, národem, jazykovým společenstvím; (2) kognitivní zaměření poukazující na souvislost jazyka a lidské mysli, na ukotvení člověka v jeho tělesné schránce – ve zkratce řečeno: zážitek světa zakládá určitá představová schémata (mezi něž patří i ona titulní nádoba), pomocí nichž se pak konceptualizují jevy abstraktní.

(1) První ze směrů rezonuje s odvětvím polské sémantiky, které se v druhé polovině 90. let právě zásluhou Ireny Vaňkové a jejích kolegyně (I. Nebeské, J. Pacovské, později také L. Saicové Římalové) dostalo více do povědomí i v české vědě. Prvotním podnětem bylo navázání spolupráce s Varšavskou univerzitou, na níž již probíhal srovnávací projekt ve významových oblastech: barvy, rozměry a mentální predikáty. Irena Vaňková v shrnujících sbornících projektu důkladně a inovativně zpracovala téma barev: *Mienić sie różnymi kolorami (Zabarwienie skóry jako symbolizacja cech i stanów psychofizycznych człowieka)* (2000); *Językowe i kulturowe odniesienia czeskiej nazwy barwy zielonej* (2003); *Kolory w czeskim językowym obrazie świata: barva ŽLUTÁ* (2003). Postupně se její výzkumy začaly orientovat také např. na téma emocí: *Žít a cítit: české konceptuální paralely* (2014); *Být citlivý. (Náčrty k českému obrazu citlivosti.)* (2015). Významným dílem z doby raného vlivu polské sémantiky na české výzkumy je kolektivní monografie čtyř výše jmenovaných českých badatelek *Co na srdci, to na jazyku* (2005).

Později se Irena Vaňková a její kolegové inspirují také polským *Slovníkem lidových stereotypů a symbolů* (vytvářen lublinským badatelským okruhem kolem Jerzyho Bartmińského) i souvisejícím projektem EUROJOS, který zastřešuje výzkumy komparující jazykové obrazy předem určených pojmů napříč kulturami. Sama jubilantka v rámci projektu analyzovala pojmy DOMOV, DUŠE, SVOBODA, a to např. v pracích: *Český pojem DOMOV ve světle jazykových, empirických a textových dat* (2015); *Český obraz duše. Kontexty, konceptualizace, rekonceptualizace* (2016); *Jinakost obrazů světa, jinakost stereotypů. Obraz domova v češtině a českém znakovém jazyce* (spolu s A. Macurovou a N. Hynkovou Dingovou, 2017); *Nezaprodám duši svou. Duše jako hodnota: k etickému profilu duše v češtině* (2017); *Svoboda v českém jazykovém obrazu světa* (spolu s V. Vodrážkovou, 2019).

Bez přímé závislosti na projektu EUROJOS, tj. mimo srovnávací výzkumy již přednastavených pojmů, vznikly jubilantčiny analýzy pojmů POHODA a VÁNOCE, resp. JEŽÍŠEK. Irena Vaňková poukazuje na jejich klíčovou roli v české kultuře. Ze studií k tomuto tématu jmenujme např. *Bud'te v pohodě! (Pohoda jako české klíčové slovo)* (2010); *Vánoce jako klíčové slovo české kultury. (První poznámky k etnolingvistickému výzkumu)* (2014); *Ježíšek v dnešní češtině a české kultuře. Metodologické inspirace současné etnolingvistiky: na cestě ke kognitivní definici* (2017).

(2) Základy druhého směru jsou americké provenience, především z publikací věnovaných konceptuálním metaforám od Marka Johnsona a George Lakoffa. Spolu s příklonem k tělesnosti se tak do hledáčku výzkumů Ireny Vaňkové a jejích kolegů dostává téma částí těla a příslušných somatismů: *Tělesnost a studium somatismů v perspektivě antropologické lingvistiky* (2012); *Blut im tschechischen Weltbild* (2011); *Čelem k teorii pojmových profilů: nové možnosti slovníkového výkladu somatismů* (spolu s V. Čurdovou, 2014); *Hlava: profily, subprofily, konceptuální schémata (Český somatismus v částečném porovnání s ruštinou)* (spolu s V. Vitkovskou, 2014); *Dyť se nosí i do kostela. Stereotyp a představová schémata spojená s jednou tabuizovanou částí těla* (2018); „*Na tváři lehký smích...*“ *Opozice zjevnost – nezjevnost, povrch – hloubka a vnitřek – vnějšek v somatických konceptualizacích člověka* (2020).

Polský a americký směr se v pojetí Ireny Vaňkové a jejích kolegů a kolegů smísil do homogenního směru kognitivně a kulturně zaměřené lingvistiky české. Neoddělitelnou složkou je v něm i filozofie jazyka orientovaná fenomenologicky a hermeneuticky (z prací jubilantky je tato tendence výrazná např. v stati *Život v perspektivě lingvofenomenologie: prostor, projev, prožitek*, 2016). V závislosti na aspektech, které směr akcentuje, je specifikován i jeho název: kognitivně-kulturní lingvistika, kognitivní etnolingvistika, antropologická lingvistika, antropolingvistika. Teoreticko-metodologické zrání v bádání jubilantky i jejích kolegů a studentů postupně vyústilo v sdružení *Antropolingva* (<http://antropolingva.eu/>; pod záštitou České asociace kognitivní lingvistiky, CALC), které oficiálně zastřešuje spřízněné badatele, jejich výzkumy i společně

pořádané lingvistické události. Hlavní každoroční událostí jsou tzv. *Dny kulturní lingvistiky*, na nichž je možné sledovat šíři rozsahu jednotlivých výzkumů. Přesahují hranice lingvistiky směrem k literární vědě, teorii překladu, pedagogice či biblistice a překračují také mantinely češtiny k dalším audioorálně-skriptuálním jazykům i k jazyku znakovému. Tento rozsah opět reflektují publikace celého badatelského okruhu Ireny Vaňkové, např. odborná stať: *Člověka hledám. Člověk v jazyce audioorálně-skriptuálním a vizuálněmotorickém – sémantické konfrontace* (spolu s N. Hynkovou Dingovou, 2019). Sdružení *Antropolingva* i *Dny kulturní lingvistiky* vešly v život právě díky Ireně Vaňkové a díky dalšímu z jejích darů – daru sdružovat spřízněné duše a motivovat je pro věc.

Všechny výše uvedené metodologické i tematické milníky výzkumů a publikací Ireny Vaňkové mají svůj korelát v studentských pracích (bakalářských, magisterských i doktorských), které pod jejím vedením a patronátem vznikají. Kromě každosemestrální výuky na FF UK patří k pedagogické činnosti jubilantky i spolupráce na několika učebnicích pro základní i vysokoškolské vzdělávání (např. *Český jazyk pro základní školy*, spolu s E. Hošnovou a M. Šmejkalovou, 2008).

Irena Vaňková je také členkou četných dalších sdružení, jejich kolegií, vědeckých, oborových, redakčních rad či komisí (např. v komisi pro etnolingvistiku při *Mezinárodním komitétu slavistů*; v redakčním kruhu časopisu *Slovo a smysl*; v programovém výboru festivalu *Šrámkova Sobotka*), avšak bohatou vědeckou i publikační činností jubilantky nelze v tomto článku, a ani to není jeho cílem, v kompletnosti obsáhnout. Pro celkový přehled doporučujeme osobní stránky Ireny Vaňkové, aktuálně jsou dostupné z webu Ústavu jazyků a komunikace neslyšících FF UK (<https://ujkn.ff.cuni.cz>).

Závěrem bychom rádi jubilantce popřáli pevné zdraví a hodně sil nadále pilně zúročovat vrozené dary a obohacovat jimi své okolí. A to nejen v profesní oblasti.

Veronika Vodrážková
oddělení současné lexikologie a lexikografie
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
vodrazkova@ujc.cas.cz

Za Janem Kořenským

O Janu Kořenském už psali mnozí z nás: od jeho vrstevníků jako O. Uličný, přes moje vrstevnice jako A. Jaklová nebo M. Hirschová, až po jeho žáky jako D. Faltýnek, V. Gvoždiak, P. Vaculíková nebo L. Zámečník. To ale byly (při jeho životních výročích, od padesátin až po osmdesátiny) texty blahopřejné a radostné. Teď mi bohužel připadá neradostný úkol: ohlédnout se za jeho životem a dílem

ve chvíli, kdy je nám nezvratně známo, že 16. dubna 2022 prof. PhDr. Jan Kořenský, DrSc., zemřel. Není to lehký úkol – tím spíš, že určitě není nutné ani žádoucí podávat zde výčet všeho, co kdy kde J. Kořenský publikoval nebo přednesl (byl by to výčet sáhodlouhý).

Vzpomínku na vědce, učitele, organizátora vědeckého života, nezapomenutelného kolegu a přítele začnu tím, co snad jeho mnohostranné osobnosti po většinu života (dožil se téměř pětadesáti let) dominovalo: domnívám se, že byl především vědcem. Jeho vědecký záběr tu lze postihnout jen ve zcela zjednodušující zkratce, kterou bych předznamenala dvěma charakteristikami jeho vědeckého myšlení: komplexností a procesuálností. Příznačná pro něj byla snaha integrovat různé perspektivy a přístupy, překonávat dichotomie a protiklady (např. *langue – parole*), přitom ale nikdy eklekticky nesměšovat. *Jazyk, řeč, text, komunikace* – jedno pro něj neexistovalo bez druhého, jeho pohled byl scelující a komplexní. Adjektivum *komplexní* je v názvu jeho rané práce (kandidátské disertace) *Komplexní popis výrazové struktury pádu substantiva v češtině* (1972), ale i opakovaně vydávaných vysokoškolských skript, kde byl vedoucím autorského týmu (*Komplexní analýza komunikačního procesu a textu*, poprvé 1987). *Procesuální* modelování řečové činnosti – ani to nezahrnovalo pouze „řečovou činnost“, ale i její předpoklady a výsledky. Celoživotním zájmem J. Kořenského byla gramatika: ostatně jako gramatik v mládí začínal v Danešově týmu zpracovávajícím větné vzorce; od zde přidělených statických větných významů si však brzy našel vlastní cestu, vedoucí mj. ke *Konstrukci gramatiky ze sémantické báze* (1984). Přes výrazný podíl na tzv. akademické *Mluvnici češtiny* v 80. letech pak jeho osobitá cesta vedla dále až k odvážným představám gramatiky procesuální a gramatiky komunikační (založené zároveň na řečové činnosti produktora i recipienta), mj. k aplikaci „procesuálně-komunikačního přístupu k řeči“ na morfologické kategorie. Vizionářské a integracionistické bylo i jeho přesvědčení o potřebě těsné komplementarity slovníku a gramatiky: „Není již dobře možné, aby jedni psali slovníky a druzí gramatiky bez vzájemné koordinace...“ Do tohoto kontextu přirozeně patří i jeho úvahy o procesuálním pojetí slovní zásoby.

Ke gramatice a lexikonu jsem sklouzla možná předčasně; dříve asi měl být vědec Jan Kořenský představen jako obecný lingvista, metodolog (toho se týkal i předchozí odstavec), ale hlavně jako filozof jazyka, např. autor úvah o ontologii a gnoseologii řeči/jazyka, nebo o proměnách vědních paradigmat (i paradigmat zkoumání řečové komunikace) ve 20. století. A rovněž jako sémiotik, permanentně přitahovaný teorií znaku, originálně reagující na komunikačně-pragmatický obrat i na různé přístupy k triádě syntax – sémantika – pragmatika. Interdisciplinarita, od jisté doby všude tolik propagovaná, pro něj nebyla pouhým módním sloganem – i k ní se blížil postupně a z mnoha stran, srov. práci *Teorie přirozeného jazyka (interdisciplinarita, aplikace, prognózy)* z roku 1989; a podobně i ke sféře nových médií, viz např. jeho text s názvem *Intermedialita – intertextualita – multitextualita – hypertextualita?* (2008). Na rozvíjení

interdisciplinarity byla programově založena dlouhá série seminářů pořádaných pracovníky Filozofického ústavu od roku 1990 ve vile Lanna; J. Kořenský byl jejich pravidelným a velmi aktivním účastníkem, poskytovaly mu možnost tříbit si názory na koncepty jako *subjekt, funkce, konvence, paradox, vágnost, hra* nebo *chaos*. Úvahy, které zde prezentoval, shromáždil a vydal v roce 2004 v knížce *Člověk – řeč – poznání*.

Jan Kořenský byl však bezpochyby také význačným bohemistou a slavistou. Jeho zkoumání češtiny bylo spoluurčováno přístupy sociolingvistickými (např. v knize *Komunikace a čeština*, 1992): funkční stratifikace češtiny ho zajímala ve vztahu k typologii sociálních a komunikačních situací, pozici češtiny jako národního jazyka pak promýšlel hlavně ve vztahu k fenoménu etnicity a k procesům evropské integrace. Ke slavistice přirozeně inklinoval jako absolvent studijní aproby čeština – ruština; soustavně spolupracoval především s lingvisty z Polska, ale i z dalších slovanských zemí, publikoval v řadě slavistických časopisů, účastnil se slavistických kongresů. Ještě zcela nedávno, s letošní datací, vyšla v Olomouci kolektivní monografie (ed. Ondřej Bláha) s názvem *Slovanské jazyky v pohybu: proměny jazykových norem v letech 1945 až 2020*, na které se J. Kořenský rovněž podílel.

O vědecké dráze Jana Kořenského by bylo možno psát ještě dlouho; musí však být zmíněny i zásluhy, které si získal jako vysokoškolský pedagog. Po roce 1990 začal vyučovat na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci, místě svých někdejších studií, kde se brzo habilitoval a byl jmenován profesorem. Působil nejprve na katedře bohemistiky, kterou po určitou dobu vedl. Po čtyřiceti letech strávených v Ústavu pro jazyk český pak přešel r. 2004 definitivně na své olomoucké pracoviště, kde založil katedru obecné lingvistiky a samozřejmě dlouho stál v jejím čele. Vychoval zde řadu vděčných žáků a vyškolil nemálo doktorandů, z nichž někteří se už v české lingvistice vyprofilovali jako výrazné osobnosti (aspoň několik jmen jsem zmínila už na počátku tohoto nekrologu).

V Olomouci tedy J. Kořenský vedl postupně dvě katedry; v této souvislosti je na místě uvést, že byl vždy obětavým organizátorem vědeckého života a nikdy se nevzpíral převzít odpovědnost za práci nejrůznějších týmů a útvarů. V ÚJČ tak zastával postupně funkce vedoucího velkého oddělení současného českého jazyka, zástupce ředitele, předsedy vědecké rady. Po dlouhá léta byl vedoucím redaktorem časopisu *Slovo a slovesnost*, ale i *Jazykovědných aktualit*; s jejich vydavatelem, Jazykovědným sdružením, je rovněž nerozlučně spojen, v hlavním výboru působil jako hospodář, tajemník, posléze pak místopředseda. Byl členem několika komisí při Mezinárodním komitétu slavistů a v nelehké době neváhal převzít funkci předsedy Českého komitétu slavistů. Další funkce (členství v řadě oborových, vědeckých a redakčních rad atd.) už tu není možno vypočítávat.

Byl tedy vynikajícím vědcem, pedagogem i organizátorem; vizionářem, prognostikem, osnovatelem nového typu racionality. Byl ale také věrným přítelem, neuvěřitelně zábavným a šarmantním společníkem, s nímž bylo možno vést debaty nejen o lingvistice, ale třeba i o umění, kultuře, nebo o nejpálčivějších

aspektech soudobého dění ve světě (před některými sebezničujícími tendencemi současného lidstva pronikavě varoval např. na konci předmluvy ke knížce *Člověk – řeč – poznání*). O jeho múzičnosti a smyslu pro humor svědčí některé jeho články (např. o Vest pocket revue Voskovce a Wericha), ale třeba i hravé názvy jeho textů – srov. např. v knize *Proměny myšlení o řeči na rozhraní tisíciletí* (2014) přetištěné statí *Pád pádu aneb kam s pádem v komunikativně orientované gramatice*, nebo *Neinstrumentální instrumentalismus, nelangová langovost a neherní hra?* Oblíbeného rčení J. Kořenského „Když se chytá tygr, chytí se rovnou dva, když tak se jeden pustí“, využili Kořenského žáci v názvu sborníku *Tygramatika* (svazek připravili svému učiteli k pětasedmdesátinám); o tomto oblíbeném rčení jsem nevěděla, takže mě název inspiroval k jiné hře – neviděla jsem za ním „tygra“, ale komunikační gramatiku, která má být zaměřena i na recipientské „ty“. Hry prof. Kořenského tak dál žijí vlastním životem. V závěru je snad možno říci jediné: opravdu nevím, zda si budu (a jistě nejen já) po jeho odchodu pamatovat Jana Kořenského spíše jako inspirativního lingvistu, který mi leccos objevil a objasnil, nebo spíše jako kamaráda s mimořádným osobním kouzlem, se kterým jsem strávila nespočetné příjemné chvíle. Ale vím, že budu vždycky vděčně vzpomínat.

Jana Hoffmannová
oddělení stylistiky a sociolingvistiky
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
hoffmannova@ujc.cas.cz

Vzpomínka na pana profesora Jerzyho Bartmińského

Jemný úsměv, v němž je skryto něco málo šibalského, ale hlavně přátelský a laskavý pohled vyzařující mimořádnou vstřícnost a ochotu naslouchat. Takto se mnohým z nás vtiskla do paměti tvář pana profesora Bartmińského. Ta tvář z našich myslí určitě jen tak nezmizí; je za ní mimořádná a mnohostranná osobnost, která prostupovala mnoha odbornými a společenskými kontexty. Právě širě zájmů, které současně neulpívají na povrchu, ale jsou provázány s hlubokým osobním zaujetím, zasluhuje velký obdiv.

Rozmanitost osobnosti Jerzyho Bartmińského velmi výstižně popsal profesor Opolské univerzity Wojciech Chlebda ve své kondolenční vzpomínce. Stěží bychom dokázali věrněji přiblížit hlavní zájmové oblasti pana profesora než tak, jak se to podařilo W. Chlebdovi. Ten dospěl během třicetileté známosti s J. Bartmińským k jeho čtyřem výrazným oblastem činností. Nejprve zmiňuje špičkovou badatelskou činnost, následně organizační činnost na poli vědy, dále občanskou angažovanost a, což může některé překvapit, práci pro rodinu.

Nejprve se zastavíme u Bartmińského jako badatele. Do této stránky jeho osobnosti jsme ostatně mohli nejvíce nahlédnout. Zde je třeba dodat, že jde o okruh působení, který nelze jednoznačně oborově ohraničit. J. Bartmiński je považován za jednoho z nejvýznamnějších polských lingvistů, možná by bylo vhodnější říci filologů, neboť jeho jazykovědné výzkumy jsou nezdárka založeny na interpretaci uměleckých textů. Je v nich zřetelné lingvoliterární směřování a permanentní potřeba zohledňovat kulturní a historický kontext. Tato tendence se českému čtenáři explicitně vyjevila v publikaci *Jazyk v kontextu kultury*: dvanáct statí z lublinské kognitivní etnolingvistiky. Dílo vyšlo v překladu a ediční úpravě Ireny Vaňkové v roce 2016 v nakladatelství Karolinum. Začtete-li se do tohoto výboru, vystane před námi odborný profil J. Bartmińského zarámovaný roky 1985–2009, což je období, z nějž byly vybrány statě zařazené do sborníku. Určitě by si zasloužilo pozornost i Bartmińského dílo, které vznikalo před tímto obdobím a které po něm ještě následovalo. To by se ale do naší vzpomínky nevešlo, stejně bychom něco podstatného opomněli. Zmiňujeme tento soubor statí, protože se jedná o první český překlad Bartmińského prací. Do výboru jsou zařazeny ty texty, které, jak sám jejich autor v úvodu k výboru zmiňuje, „tematizují chápání jazyka v kulturním a antropologickém kontextu a ukazují jazyk nejen jako nástroj společenské komunikace (ačkoliv je i tento přístup stále důležitý), ale také jako kulturní reprezentaci světa a člověka.“

Je to pouze jeden úhel pohledu na Bartmińského badatelské dílo – ten, který nás seznamuje s Bartmińským jako představitelem moderní etnolingvistiky. Právě tato jeho poloha nejvýznamněji rezonuje v českém prostředí. Sborník v naší vzpomínce akcentujeme proto, že z něj vyplývá jedno velké poselství: jazyk je cestou prožitku, vnímání světa, odhalování skrytých významů a výpovědí o našem lidství. To vše jistě vychází z autorovy intuice a z jeho nesmírné citlivosti vůči mnohovrstevnatému potenciálu jazyka; vše je ovšem metodologicky ukotvené a systémově provázané. To pregnantně vystihují slova I. Vaňkové, překladatelky Bartmińského statí: „Objevil (Bartmiński – J. P.) a spolu se svými kolegy uplatňuje originální metody zkoumání sémantických struktur jazyka, jež v mnohém připomínají kognitivní lingvistiku americké provenience, zároveň však navazují na nejlepší filologické tradice ze slovanského okruhu. S pomocí těchto metod lze odhalovat konceptualizační mechanismy koncentrované v kultuře určitého jazykového společenství, v jeho uvažování, způsobu života i hodnotovém systému. Vyjevuje se tak, jaký obraz světa je v daném jazyce fixován: ono specifické, generacemi sdílené, staré (a zároveň se pomaleji či rychleji proměňující) vidění skutečnosti má totiž podobu stereotypů různého druhu a řádu, a ty je možno studiem jazykových a textových dat vynést na povrch, usouvztažnit a interpretovat“ (viz obálka zmiňovaného výboru).

V citované charakteristice zásadního badatelského přínosu profesora Bartmińského je zmíněna, byť trochu implicitně, další z oblastí jeho činnosti, o nichž se vyjadřuje W. Chlebda. Je to organizační činnost na poli vědy, kterou dokázal propojovat badatele napříč polskými, ale i zahraničními univerzitami

a vědeckými institucemi. Směle můžeme konstatovat, že Bartmiński se zasloužil o spolupráci americké, západoevropské a slovanské kognitivní lingvistiky. Nejde přitom jen o spolupráci, ale o něco mnohem cennějšího: jde o navázání přátelství mezi představiteli různých výzkumných center. K tomu docházelo na nejrozličnějších seminářích, konferencích, zasedáních edičních rad a na řadě jiných vědeckých setkání, která sám organizoval a na která byl také zván v roli hosta.

S pýchou můžeme konstatovat, že se do okruhu přátel pana profesora dostali i představitelé české kognitivní lingvistiky – zejména její etnolingvistické a antropolingvistické orientace. Ti měli trochu usnadněnou pozici, neboť k české lingvistice měl J. Bartmiński výlučný vztah. Již během univerzitních studií se ponořil do četby významných děl českých lingvistů: nejprve představitelů Pražského lingvistického kroužku, poté i dalších předních českých lingvistů. Jeho zájem o českou lingvistiku nepolevoval ani po studiích, spíše nabýval na intenzitě. Sám mluví o fascinaci pražskou stylistikou, z níž hojně čerpal při studiu jednoho ze svých srdečných témat – folkloru.

K té nejtěsnější spolupráci a navázání hlubokých osobních vztahů pana profesora s českými lingvisty došlo v 90. letech minulého století. Jde o období zvolna se rozvíjející české kognitivní lingvistiky. Impulsy ke kognitivně orientovanému studiu jazyka do Prahy přišly nejprve z Varšavy. Odtud byl už jen malý krok k navázání kontaktů s lublinskými kognitivisty a k postupnému pronikání do přístupů lublinské školy kognitivní etnolingvistiky, v jejímž čele stál profesor Jerzy Bartmiński. Ještě v 90. letech přijel spolu se svými spolupracovníky na pozvání představitelů rodící se české kognitivní lingvistiky do Prahy. Od té doby byla pražská filozofická fakulta poctěna několika návštěvami pana profesora. Tak se začaly v pražském prostředí, ale i mimo ně – na dalších pedagogických a filozofických fakultách – šířit poznatky lublinské etnolingvistiky. Oslovily vědecké a pedagogické pracovníky a začaly probouzet zájem u doktorandů; jejich ohlas dnes najdeme také v četných studentských pracích – diplomových i bakalářských. Je to určitě inspirace lublinskou etnolingvistickou školou, která stojí za vznikem Antropolingvy: Společnosti pro kognitivně-kulturní lingvistiku, etnolingvistiku a antropolingvistiku při České asociaci kognitivní lingvistiky na FF UK. Právem je Jerzy Bartmiński jejím čestným členem.

Zbývá nám zmínit ještě dvě podstatné oblasti působení pana profesora. Protože jsme do nich nemohli proniknout osobně, opíráme se o svědectví W. Chlebdy. Je to sféra soustavné občanské angažovanosti, která se nejzřetelněji projevila jeho aktivní účastí v Solidaritě a která také vyzařuje z jeho textů. Slovy J. W. Underhilla, dílo Jerzyho Bartmińského vytváří půdu pro dialog mezi národy a kulturami. Na základě několika osobních setkání s panem profesorem a četby jeho textů ještě dodejme, že jsou to myšlenky humanismu, úcta k člověku a hlasité výzvy k respektování jeho svobody, které prostupují Bartmińského životem i publikacemi.

Poslední oblastí činností, o níž se W. Chlebda s obdivem a úctou vyjadřuje, je péče pana profesora o rodinu. Tu podle Chlebdových vzpomínek povýšil na umělecké dílo, ve kterém se spojovalo teplo soukromí s pěstováním vědy. Dům Bartmińských nabízel svou pohostinnost četným hostům, kteří si z něj odnášeli moudrost, klid a úžas z vřelosti přijetí. Měli jsme možnost zažít pana profesora pospolu s jeho manželkou Stanisławou Niebrzegowskou-Bartmińskou; z jejich vzájemného chování, ale i z vystupování vůči nám jsme mohli vyčíst, že péče o rodinné vazby, otevřenost vůči bližním a potřeba sdílení jsou u Bartmińských na prvním místě.

Pan profesor Jerzy Bartmiński bude v našich vzpomínkách spojován s moudrostí, mravností, statečností a s obdivuhodným darem vést dialog vyrůstající z vědomí sounáležitosti.

Jasňa Pacovská
Katedra českého jazyka a literatury
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická
Technická univerzita v Liberci
jasna.pacovska@tul.cz

Vzpomínka na Emanuela Michálka¹

V pátek 11. března 2022 uplynulo sto let od narození PhDr. Emanuela Michálka, CSc., diachronního lexikologa a lexikografa († 13. 11. 2005), dlouholetého redaktora *Staročeského slovníku* (Praha: Academia 1968–2008).²

Do tzv. staročeského oddělení (dnes oddělení vývoje jazyka) akademického Ústavu pro jazyk český Michálek nastoupil po několikaleté učitelské dráze v druhé polovině 50. let a zapojil se do sestavování kolektivního ukázkového sešitu *Slovníku staročeského*.³ V oddělení se potkal se svým profesním souputníkem Igorem Němcem (1924–2005) a oba se brzy začali zásadním způsobem podílet na tvorbě zcela změněné koncepce nového *Staročeského slovníku*; ještě s Jiřím Marvanem sepsali jednu z určujících studií české

---

¹ Publikace vznikla s podporou programu dlouhodobého koncepčního rozvoje Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., RVO: 68378092.

² V 60. letech se Michálek z rozhodnutí Bohuslava Havránka také účastnil prací na 2., 3. i 4. dílu *Slovníku spisovného jazyka českého* (Praha: Academia 1964, 1966, 1971).

³ B. Havránek – F. Ryšánek a kol. (1956): *Slovník staročeský*. Praha: Ústav pro jazyk český ČSAV. – Údaj Zdeňka Tyla (*Staročeský slovník. Úvodní stati, soupis pramenů a zkratk*. Praha: Academia 1968, s. 15), že Michálek se do slovníkové práce zapojil až v roce 1957, je zjevně nepřesný.

diachronní lexikologie *Základní procesy v lexikálním vývoji českého jazyka* (1963).⁴ Michálek a Němec se také roku 1965 stali členy slovníkové redakce.⁵

Vedle toho Michálek – coby druhým oborem historik – věnoval z popudu svého školitele Františka Ryšánka pozornost otázce utváření českého právního jazyka a právnické terminologie ve středověku, protože toto téma nebylo do té doby lingvisticky zpracováno. Ve dvou studiích z roku 1957 se zabýval slovní zásobou v české verzi zákoníku Karla IV. a v překladech dvou německých právních svodů. Poté svoji pozornost obrátil k jazyku Všehrdových *Knih devaterých* (1961) a k dalším právním textům (*Substantivní právní termíny v nejstarších českých listinách a listech*, 1967). Své zkoumání završil knižním vydáním kandidátské práce *Český právní jazyk údobí předhusitského a doby Husovy* (1970).

Vzhledem k historickému školení a k orientaci na oblast práva připadl Emanuelu Michálkovi úkol vypracovat způsob zachycení terminologických jednotek v Staročeském slovníku; výrazné novum v této oblasti představovala především jeho studie *Pojmová diferenciacie – ústřední problém terminologie viděné historicky* (1971). Ve více než třech stovkách Michálkových publikací však dále mnoho souhrnných příspěvků zaměřených přímo na diachronní terminologii nenajdeme (k výjimkám patří *K specifickým rysům stč. odborné terminologie*, 1974; *K staročeské terminologii řemeslnické*, 1982; *K lexikografickému zpracování stč. termínů administrativních*, 1983), protože Emanuel Michálek své poznatky obvykle včleňoval přímo do hutných významových definic konkrétních hesel ve *Staročeském slovníku* (1968–2008).⁶ Pro jeho publikace vůbec totiž byly charakteristické krátkost a stručnost – rysy typické pro lexikografovo vyjadřování.

Při zkoumání staročeských termínů se Michálek setkával také s víceslovnými lexémy, které postupně překračovaly úzkou hranici odborného názvosloví a posouvaly se někdy až k frazémům.⁷ Hranice mezi oběma skupinami totiž není právě z vývojového pohledu neprostupná. Proto byl Emanuel Michálek pověřen vypracováním zásad pro jejich lexikografické uchopení. Věnoval jim také několik článků (zejména *Ustálená slovní spojení v Staročeském slovníku*, 1969) a nezřídka si všímal už jejich samotného původu: v krátkých, čtenářsky vděčných

---

⁴ Plné bibliografické údaje k připomínaným Michálkovým pracím, které pro stručnost uvádíme pouze rokem vydání, lze nalézt v soupisech jeho prací (Petr Nejedlý, Emanuel Michálek – soupis prací za léta 1956–1990, *Palaeobohemica Immanueli Michálek septuagenario oblata, Listy filologické 115 – Supplementum II*, Praha 1992, s. 18–32; týž, Emanuel Michálek – soupis prací za léta 1991–2004, *Listy filologické 129*, 2006, s. 192–195).

⁵ Partnery pro redakční práci našli především v Jiřím Cejnarovi (1924–2012), Aleně Fiedlerové (1926–1996) a Miladě Nedvědové (1927–2001).

⁶ Emanuel Michálek je spoluautorem sešitů 1–25 (1968–2004).

⁷ Srov. původně náboženské vyjádření *sníti na pravdě (boží)* ‚zemřít jako ten, kdo za života dodržoval boží ustanovení‘ a *býti na pravdě boží* ‚být mrtev‘ nebo *hotové peníze* ‚disponibilní částka, fyzické peníze, které plátce opravdu v daném okamžiku má‘ (oproti peněžní hodnotě jiného majetku) a později ‚hotovost, peníze ve fyzické podobě‘ (v porovnání s dlužním úpisem, dnes účtem apod.).

příspěvcích objasňoval, kdo se ve vnitrozemských Čechách v 16. století „dostal na koráb“ (1971) a kdo jako první někoho podmazával (1981) nebo kdo byli ti „mladí ležáci“ (1964) a proč se z nich „na stará kolena“ (1967) stávali bední žebráci, popř. že „brýleti“ aneb brejliti mohli i ti ze starých Čechů, kteří neměli ani ponětí o nějakých brýlích (1980).

Zdaleka největší prostor pro vysvětlování nejasných lexémů Emanuel Michálek našel ve veršovaných latinsko-českých slovnících Bartoloměje z Chlumce, řečeného Klaret. Jim věnoval největší množství článků a vytěžil z nich také monografii *Česká slovní zásoba v Klaretových slovnících* (1989). Důmyslné výklady slov svědčily vždy o jeho kombinačních schopnostech a lingvistické nápaditosti, a třebaže jeho hypotézy, které opíral jak o systémové vztahy v jazyce, tak o filologické, zejména česko-latinské zázemí, nebyly vždy nepochybné, přece je nemohou přecházet ani dnešní Klaretovi vykladači, pracující s bohatšími poznatky.

Při interpretaci lexikálního systému vyžadují zvláštní pozornost tzv. parasystémové jednotky, k nimž patří vedle termínů mj. i propria. Také ona se těšila Michálkovu zájmu (srov. *Vlastní jména v lexikálním materiálu Staročeského slovníku*, 1966; *K církevněslovanským rysům v starých osobních a místních jménech*, 1996); sledoval pochopitelně především staročeská osobní, řidčeji místní jména a ideální platformu pro sdělování svých zjištění našel v ústavním onomastickém periodiku (dnes vydávaném pod názvem Acta onomastica).

Michálkovo osobní světonázorové směřování zakotvené v idejích Církve československé husitské se promítlo do jeho zájmu o středověké církevní reformátory a jejich následovníky, zejména z řad příslušníků Jednoty bratrské: v mnohých příspěvcích, na jejichž počátku stojí Michálkova doktorská práce o českém humanismu z roku 1952, si všímá děl Jana Milíče, Jana Husa, Jana Rokycany, Jána Silvána, Jiřího Melantricha, Jana Blahoslava, Tadeáše Hájka, Daniela Adama z Veleslavína, Jana Amose Komenského a dalších (srov. *O jazykových otázkách v dílech českých národních humanistů*, 1961 aj.). Zájem o tyto osobnosti ho jako jednoho z mála v té době přivedl ke studiu jazyka období humanismu a baroka, který stál na okraji tehdejšího vědeckého zájmu (např. *Poznámky o využívání slovní zásoby v češtině humanistického období*, 1959; *K charakteristice české slovní zásoby doby střední*, 1973; *Zur Frage der Einwirkung des Humanismus auf die lateinisch-tschechische Lexikographie*, 1994).

Studium jazyka náboženských myslitelů i zkoumání Klaretova lexika Michálek po celou svoji profesní dráhu propojoval v pracích, jež si všímaly jazyka bible. Vedle využívání biblických citátů u Husa či Komenského nebo zapracovávání biblického názvosloví do Klaretovy pojmenovací soustavy jej zajímal především osud staročeského biblického překladu, který prošel v 14. a 15. století opravdu turbulentním vývojem a neméně prudký vzestup zažil ve století 16. (srov. *O jazyce Kralické bible*, 1979; *K slovní zásobě prvního stč. překladu čtveroevangelia*, 1982; *K starým českým překladům latinského locusta*, 1987; *Jazyk Kralické bible*

v kontextu vývoje starší doby, 1994; *Zu den Anmerkungen in der Kralitzer Bibel*, 1994; *K netradičním starším českým překladům bible, především náměšťského Nového zákona z r. 1533*, 1996/1997; *K staročeským biblickým překladům hebrejského Golgota a latinského Calvaria*, 2001).

Jako recenzent přispěl Michálek k vydání tří prvních svazků nejstaršího českého překladu bible, jež pořídil Vladimír Kyas. Podílel se rovněž na vydání komentovaného faksimile *Kralické bible* v prestižní paderbornské edici *Biblia Slavica* (*Kralitzer Bibel*, 1995) a účastnil se dopracování Kyasovy monografie *Česká bible v dějinách národního písemnictví* (1997).

Jistá pokora a vděčnost se zračily v Michálkově vytrvalé pozornosti, s níž v jubilejních příspěvcích nebo nekrolozích vyzdvihoval přínos řady vědeckých osobností minulých i těch současných, které dobová marxistická jazykověda přehlížela: opakovaně vzpomínal na svého učitele Františka Ryšánka nebo na Vladimíra Šmilauera a Bohumila Rybu, připomínal výročí Josefa Zubatého, Václava Flajšhanse, Františka Šimka, dalšího svého učitele Jana Blahoslava Čapka nebo Igora Němce.

Historika v sobě Michálek nezapřel ani v řadě příspěvků všímajících si vztahu jazyka a dobového stavu společnosti, jejích určujících rysů, její kultury. Články často už názvem signalizovaly vzájemnou propojenost jazyka s dobou přemyslovskou nebo (nejčastěji) lucemburskou (např. *K dějinám české státnosti*, 1974; *Poslání Emauzského kláštera a české památky s ním souvisící*, 1975; *Společenské otázky v jazyce legend předhusitské doby*, 1977; *K rozvoji české slovní zásoby v době Karlově*, 1978; *Přemysl Otakar II. a počátky spisovné češtiny*, 1978; *Sociální a kulturní rozvoj doby Karlovy ve světle staré češtiny*, 1981).

Emanuel Michálek se ale nezaměřoval výhradně na jazyk dob minulých – mezi jeho publikacemi najdeme i příspěvky vztahující se k současné gramatice, stylistice nebo slovní zásobě (např. *Komediální talent, či komediální talent?* 1964; *V botech, na kalhotech?* 1967; *K specifickým výrazům Masarykova ideového pojmosloví*, 1994; *Ještě k původu slova holokaust*, 1994).

V časopise vydávaném Jazykovědným sdružením jistě stojí za zmínku píle, s jakou Emanuel Michálek referoval jednak o vědeckých setkáních, konferencích, kongresech apod., jednak o odborné literatuře domácí i zahraniční (pochopitelně v té době ponejvíce sovětské, východoněmecké a polské) – sám vždy připomínal, že k této činnosti své studenty a spolupracovníky velmi přísně vedl B. Havránek: ten by měl ze svého žáka jistě radost, protože Michálek takových zpráv napsal celkem více než padesát. Od roku 1973 také dlouhá léta působil v redakční radě Listů filologických.

K Michálkovým aktivům musíme připočítat přednáškovou činnost, jak konferenční, tak probíhající na půdě Jazykovědného sdružení nebo Kruhu přátel českého jazyka. Stranou nezůstala ani činnost vědeckopopularizační: vedle občasných rozhlasových jazykových koutků se Emanuel Michálek uplatnil hlavně jako jeden z nejpilnějších přispěvatelů do pravidelné středeční rubriky Svobodného slova nazvané *Z historie slov a věcí*. V té v letech 1973–1986

vycházely krátké sloupky věnované jednotlivým staročeským slovům a z Michálkova pera jich vzešlo téměř padesát. Z příspěvků do této rubriky posléze autoři včetně Michálka vytěžili dvě populárně psané kolektivní knižní publikace (*Slova a dějiny*, 1980; *Dědictví řeči*, 1986). Jako editor se Michálek také spolupodílel na vzniku dvoudílného *Výboru z české literatury doby husitské* (1963, 1964).

Naše vzpomínka by nebyla úplná, kdyby pominula jednu Michálkovu osobní vlastnost, totiž mezi jeho přáteli oblíbenou a uznávanou zálibu v činnosti sui generis falzátorské. U příležitosti jubileí svých kolegů nebo výročí Ústavu pro jazyk český totiž pod jménem „Michala písaře“ sepisoval naprosto vzorovou staročeštinou smyšlené příběhy, nejčastěji aitiologické pověsti, jimiž vysvětloval – obvykle zcela absurdním způsobem – původ jmen příslušných jubilantů.⁸ Čas od času se mu tato dovednost hodila, když do některých filmů nebo zábavných televizních pořadů dodával „autentické“ staročeské texty. Vynalézavý Michálek (kterého mimochodem nikdo z přátel a kolegů nepojmenoval jinak než důvěrným deminutivem *Emánek*) však v těchto lingvistických taškařicích nebyl na půdě ústavu sám: jazykovou hravostí se výtečně doplňoval s Igorem Němcem, Jiřím Marvanem, Josefem Filipcem nebo s letošním pětasedmdesátníkem Janem Horálkem (* 8. 1. 1947).⁹

Michálkův odchod z tohoto světa byl spíše smutný – v osamění, bez vlastní rodiny i bez možnosti kontaktu s kolegy a přáteli. Ti však na něho vzpomínají s láskou a také s respektem k jeho neokázalé, ale záslužné práci.¹⁰

Petr Nejedlý
oddělení vývoje jazyka
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
nejedly@ujc.cas.cz

---

⁸ Ukázkou Michálkových pseudostaročeských textů přináší *Vokabulář webový* (https://vokabular.ujc.cas.cz/soubory/EM_100_let.pdf).

⁹ „Majstrštykem“ prvních dvou jmenovaných bylo podvržení excerpta se souslovím *plné ženstvie* (jako domnělého ekvivalentu latinského *graviditas*) z neexistujícího staročeského glosáře. Doklad byl teprve na poslední chvíli vyřazen z výsledné verze *Elektronického slovníku staré češtiny* – tak věrohodně záznam působil.

¹⁰ Ti také v letech 1982, 1992, 2002 a 2006 v Naší řeči a/nebo v Listech filologických opakovaně připomínali jeho životní i profesní dráhu.

Před 100 lety se narodil germanista Wolfgang Fleischer¹

Patrně každý vědní obor disponuje jakýmsi zlatým fondem studijní literatury, kanonickými díly s patinou výjimečnosti, díly, která na pracovních stolech odborníků a odbornic daného oboru zaujímají výsadní postavení. Byť je vymezení takového zlatého fondu nutně alespoň částečně subjektivní, domnívám se, že zahrnutí díla *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache* (Slovotvorba současné němčiny) Wolfganga Fleischera (popř. jeho spoluautorek) do kánonu germanistické lingvistiky by bylo přijato jednoznačně souhlasně. Své přesvědčení neopírám jen o to, že můj kdysi zcela nový exemplář vydání z roku 1997 je po mnohaletém používání skoro rozpadlý, ale také o skutečnost, že podobných exemplářů jsem v pracovnách českých i zahraničních kolegů a kolegyně germanistů a germanistek viděl velké množství. Je přitom snad až k nevíře, že v létě 2022 si připomínáme sté výročí narození hlavního autora této knihy, která zůstává i po mnoha letech existence a publikaci několika zásadně přepracovaných vydání standardem, podle kterého se poměřují ostatní příručky mapující slovtvorbu současné němčiny. Blížící se výročí je vhodnou příležitostí připomenout si výjimečný odkaz této významné osobnosti germanistiky druhé poloviny 20. století.

Wolfgang Fleischer se zabýval onomastikou, dialektologií, dějinami jazyka a grafematikou, především ale lexikologií, slovtvorbou, frazeologií, stylistikou a teorií pojmenování. Do širokého povědomí (nejen) germanistické obce vstoupil v první řadě jako autor zásadních příruček ke slovtvorbě a frazeologii současné němčiny. Než se ale jeho životnímu dílu budeme věnovat podrobněji, připomeňme si alespoň základní biografická data: **Wolfgang Julius Bruno Fleischer** se narodil 26. srpna 1922 ve městě Großschirma (Sasko) a zemřel 28. dubna 1999 v Lipsku (Sasko). Pocházel z prostých poměrů, otec Friedrich Fleischer vykonával různé dělnické profese, matka Gertrud FleischEROVÁ, rozená Wilsdorfová, byla ženou v domácnosti. V letech 1929–1941 postupně navštěvoval základní školu v Großschirmě a střední školu ve Freibergu, kde pak nakonec odmaturoval na gymnáziu. Později narukoval k wehrmachtu a konec 2. světové války strávil v sovětském zajetí.²

Bezprostředně po válce, resp. po návratu do NDR, tj. v letech 1950–1952, se Wolfgang Fleischer věnoval studiu rusistiky. V období 1952–1956 studoval mj. germanistiku, nizozemštinu a staroseverštinu (*Altnordistik*) v Lipsku. V roce 1958

---

¹ Publikace vznikla s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., RVO: 68378092. Text je upravenou verzí hesla „Wolfgang Fleischer (Germanist)“, kterou jsem napsal v roce 2016 za technického přispění Mgr. Tomáše Koptíka pro německou mutaci projektu Wikipedia (srov. <https://bit.ly/3AXCA7H>). Za připomínky k pracovní verzi hesla děkuji prof. Irmhild Barz (Univerzita Lipsko) a dr. Hannelore Poethe (Univerzita Lipsko), za komentáře k předkládanému textu doc. Marii Vachkové (Univerzita Karlova).

² Podrobněji viz <https://bit.ly/3RMiF1i> (7. 1. 2022).

získal pod vedením medievisty a lingvisty Theodora Fringse (1886–1968) doktorský titul, o sedm let později se habilitoval. V roce 1969 byl jmenován profesorem v oboru současné němčiny v **Lipsku**, kde působil až do svého odchodu do důchodu v roce 1987. Za své úspěchy na poli synchronní jazykovědy získal řadu poct a ocenění. V roce 1977 se stal členem Akademie věd NDR a o něco později i dopisujícím členem Finské akademie věd, v roce 1982 obdržel Cenu Jacoba a Wilhelma Grimmů. Univerzita v Augsburgu mu v roce 1990 udělila čestný doktorát.

Ve své disertační práci se Wolfgang Fleischer věnoval otázkám onomastickým a dialektologickým, a to v rámci Fringsem inspirovaného diachronního výzkumu východostředoněmeckých nářečí (*Ostmitteldeutsch*). Právě zde lze předpokládat původ jeho zájmu o diachronní jevy, srov. Fleischerovy rozborů rané horní němčiny (*Frühneuhochdeutsch*) v bibliografii níže.

Zájem o otázky onomastické jej později přivedl také k zájmu o slovní zásobu na rovině obecné, těžištěm jeho odborné činnosti se tak stala lexikologie, slovotvorba a frazeologie současné němčiny. Jeho již v úvodu zmiňovaná *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache* (1. vyd. 1969, *Slovotvorba současné němčiny*) byla prvním (sic!) souhrnným a důkladným synchronním popisem slovotvorby současné němčiny. Bez přehánění lze konstatovat, že tato práce představuje výraznou cézuru v oblasti germanistické **slovotvorby**; publikace obsahuje na tehdejší dobu velmi podrobný popis slovotvorných modelů a typů (*Wortbildungsmodell*, *Wortbildungstyp*) s přihlédnutím ke specifickým slovnědruhovým, strukturním, morfologickým, sémantickým, včetně aspektů týkajících se produktivity, již tehdy moderně chápáné v jejím škálovitém pojetí. Středem Fleischerova zájmu jsou zde jak apelativa, tak propria, slovotvorné prostředky domácí i přejaté. Zohledněny jsou různé aspekty lexikologické a textové, zejména paradigmatické vztahy mezi slovotvorně utvářenými lexikálními jednotkami a provázanost jevů slovotvorných a textotvorných. Dílo bylo v dalších letech kontinuálně cizelováno, autorský kolektiv se rozšířil o Fleischerovy následovnice Irmhild Barz a Marianne Schröder.³

Důležité jsou i Fleischerovy práce k **frazeologii** němčiny. Zabýval se strukturou a významem frazémů, jejich typologií, funkcemi a vztahem frazeologie a slovotvorby. Na jeho frazeologických pracích lze ocenit např. to, že si důsledně všímal specifík frazémů ve srovnání s termíny či jinými pojmenováními, resp. obecně specifických funkcí, kterými se frazeologické lexikální jednotky vyznačují.

Analýza interakce různých typů pojmenování z hlediska označujícího a označovaného přivedla Fleischera k důležitým poznatkům v oblasti **teorie**

---

³ Podrobná analýza nejnovějšího vydání mj. i ve srovnání s vydáními předchozími srov. Vachková, M. (2015): recenze Fleischer, W. – Barz, I. (2012): *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*. 4. vyd., Berlin – Boston: de Gruyter. *Časopis pro moderní filologii*, 2/97, s. 213–222. Recenzi vydání z roku 1992 viz Šimečková, A. (1994): Nové dílo o tvoření slov v němčině v kontextu vývoje disciplíny. *Slovo a slovesnost* 55 (3), s. 215–219.

nominace. Popisem rozdílů mezi apelativy a proprii významně přispěl k položení teoretických základů moderní germanistické onomastiky. Kromě **stylistiky**, které se Fleischer věnoval především z pozic funkčněstylistických, patřily do sféry jeho zájmů též **jazyková kultura a dějiny vědy**.

Mezi jeho zásluhy patří, že zpřístupnil kvalitní **ruskojazyčnou odbornou literaturu** německojazyčnému publiku. V této souvislosti zmíníme především překlad díla *Немецкая диалектология* (1956) V. M. Žirmunského (1891–1971) do němčiny (vyšlo pod názvem *Deutsche Mundartenkunde*, 1962) a plodnou spolupráci s M. D. Stepanowovou, viz společné dílo s názvem *Grundzüge der deutschen Wortbildung* (1985, *Základy německé slootovorby*).

Krátce se zastavme také u Fleischerova **vztahu k české lingvistice**, který byl bezesporu vřelý, což bylo dáno mj. i jeho znalostí ruštiny. V různých vydáních *Slovotvorby současné němčiny* se tak vyskytují odkazy na práce české germanistky Aleny Šimečkové; její studie k předponovým slovesům, dodnes bohatě recipované v německé lingvistické literatuře, byly od počátku Fleischerem silně ovlivněny i díky konzultacím, které jí v Lipsku poskytoval. Klíčovou roli hrál ve Fleischerově vztahu k Československu, resp. České republice bohemista Miloš Dokulil, jehož onomaziologický přístup ke slootovorbě Fleischera přímo ovlivnil⁴; Dokulil byl v tehdejší NDR spolu s Josefem Filipcem a dalšími jazykovědci uznávanou kapacitou.⁵ Dodejme, že Fleischer Českou republiku v roce 1994 i navštívil, a to u příležitosti bohemisticko-germanistického sympozia konaného na Dokulilovu počest.⁶

Ačkoli je tomu již 23 let, kdy o Wolfgangu Fleischerovi mluvíme a píšeme jen v minulém čase, zůstává jeho osobnost v germanistickém diskurzu i nadále přítomna, a to zásadním způsobem. Díky mimořádně záslužné činnosti Fleischerových následovatelek, které o jeho odkaz svědomitě pečují i tím, že vychovaly novou badatelskou generaci, zůstává odkaz Wolfganga Fleischera stále živý a jeho dílo aktuální. V tomto ohledu zde nacházíme cennou inspiraci; o odkaz významných osobností našeho oboru je potřeba pečovat nikoli nekritickým lpěním na dnes již překonaných konceptech, ale jeho **kontinuálním rozvíjením**.

---

⁴ V posledním vydání z roku 2012 však Dokulilovo pojetí částečně ustupuje do pozadí (srov. Vachková, 2015, s. 215), což lze chápat v souvislosti s přepracováním a „odlehčením“ úvodních kapitol. V textu najdeme celkem tři odkazy na stat', z níž Fleischer vycházel: Dokulil, M. (1968): Zur Theorie der Wortbildung. *Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität Leipzig* 17, s. 203–211.

⁵ V tehdejších edicích *Linguistische Studien, Reihe A* (Berlín) a *Linguistische Arbeitsberichte* (Lipsko) se představila řada československých lingvistů.

⁶ Viz Fleischerovu plenární přednášku ve sborníku Šimečková, A. – Vachková, M. (eds.) (1996): *Wortbildung – Theorie und Anwendung*. Praha: Karolinum, s. 42–60.

Výběrová bibliografie Wolfganga Fleischera⁷

- Fleischer, W. (1966): *Strukturelle Untersuchungen zur Geschichte des Neuhochdeutschen*. Sitzungsberichte der Sächsischen Akademie der Wissenschaften, Philol.-hist. Klasse 112, Fasz. 6. Berlin: Akademie-Verlag.
- Fleischer, W. (1966): Frühneuhochdeutsche Geschäftssprache und neuhochdeutsche Norm. *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 88, s. 107–246.
- Fleischer, W. (1968): *Die deutschen Personennamen: Geschichte, Bildung und Bedeutung*. 2. vyd. Berlin: Akademie-Verlag.
- Fleischer, W. (1969): *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*. 1. vyd. Leipzig: Bibliographisches Institut.
- Agricola, E. – Fleischer, W. (eds.) (1969–1970): *Kleine Enzyklopädie: Die deutsche Sprache*, sv. 1 (1969) a sv. 2 (1970). Leipzig: Bibliographisches Institut.
- Fleischer, W. – Michel, G. et al. (1975): *Stilistik der deutschen Gegenwartssprache*. Leipzig: Bibliographisches Institut.
- Fleischer, W. (ed.) (1979): *Sprachnormen, Stil und Sprachkultur*. Berlin: Akademie der Wissenschaften der DDR, Zentralinstitut für Sprachwissenschaft.
- Fleischer, W. (1980): Zur Geschichte der sprachwissenschaftlichen Germanistik unter dem Blickpunkt der Geschichte der Gesellschaftswissenschaften. *Wiss. Z. KMU Leipzig, Gesellschafts- u. sprachwissenschaftliche R.* 4/29, s. 357–362.
- Fleischer, W. (1982): *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. Leipzig: VEB Bibliografisches Institut. 2. vyd. Tübingen: Max Niemeyer 1997.
- Stepanowa, M. D. – Fleischer, W. (1985): *Grundzüge der deutschen Wortbildung*. 1. vyd. Leipzig: Bibliographisches Institut.
- Fleischer, W. – Barz, I. (spolupráce M. Schröder) (1995): *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*. 2., opravené a rozšířené vyd. Tübingen: Max Niemeyer.

Literatura o Wolfgangu Fleischerovi ve výběru

- Barz, I. (1999): In memoriam Wolfgang Fleischer. *Deutsch als Fremdsprache* 4/36, s. 229.
- Barz, I. (2009): Wolfgang Fleischer. In: H. Stammerjohann et al. (eds.), *Lexicon Grammaticorum. A Bio-Bibliographical Companion to the History of Linguistics*. Tübingen: de Gruyter, s. 468–469.
- Grimm, H.-J. (1982): Wolfgang Fleischer zum 60. Geburtstag. *Deutsch als Fremdsprache* 3/19, s. 135–136.

---

⁷ Podrobněji viz <https://bit.ly/3RMiF1i> (7. 1. 2022).

- Große, R. (1982): Wolfgang Fleischer – 60 Jahre. *Linguistische Arbeitsberichte* 36, s. 1–4.
- Heinemann, W. (1982): Wolfgang Fleischer 60 Jahre. *Sprachpflege* 8/31, s. 121.
- Herrmann, J. (1987): Laudatio auf Wolfgang Fleischer. *Zur Theorie der Wortbildung im Deutschen: Dem Wirken Wolfgang Fleischers gewidmet*. Berlin (Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften der DDR 4), s. 5–7.
- Wellmann, H. (1992): Aus der Laudatio auf Wolfgang Fleischer anlässlich der Ehrenpromotion am 4. Juli 1990 in Augsburg. In: R. Große – G. Lerchner – M. Schröder (eds.), *Phraseologie, Wortbildung Lexikologie. Festschrift für Wolfgang Fleischer zum 70. Geburtstag*. Frankfurt am Main et al., s. 9–12.

Martin Šemelik
oddělení současné lexikologie a lexikografie
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
semelik@ujc.cas.cz

Pokyny pro přispěvatele

Jazykovědné aktuality (časopis Jazykovědného sdružení ČR) přináší vědecké články z oboru lingvistiky, recenze, zprávy o konferencích a informace o činnosti Jazykovědného sdružení ČR. Časopis je otevřen také začínajícím lingvistům. Tematická čísla bývají věnována mimo jiné seminářům pořádaným JS. Příspěvky procházejí interním recenzním řízením.

Své texty zasílejte e-mailem výkonnému redaktorovi Jazykovědných aktualit Martinu Šemelíkovi (semelik@ujc.cas.cz). Součástí článků je **abstrakt v angličtině** v rozsahu 100 až 200 slov (včetně překladu titulu článku) a **seznam klíčových slov** v počtu 3 až 10, též v angličtině. Abstrakt by měl být svou povahou rematický a shrnovat obsah celého článku, nikoli jen výsledky. Ostatní typy příspěvků (kronika, recenze, zprávy) abstrakt ani klíčová slova nemají. Při úpravě příspěvku je třeba dodržovat tato pravidla:

1. Pro editaci textu používejte editor Word, písmo Times New Roman o velikosti 12, řádkování 1,5. Nepoužívejte automatické formáty ani různé druhy písma. Text zarovnejte do bloku.

2. Články čleňte do kapitol opatřených číslovaným nadpisem. I další úrovně členění (1.1 apod.) musí mít nadpis. Nečísľujte odstavce.

3. V textu lze používat kurzivu, tučné písmo pro zdůraznění a poznámky pod čarou.

4. Na literaturu se v textu odkazuje příjmením autora, rokem vydání díla, popř. stránkovým údajem v závorkách (Kopečný, 1980, s. 34).

5. Seznam literatury je uveden na konci; řadí se abecedně podle příjmení autora. V seznamu literatury má být uvedena pouze literatura, která je v článku citována.

6. V oddílech Kronika a Nové publikace se bibliografické údaje uvádějí přímo v textu (do závorky).

7. Bibliografické záznamy mají následující podobu:

Garvin, P. L. (1993): Funkční empirismus – noetický podklad soudobého funkcionalismu. *Slovo a slovesnost* 54 (4), s. 241–253.

Ivanič, R. (1994): Characterizations of context for describing spoken and written discourse. In: S. Čmejrková – F. Daneš – E. Havlová (eds.), *Writing vs Speaking: Language, Text, Discourse, Communication*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, s. 181–186.

Mathesius, V. (1982): *Jazyk, kultura a slovesnost*. Praha: Odeon.